

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

Livius, Titus

Mannhemii, 1780

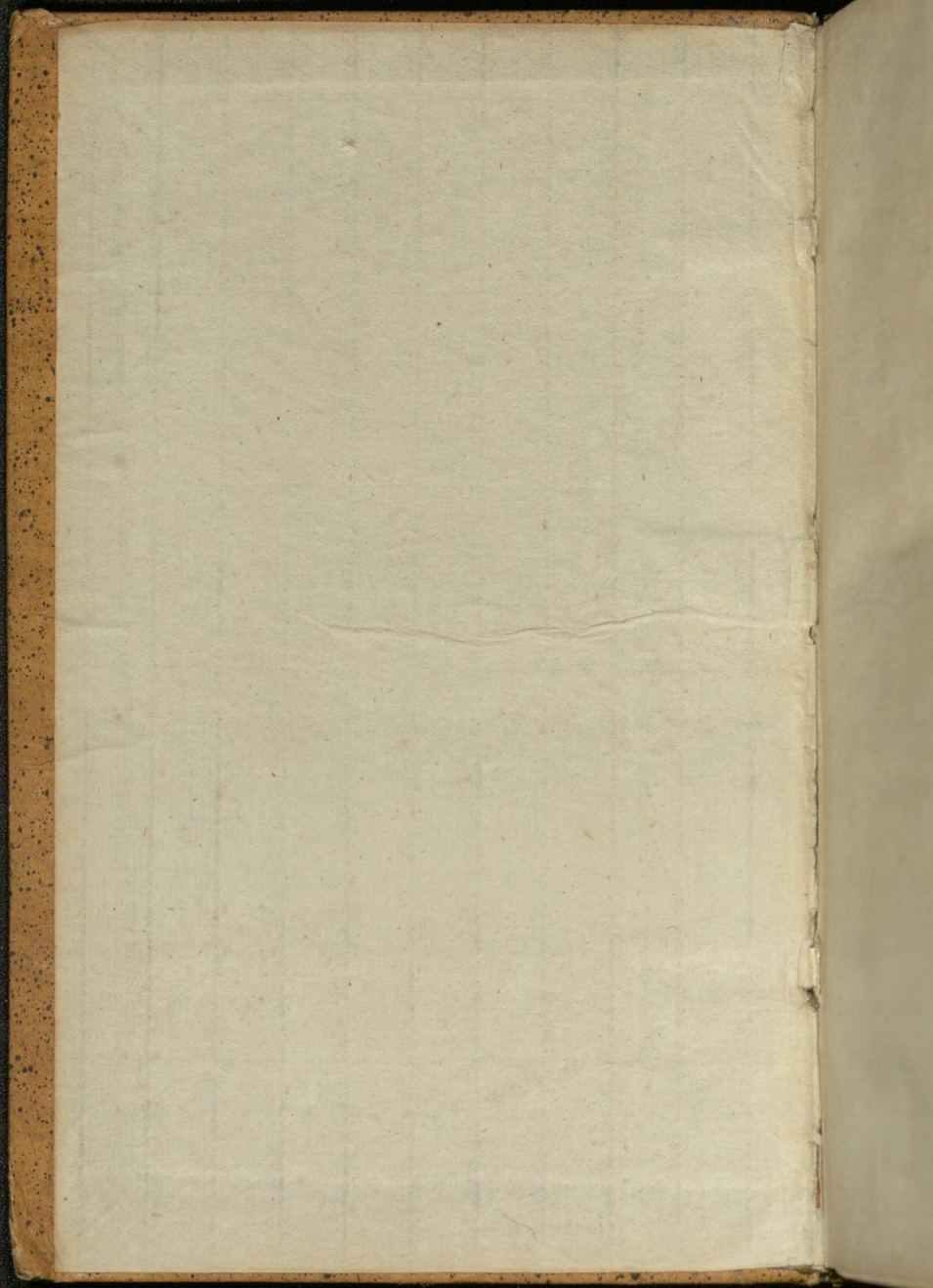

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1309](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1309)

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI

QUI SUPERSUNT OMNES

TOMUS SEPTIMUS

MANNHEMII

Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX

LIV III TIT

PATAVINA

HISTORIAM

QUI SUPPESUNT OMNES

TOMUS

MANNHEIM

MDCCCXXXIII

L
S
ra
p
c
A
M
de
L
ar
a
F

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER XXIX

EPITOME

Ex Sicilia C. Laelius in Africam a Scipione missus ingentem prædam reportavit, & mandata Masinissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod nondum exercitum in Africam trajecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod Indibilis excitaverat; ipse in acie occisus. Mandonius exposcentibus Romanis a suis deditus est. Magoni, qui in Gallia & Liguribus erat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecuniæ, quibus auxilia conduceret: præceptumque, ut se Hannibali jungeret. Scipio a Syracusis in

4   E P I T O M E

*Bruttios trajecit, Locros, pulso Punico
 præsidio, fugatoque Hannibale, recepit.
 Pax cum Philippo facta est. Idæa mater
 deportata est Romam a Pessinunte oppido
 Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis in-
 vento, pelli Italia alienigenam hostem
 posse, si mater Idæa deportata Ro-
 mam esset. Tradita autem est Romanis
 per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem
 matrem Deum incolæ dicebant. Exceptit
 P. Scipio Nasica Cn. filius, ejus, qui in
 Hispania perierat, vir optimus a senatu
 judicatus, adolescens nondum quæstorius,
 quoniam ita responsum jubebat: ut nu-
 men id ab optimo viro reciperetur
 consecrareturque. Locrenses legatos Ro-
 mam miserunt, qui de inpotentia Q. Ple-
 minii legati quererentur, quod pecuniam
 Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum ac
 conjuges stupraverat. Pleminius, in cate-
 nis Romam perductus, in carcere mortuus*

est. Quum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tamquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis a senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, senatus permissu. Syphax, accepta in matrimonium filia Hasdrubalis Gisgonis, amicitiae, quam cum Scipione ipse junxerat, renunciavit. Masinissa, rex Massyliorum, dum pro Carthaginensibus in Hispania militat, amisso patre Gala, de regno excederat. Quo per bellum saepe repetito, aliquot praeliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est: & cum ducentis equitibus exsul Scipioni se junxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Hasdrubalis & Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Uicæ

depulsus, hiberna communivit. Sempromius consul in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibatem pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quatuordecim millia. Inter censores, M. Livium & Claudium Neronem, notabilis discordia fuit. Nam & Claudius Livio collegæ equum ademit, quod a populo damnatus actusque in exsilium fuerat; & Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset, & quod non bona fide secum in gratiam reddisset. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremque fecissent.

LIBER XXIX

L

SCIPIO, postquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit centuriavitque: U. c. 547°
a. C. 205^a
ex iis trecentos juvenes, florentes ætate & virium robore, inermes circa se habebat, ignorantibus, quem ad usum, neque centuriati, neque armati, fervarentur. Tum ex totius Siciliæ juniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit: diemque iis, qua equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Gravis ea militia, procul domo, terra marique multos labores, magna pericula adlatura videbatur; neque ipsos modo, sed parentes cognatosque eorum ea cura angebat. Ubi dies, quæ dicta erat, advenit, arma equosque ostenderunt. Tum Scipio, «renunciari sibi [dixit] quosdam equites Siculorum, tamquam gravem & duram, horrere eam militiam. Si qui ita animati essent, malle eos sibi jam tum fateri, quam postmodo querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse. Expromerent, quid

U. c. 547. » sentirent; cum bona venia se auditurum. »
a. C. 205.

Ubi ex his unus ausus est dicere, « se prorsus, si sibi, utrum velit, liberum esset, » nolle militare; » tum Scipio ei, « Quoniam igitur, adolescens, quid sentires, non » dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu » arma equumque & cetera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum » ducas, exerceas, docendum cures equo » armisque. » Læto conditionem accipienti unum ex trecentis, quos inermes habebat, tradit. Ubi hoc modo exauctoratum equitem cum gratia imperatoris ceteri viderunt, se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti, sine publica inpenſa. Docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt; quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum evasisse ferunt, multisque proeliis rempublicam adjuvisse. Legiones inde quum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit; maxime qui sub duce Marcello militaverant: quos quum optima disciplina institutos credebatur, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium

*Trecentis
 equitibus
 Siculis
 Romani
 equites
 substituti.*

*Plurimorum
 stipendiorum
 milites
 delegit
 Scipio.*

obpugnandarum. Nihil enim parvum, sed *U. c. 547.*
 Carthaginis jam excidia agitabat animo. Inde *a. C. 205.*
 exercitum per oppida dispersit: frumentum
 Siculorum civitatibus imperat; ex Italia ad-
 vecto parcit: veteres naves reficit, & cum
 iis C. Lælium in Africam prædatum mittit;
 novas Panormi subducit, quia ex viridi ma-
 teria raptim factæ erant, ut in sicco hiberna-
 rent. Præparatis omnibus ad bellum, Syra-
 cusas, nondum ex magnis belli motibus satis
 tranquillas, venit. Græci res a quibusdam
 Italici generis, eadem vi, qua per bellum
 ceperant, retinentibus, concessas sibi ab se-
 natu, repetebant. Omnium primum ratus
 tueri publicam fidem, partim edicto, partim
 iudiciis etiam in pertinaces ad obtinendam
 injuriam redditis, suas res Syracusanis resti-
 tuit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus
 Siciliae populis, grata fuit; eoque enisus ad
 bellum adjuverunt. Eadem æstate in Hispania
 coortum ingens bellum, conciente Ilergete
 Indibili, nulla alia de causa, quam per ad-
 mirationem Scipionis contemtu imperatorum
 aliorum orto. « Eum superesse unum ducem
 » Romanis, ceteris ab Hannibale interfectis,
 » rebatur. Eo nec in Hispania cæsis Scipio-

*Res
 Siciliae
 componit.*

*Bellum
 in
 Hispania.*

U. e. 547.
a. C. 205.

» nibus alium, quem mitterent, habuisse : &
 » postquam in Italia gravius bellum urgueret,
 » adversus Hannibalem eum arcessitum. Præ-
 » terquam quod nomina tantum ducum in
 » Hispania Romani haberent, exercitum quo-
 » que inde veterem deductum. Trepida omnia,
 » ut inconditam turbam tironum, esse. Num-
 » quam talem occasionem liberandæ Hispaniæ
 » fore. Servitum ad eam diem aut Carthagi-
 » nienfibus, aut Romanis : nec in vicem his
 » aut illis, sed interdum utrisque simul. Pulsos
 » ab Romanis Carthaginenses ; ab Hispanis,
 » si consentirent, pelli Romanos posse : ut ab
 » omni externo imperio soluta in perpetuum
 » Hispania in patrios rediret mores ritusque. »
 Hæc aliaque dicendo non populares modo,
 sed Aufetanos quoque, vicinam gentem, con-
 citat, & alios finitimos sibi atque illis po-
 pulos. Itaque intra paucos dies triginta millia
 peditum, quatuor ferme equitum in Sedeta-
 num agrum, quo editum erat, convenerunt.

II. ROMANI quoque imperatores, L. Len-
 tulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret
 prima negligendo bellum, junctis & ipsi exer-
 citibus, per agrum Aufetanum, hostico tam-
 quam pacato, clementer ductis militibus, ad

fedem hostium pervenere. Trium millium spatio procul a castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequidquam tentatum, ut discederetur ab armis. Dein, quum in pabulatores Romanos inpetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, submisso ab statione Romana equitatu, praelium equestre fuit, haud sane memorando in partem ullam eventu. Sole oriente, postero die armati instructique omnes mille ferme passus procul a castris Romanis aciem ostendere. Medii Aufetani erant: cornua dextrum Ilergetes, laevum ignobiles tenebant Hispani populi. Inter cornua & mediam aciem intervalla patentia satis late fecerant; qua equitatum, ubi tempus esset, emitterent. Et Romani, more suo exercitum quum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, ut inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerent vias. Ceterum Lentulus, ei parti usum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem intervallis hostium aciem equitès emisisset, Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias permittere equos jubeat: ipse, coepta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ

*U. c. 547.
a. C. 205.*

*Acies
Hispano-
rum.*

*Romano-
rum.*

*Acie
praelium.*

U. c. 547. in lævo cornu adversus Ilergetes locata erat, tertiam decimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit; postquam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium, inter prima signa hortantem, ac subsidia, quibus res postulabat locis, inducentem, venit. Indicat turā ab lævo cornu esse: jam missum ab se Cornelium Servium procella equestri hostes circumfusurum. Vix hæc dicta dederat, quum Romani equites, in medios inveci hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam inmittendi equos clauserunt. Itaque, omissa pugna equestri, ad pedestrem Hispani descenderunt. Romani imperatores, ut turbatos hostium ordines, & trepidationem pavoremque, & fluctuantia viderunt signa, hortantur, orant milites, « ut » perculfos invadant, neu restitui aciem pantiantur. » Non sustinuisent tam infestum inpetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes degressis (a) ante prima signa peditum se objecisset. Ibi aliquamdiu atrox pugna stetit. Tandem postquam ii, qui circa regem, seminecem restantem, deinde pilo terræ adfixum, pugnabant, obruti

*Vincunt
Romani.*

(a) *degressus Gron,*

telis obcubuerunt, tum fuga passim cœpta, *U. a. 547.*
 pluresque cæsi; quia equos conscendendi *a. C. 205.*
 equitibus spatium non fuerat, & quia per-
 culsi acriter institerunt Romani: nec ante
 abscessum est, quam castris quoque exuerunt
 hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo
 die, octingenti ferme capti. Romanorum so-
 ciorumque paullo amplius ducenti, maxime
 in lævo cornu, ceciderunt. Pulsi castris Hispa-
 ni, aut qui ex proelio effugerant, sparsi primo
 per agros, deinde in suas quisque civitates
 redierunt.

III. Tum a Mandonio evocati in conci-
 lium, conquestique ibi clades suas, increpitis
 auctoribus belli, legatos mittendos ad arma
 tradenda deditioemque faciendam censuerunt.
 Quibus, culpam in auctorem belli Indibilem,
 ceterosque principes, quorum plerique in acie
 cecidissent, conferentibus, tradentibusque ar-
 ma, & dedentibus sese, responsum est: « In
 » deditioem ita accipi eos, si Mandonium
 » ceterosque belli concitatores tradidissent vi-
 » vos: sin minus, exercitus se in agrum Iler-
 » getum Aufetanorumque, & deinceps alio-
 » rum populorum ducturos. » Hæc dicta lega-
 tis, renunciataque in concilium. Ibi Mando-

*Dedunt se
 Hispani.*

*U. c. 547.
a. C. 205.*

Mandonius traditus ad supplicium.

Laelius classe Africam populatur.

Terror Carthaginiensium.

nus ceterique principes comprehensi & traditi ad supplicium. Hispaniæ populis reddita pax: stipendium ejus anni duplex & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & togæ exercitui, & obsides ab triginta ferme populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu, haud magno motu, intra paucos dies concito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Laelius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociosque navales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades inlata: nuntii-que trepidi Carthaginem terrore ingenti complevere, classem Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat jam in Siciliam transgressum) advenisse. Nec quot naves viderent, nec quanta manus agros popularetur, fati gnari, omnia in majus, metu augente, accipiebant. Itaque primo terror pavorque, dein (b) mœstitia animos incessit: « tantum fortunam mutasse, ut, qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent victores, fratrisque tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in

(b) *deinde Gron. Crev.*

» deditioem accepissent ; ii , verso Marte , *U. c. 547.*
 » Africæ populationes & obsidionem Cartha- *a. C. 205.*
 » ginis visuri forent , nequaquam pari ad pa-
 » tienda ea robore , ac Romani fuissent. Illis
 » Romanam plebem , illis Latium juventutem
 » præbuisse ; majorem semper frequentio-
 » rem. Suam plebem inbellem in urbe , in
 » bellem in agris esse. Mercede parari auxilia
 » ex Afris , gente ad omnem auram spei mo-
 » bili atque infida. Jam reges , Syphacem post
 » conloquium cum Scipione alienatum ;
 » Masinissam aperta defectione infestissimum
 » hostem. Nihil auxilii esse. Nec Magonem ex
 » Gallia movere tumultus quidquam , nec
 » conjungere sese Hannibali : & Hannibalem
 » ipsum jam & fama senescere , & viribus.»

IV. In hæc deslenda prolapsos ab recenti
 nuncio animos rursus terror instans revocavit
 ad consultandum , quonam modo obviam præ-
 sentibus periculis iretur. Delectus raptim in
 urbe agrisque haberi placet , mittere ad condu-
 cenda Afrorum auxilia , munire urbem , frumen-
 tum convehere , tela , arma parare , instruere
 naves ac mittere ad Hipponem adversus Ro-
 manam classem. Jam hæc agentibus nuncius

*Adpara-
tus.*

U. c. 547.
a. C. 205.

tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiasque, quantæ ad incurfiones agrorum, fatis sint, transfectas; summæ belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliosque regulos, firmandæ societatis caussa, cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, ut in Siciliam aut in (c) Italiam trajiceret. Missi & (d) ad duos imperatores in Italiam, ut omni terrore Scipionem retinerent: ad Magonem non legati modo, sed viginti quinque naves longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hoc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius urbem Romanam exercitum admoveret, conjungeretque se Hannibali. Hæc Carthagine parabant agitabantque. Ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præfidiis agentem Masinissa, fama Romanæ classis excitus, cum equitibus paucis venit. Is « segniter rem » agi ab Scipione questus, quod tum non jam » exercitum in Africam trajecisset, perculsis » Carthaginensibus, Syphace inpedito finitimis bellis: quem incertum hærere; si » spa-

*Masinissa
ad Lælium
venit.*

(c) in del. Gron. Crev. (d) & del. Gron.

» spatium ad sua, ut velit, componenda de-
 » tur, nihil sincera fide cum Romanis actu-
 » rum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem,
 » ne cessaret. Se, quamquam regno pulsus
 » esset, cum haud contemnendis copiis ad-
 » futurum peditum equitumque. Nec ipsi
 » Lælio morandum in Africa esse. Classem
 » credere profectam a Carthagine, cum qua,
 » absente Scipione, non satis tutum esse
 » contrahi certamen.»

*U. c. 547.
 a. C. 205.*

V. AB hoc sermone dimisso Masinissa,
 Lælius postero die naves præda onustas ab
 Hippone solvit, reiectusque in Siciliam man-
 data Masinissæ Scipioni exposuit. Eisdem fer-
 me diebus naves, quæ ab Carthagine ad Ma-
 gonem missæ erant, inter Albingaunos Li-
 gures Genuamque accefferunt. In iis locis tum
 forte Mago tenebat classem: qui, legatorum
 auditis verbis, jubentium exercitus, quam
 maximos comparare, ex templo Gallorum &
 Ligurum (namque utriusque gentis ingens
 ibi multitudo erat) concilium habuit: « &
 » missum se ad eos vindicandos in libertatem,
 » [ait] &, ut ipsi cernant, mitti sibi ab do-
 » mo præsidia: sed, quantis viribus, quanto
 » exercitu id bellum geratur, in eorum

*Oratio
 Magonis
 ad
 Gallos
 &
 Ligures.*

U. c. 547.
a. C. 205. » potestate esse. Duos exercitus Romanos,
» unum in Gallia, alterum in Etruria esse.
» Satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Livio
» juncturum. Multa millia ipsis etiam arman-
» da esse, ut duobus ducibus, duobus exer-
Respon-
sum
Gallorum. » citibus Romanis resistatur. » Galli, « sum-
» mam ad id suam voluntatem esse, » dicere :
» sed, quum una castra Romana intra fines,
» altera in finitima terra Etruria prope in
» conspectu habeant, si palam fiat auxilii
» adjutum ab sese Pœnum, extemplo infestos
» utrimque exercitus in agrum suum incurfu-
» ros. Ea ab Gallis desideraret, quibus occulte
» adjuvari posset. Liguribus, quod procul agro
» urbibusque eorum castra Romana sint,
» libera consilia esse. Illos armare juventutem,
» & capeffere pro parte bellum, æquum esse. »

Ligurum. Ligures haud abnuere : tempus modo duorum
mensium petere ad delectus habendos. Interim
Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros
eorum mercede conducere. Commeatus quo-
que omnis generis occulte ad eum a Gallis po-
pulis mittebantur. M. Livius exercitum Volo-
num ex Etruria in Galliam traducit : junctusque
Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius
urbem moveat, obviam ire parat : si Pœnus

LIBER XXIX CAP. VI 19

sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem regione circa Ariminum Italiae praesidio futurus.

U. C. 547.
a. C. 205.

VI. Post reditum ex Africa C. Lælii, & Scipione stimulato Masinissæ adhortationibus, & militibus, prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad trahendum quam primum, intervenit majori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiae desciverat & ipsa ad Pœnos. Spes autem adfectandæ ejus rei ex minima re adfulsit. Latrocinii magis, quam justo bello, in Brutiis gerebantur res; principio ab Numidis facti, & Brutiis, non societate magis Punica, quam suo apte ingenio, congruentibus in eum morem. Postremo Romani quoque, jam contagione quadam rapti gaudentes, quantum per duces licebat, excursions in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam urbem Locrenses circumventi, Rhegiumque abstracti fuerant. In eo captivorum numero fabri quidam fuere, adsueta forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. II, cogniti ab Locrensi principibus, qui pulsi ab adversa factione, quæ Hannibali Locros tradiderat, Rhegium se contulerant,

Locri
recepti.

U. c. 547.
a. C. 205.

quum cetera percunctantibus, (ut mos est, qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent, spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tradituros. Ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginienfes esse. Itaque, ut qui simul desiderio patriæ angerentur, simul cupiditate inimicos ulciscendi arderent, redemptis extemplo iis remissisque, quum ordinem agendæ rei composuissent, signaque, quæ procul edita observarent, ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exsulum erat, referentes ibi promissa captivorum, quum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent; tribuni militum cum iis M. Sergius & P. Matienus missi, jussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere: & Q. Pleminio prætori scriptum, ut rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad editam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco, unde convenerat, signum dedere proditoribus arcis. Qui parati intentique, & ipsi scalas ad id ipsum factas cum demississent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, ut in nullo tali metu, sopitos

inpetus est factus : quorum gemitus primo morientium exauditus ; deinde subita confternatio ex fomno & tumultus quum cauffa ignoraretur ; poftremo certior res , aliis excitantibus alios. Jamque ad arma pro fe quisque vocabat : « hoftes in arce effe , & cædi vigiles. » Obpreffique forent Romani , nequam numero pares , ni clamor , ab iis , qui extra arcem erant , sublatus , incertum , unde accidiffet , (omnia vana augente nocturno tumultu) feciffet. Itaque velut plena jam hoftium arce territi Pœni , omiffio certamine , in alteram arcem (duæ funt haud multum inter fe diftantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant , victoribus præmium in medio pofitam. Ex arcibus duabus præliis quotidie levibus certabatur. Q. Pleminius Romano , Hamilcar Punico præfidio præerat : arceffentes (e) ex propinquis locis fubfidia copias augebant. Ipfe poftremo veniebat Hannibal : nec fufinuiffent Romani , nifi Locrenfium multitudo , exacerbata fuperbia atque avaritia Pœnorum , ad Romanos inclinaffet.

VII. SCIPIONI ut nunciatum eft , in majore difcrimine Locris rem verti , ipfumque

(e) & arceffentes Gron. Crev.

U. c. 547.
a. C. 205.

Hannibalem adventare; ne præsidium etiam periclitaretur, haud facili inde receptu, & ipse a Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, quum primum æstu fretum inclinatum est, naves mari secundo misit. Et Hannibal, a Butroto amni (haud procul is ab urbe Locris abest) nuncio præmissio, ut sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensibus conferent, dum ipse, averfis omnibus in eum tumultum, ab tergo urbem incautam adgrederetur, ubi luce cœptam invenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turbam locum artum impediturus, voluit; neque scalas, quibus scanderent muros, adtulit. Sarcinis in acervum coniectis, quum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat urbem, dum scalæ, quæque alia ad obpugnandum opus erant, parantur, ad visendum qua maxime parte adgrederetur. Progressus ad murum, scorpione ictu, qui proximus eum sorte steterat, terditus inde tam periculoso casu, receptui canere quum jussisset, castra procul ab ictu teli communiit. Classis Romana a Messana Locros, aliquot horis die superante, accessit: expositi

omnes e navibus, & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce a Pœnis pugna: & Hannibal, jam scalis aliisque omnibus ad obpugnationem paratis, subibat muros: quum repente in eum, nihil minus quam tale quidquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. Ad ducentos improvidos, quum invasissent, occidunt. Ceteros Hannibal, ut consulem adesse sensit, in castra recipit: nuncioque misso ad eos, qui in arce erant, ut sibimet ipsi consularent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni injecto testis, quæ tenebant, ut is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem adsecuti sunt.

VIII. SCIPIO, ut & arcem relictam ab hostibus & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Locrenses graviter ob defectionem incusavit: de auctoribus supplicium sumfit, bonaque eorum alterius factionis principibus, ob egregiam fidem adversus Romanos, concessit. « Publice nec dare, nec eripere se quidquam Locrensisibus, » dixit, « Romam mitterent legatos: quam senatus æquum censuisset, eam fortunam habituros. Illud satis scire, etsi male de populo Romano meriti

U. c. 547
a. C. 205

U. c. 547. » essent , in meliore statu sub iratis Romanis
a. C. 205. » futuros , quam sub amicis Carthaginiensi-

Pleminius » bus fuerint. » Ipse , Q. Pleminio legato
Præf. Lo- præsidioque , quod arcem ceperat , ad tuen-
cris crude- dam urbem relicto , cum quibus venerat co-
liter se ge- piis , Messanam trajecit. Ita superbe & cru-
ria. deliter habiti Locrenses ab Carthaginiensibus
 post defectionem ab Romanis fuerant , ut
 modicas injurias non æquo modo animo pati,
 sed prope lubenti possent. Verum enimvero
 tantum Pleminius Hamilcarem præsidii præ-
 fectum , tantum præfidiarii milites Romani
 Pœnos scelere atque avaritia superaverunt ,
 ut non armis , sed vitiis videretur certari.
 Nihil omnium , quæ inopi invisas opes poten-
 tioris faciunt , prætermisum in Oppidanos est
 ab duce , aut a militibus : in corpora ipso-
 rum , in liberos , in conjuges infandæ contu-
 meliæ editæ. Nam avaritia ne sacrorum qui-
 dem spoliatione abstinuit : nec alia modo
 templa violata , sed Proserpinæ etiam , intacti
 omni ætate , thesauri ; præterquam quod a
 Pyrrho , qui cum magno piaculo sacrilegii sui
 manubias retulit , spoliati dicebantur. Ergo
 sicut ante regiæ naves , laceratæ naufragiis ,
 nihil in terra mintegri , præter sacram pecu-

Ejus
avaritia.

niam Deæ, quam asportabant, extulerant; *U. c. 547.*
 tum quoque alio genere cladis eadem illa *a. C. 205.*
 pecunia omnibus contactis ea violatione tem-
 pli furorem objecit, atque inter se ducem
 in ducem, militem in militem rabie hostili
 vertit.

IX. SUMMÆ rei Pleminius præerat: mili-
 tum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio abdu-
 xerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo
 argenteo ex oppidani domo Pleminii miles
 fugiens, sequentibus quorum erat, obviis
 forte Sergio & Matieno tribunis militum
 fuit. Cui quum jussu tribunorum ademtum
 poculum esset, jurgium inde & clamor, pu-
 gna postremo orta inter Pleminii milites,
 tribunorumque; ut suis quisque obportunus
 advenerat, multitudine simul ac tumultu cre-
 scente. Victi Pleminii milites quum ad Plemi-
 nium, cruorem ac vulnera ostentantes, non
 sine vociferatione atque indignatione concu-
 rissent, probra in eum ipsum jactata in jur-
 giis referentes; accensus ira domo sese pro-
 ripuit, vocatosque tribunos nudari, ac virgas
 expediri jubet. Dum spoliandis iis (repugna-
 bant enim, militemque inplorabant) tempus
 teritur, repente milites, feroces recenti victo-

*Pugna
 inter
 milites
 Rom.*

U. l. 547.
a. C. 205.

*Pleminius
hostiliter
laceratus.*

*A Scipione
absolvitur.*

*Tribunos
crudeliter
occidit.*

ria, ex omnibus locis, velut adversus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt: &, quum violata jam virgis corpora tribunorum vidissent, tum vero in multo inpotentioribus subito rabiem accensi, sine respectu, non majestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum inpetum, lictoribus prius indignum in modum mulcatis, faciunt. Tum ipsum, ab suis interceptum & seclusum, hostiliter lacerant, & prope ex sanguinem, naso auribusque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio, post paucos dies Locros hexeri advectus, quum causam Pleminii & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoque in ejusdem loci praesidio, tribunis fontibus judicatis, & in vincula conjectis, ut Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas rediit (f). Pleminius inpotens irae, neglectam ab Scipione & nimis leviter latam suam injuriam ratus, nec quemquam aestimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem ejus patiendo sensisset, tribunos adtrahi ad se jussit; laceratosque omnibus, quae pati corpus ullum potest, supplicii interfecit: nec satiatus vivorum poena,

(f) redit Gron. Crev.

infepultos projecit. Simili crudelitate & in Locrensiū principes est usus, quos ad con- querendas injurias ad P. Scipionem profectos audivit : &, quæ antea per libidinem atque avaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere, infamiæque atque invidiæ non sibi modo, sed etiam imperatori, esse.

X. JAM comitorum adpetebat tempus, quum P. Licinii consulis literæ Romam adlatæ, « se » exercitumque suum gravi morbo adfectari : » nec fisti potuisse, ni eadem vis mali, aut » gravior etiam, in hostes ingruisset. Itaque, » quoniam ipse venire ad comitia non posset, » si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium » Metellum dictatorem comitorum causa dic- » turum. Exercitum Q. Cæcili dimitti, e » republica esse. Nam neque usum ejus ullum » in præsentia esse, quum Hannibal jam in » hiberna suos receperit ; & tanta incesserit » in ea castra vis morbi, ut, nisi mature di- » mittantur, nemo omnium superfuturus vi- » deatur. » Ea consuli a Patribus facienda, ut e republica fideque sua duceret, permiffa. Civitatem eo tempore repens religio invase- rat, invento carmine in libris Sibyllinis,

*U. c. 547.
a. C. 205.*

*Licinii
exercitus
morbo ad-
fectus.*

*Oraculum
Sibylli-
num.*

U. c. 547.
a. C. 205.

propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. « Quandoque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset, eum pelli Italia vincique posse, si mater Idæa a Pessinunte Romam advecta foret. » Id carmen ab decemviris inventum eo magis Patres movit, quod & legati, qui donum Delphos portaverant, referebant, & sacrificantes ipsos Pythio Apollini litavisse, & responsum oraculo editum, majorem multo victoriam, quam cujus ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In ejusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præfagientem animum de fine belli, quod depoposcisset provinciam Africam. Itaque quo maturius fatis, omnibus, oraculisque portendentis sese victoriæ compotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam Deæ esset.

*Mater
Idæa ex
Asia peti-
tur.*

XI. NULLASDUM in Asia civitates socias habebat populus Romanus. Tamen memores, Æsculapium quoque ex Græcia quondam, haudum ullo fœdere sociata, valetudinis populi causa arcessitum: & jam cum Attalo rege, propter commune adversus Philippum bellum, cœptam amicitiam esse, facturum eum, quæ possit, populi Romani causa, le-

gatos ad eum decernunt, M. Valerium Lævinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpicium Galbam ædilitium, duos quæstorios, Cn. (g) Tremellium Flaccum, & M. Valerium Faltonem. His quinque naves quinqueres, ut ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda majestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos quum escendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi ejus, quam sibi spem populoque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, « Per Attalum regem compotes ejus fore, » quod peterent. Quum Romam Deam devexissent, tum curarent, ut eam, qui vir » optimus Romæ esset, hospitio exciperet. » Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quam (h) matrem Deum esse incolæ (i) dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit. Præmissus

U. c. 547.
a. C. 205.

Datur legatis lapidis, quam matrem Deum vocabant.

(g) C. Gron. Crev.

(h) quem Gron.

(i) incolæ esse Gron. Crev.

U. s. 547.
a. C. 205.

ab legatis M. Valerius Falto nunciavit, Deam adportari : quærendum virum optimum in civitate esse, qui eam rite hospitio exciperet. Q. Cæcilius Metellus, dictator ab consule in Brutiis comitiorum causa dictus, exercitusque ejus dimissus : magister equitum L. Veturius Philo. Comititia per dictatorem habita: Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, quum provinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, Ti. Claudius Nero, M. Marcius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Matho. Comititiis peractis, dictator sese magistratu abdicavit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam provinciam habebat : absens creatus, absens eum honorem gessit. Ti. Claudius Afellus & M. Junius Pennus plebeii ædiles fuerunt. Ædem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicavit, septimodecimo anno postquam a patre ejus primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Æmilius Regillus.

*Ætoli
pacem cum
Philippo
faciunt.*

XII. NEGLECTÆ eo biennio res in Græcia erant. Itaque Philippus Ætolos, desertos ab

Romanis, cui uni fidebant auxilio, quibus
 voluit conditionibus, ad petendam & pacif-
 icendam subegit pacem. Quod nisi omni vi
 perficere maturasset, bellantem eum cum
 Ætolis P. Sempronius proconsul, successor
 imperii missus Sulpicio, cum decem millibus
 peditum, & mille equitibus, & triginta quin-
 que rostratis navibus (haud parvum momen-
 tum ad opem ferendam fociis) obpressisset:
 Vixdum pace facta, nuncius regi venit, Ro-
 manos Dyrrachium venisse: Parthinosque &
 propinquas alias gentes motas esse ad spem
 novandi res: Dimallumque obpugnari. Eo se
 verterant Romani ab Ætolorum, quo missi
 erant, auxilio, irati, quod sine auctoritate
 sua adversus foedus cum rege pacem fecissent.
 Ea quum audisset Philippus, ne qui motus
 major in finitimis gentibus populisque orire-
 tur, magnis itineribus Apolloniam contendit;
 quo Sempronius se receperat, missio Lætorio
 legato cum parte copiarum & quindecim na-
 vibus in Ætoliam, & ad vitendas res, pacem-
 que, si posset, turbendam. Philippus agros
 Apolloniaticum vastavit, &, ad urbem admo-
 tis copiis, potestatem pugnæ Romano fecit.
 Quem postquam quietum muros tantummodo

U. c. 547.

a. C. 205.

U. c. 547.
a. C. 205.

*Itemque
Romani.*

tueri vidit, nec satis fidens viribus, ut urbem obpugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset: sin minus, inducias facere, nihil ultra iritatis novo certamine odiis, in regnum se recepit. Per idem tempus, tædio diutini belli, Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere; satis confidere, conventuram eam, adfirmantes, si ad conloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile inpetratum, (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) ut in Epirum transfret. Phœnice urbs est Epiri: ibi prius conlocutus rex cum Aëropo (k), & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congregitur. Adfuit conloquio & Amynder Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petiit simul ab rege & ab imperatore Romano, ut finem belli facerent, darentque eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, ut Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium Romanorum essent. Atintania, si, missis Romam legatis, ab senatu inpetrasset,

(k) *Eropo Gron. Crev.*

Macedoni accederet. In eas conditiones quum pax conveniret, ab rege fœderi adscripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thesfali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienfes, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messeni, Athenienses. Hæc conscripta consignataque sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, ut populus in has conditiones pacem juberet. Jusseruntque omnes tribus: quia, verso in Africam bello, omnibus aliis in præsentia levare volebant bellis (1). P. Sempronius, pace facta, ad consulatum Romam decessit.

XIII. P. SEMPRONIO, M. Cornelio consulibus (m) (quintusdecimus is annus Punici belli erat) provinciæ, Cornelio Etruria cum vetere exercitu, Sempronio Bruttii, ut novas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Marcio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, Ti. Claudio Neroni Sardinia evenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cum ea classe,

(1) *bellis volebant Gron. Crev.*

(m) *M. Cornelio, P. Sempronio consulibus Gron. Crev.*

Tom. VII.

C

*U. c. 547.
a. C. 205.*

*U. c. 548.
a. C. 204.*

M. Cornelio, P. Sempronio Coss. Provincia.

U. e. 548.
a. C. 204.

quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, ut Bruttios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in provincia cum imperio morari consuli e republica visum esset. Et M. Livio, & Sp. Lucretio, cum binis legionibus, quibus adversus Magonem Galliae praesidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octavio, ut, cum Sardiniam legionemque Ti. Claudio tradidisset, ipse navibus longis quadraginta maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio praetori in Sicilia Cannensis exercitus duae legiones decretae. T. Quinctius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, propratores, sicut priore anno, cum veteri uterque praesidio, obtinerent. De Hispaniae imperio, quos in eam provinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eisdem, L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum, proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas provincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad novas scribendas in Bruttios legiones, & in ceterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum.

XIV. QUAMQUAM nondum aperte Africa *U. c. 548°*
 provincia decreta erat, (occultantibus id, *a. C. 204°*
 credo, Patribus, ne præsciscerent (n) Car-
 thaginienses) tamen in eam spes erecta ci-
 vitas erat, in Africa eo anno debellatum iri,
 finemque bello Punico adesse. Impleverat ea
 res superstitionum animos, pronique & ad
 nuncianda, & ad credenda prodigia erant: eo *Prodigia.*
 plura vulgabantur. « Duos soles visos: &
 » nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu
 » solis ad occidentem porrigi visam. Tarraci-
 » næ portam, Anagninæ & portam & multis
 » locis murum de cælo tactum. In æde Juno-
 » nis Sospitæ Lanuvii cum horrendo fragore
 » strepitum editum. » Eorum procurandorum
 causa diem unum supplicatio fuit: & novem-
 diale sacrum, quod de cælo lapidatum esset,
 factum. Eo accessit consultatio de matre Idææ
 accipienda, quam præterquam quod M. Vale-
 rius, unus ex legatis prægressus, actutum
 in Italia fore nunciaverat, recens nuntius
 aderat, Tarracinæ jam esse. Haud parvæ rei
 iudicium senatum tenebat, qui vir optimus
 in civitate esset. Veram certe victoriam ejus
 rei sibi quisque mallet, quam ulla imperia

(n) rescirent Gron.

*U. c. 548.
a. C. 204.*

*P. Scipio
judicatus
vir
optimus.*

*Obviam it
Matri
Deam cum
Matronis.*

honoribusve, suffragio seu Patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, ejus qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, judicaverunt in tota civitate virum honorum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita judicant, sicut proditum a proximis memoriæ temporum illorum scriptoribus libens posteris traderem; ita meas opiniones, conjectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam ire jussus obviam Deæ, isque eam de nave accipere, & in terram elatam tradere ferendam matronis. Postquam navis ad ostium amnis Tiberini accessit (o), sicut erat jussus, in salum nave evehctus, ab sacerdotibus Deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores civitatis, inter quas unius Claudia Quintæ insigne est nomen, accipere: cui dubia (ut traditur) antea fama clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus, succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa civitate obviam, thuribus ante januas positis, qua præferebatur, atque accenso (p)

(o) accessisset Gron.

(p) incenso Gron. Crev.

thure, precantibus, ut volens propitiæque *U. e. 548.*
urbem Romanam iniret, in ædem victoriæ, *a. C. 204.*
quæ est in Palatio, pertulere Deam pridie
Idus Aprilis; isque dies festus fuit. Populus
frequens dona Deæ in Palatium tulit, lecti-
sterniumque & ludi fuere, Megalesia adpellata. *Megalesia*

XV. QUUM de supplemento legionum,
quæ in provinciis erant, ageretur; « tempus
» esse, » a quibusdam senatoribus subjectum
est, « quæ dubiis in rebus utcumque tole-
» rata essent, ea, demto jam tandem Deum
» benignitate metu, non ultra pati. » Erectis
expectatione Patribus, subjecerunt: « colo-
» nias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio &
» Q. Fulvio consulibus abnuissent milites
» dare, eas annum jam ferme sextum vaca-
» tionem militiæ, quasi honoris & beneficii
» causa, habere: quum interim boni obe-
» dientesque focii, pro fide atque obsequio
» in populum Romanum (q), continuis om-
» nium annorum delectibus exhausti essent. »
Sub hanc vocem non memoria magis Pa-
tribus renovata rei prope jam oblitteratæ,
quam ira iritata est. Itaque, nihil prius re-
ferre consules passi, decreverunt, « ut con-
(q) in populum Romanum l. imperii Romani Gron.

U. c. 548. » fules magistratus denosque principes Nepe-
a. C. 205. » te, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Car-
S. C. de » feolis, Sora, Sueffa, Setia, Circeiis, Nar-
coloniis » nia, Interamna, [eæ namque coloniæ in
qua milites » nia, Interamna, [eæ namque coloniæ in
non » ea caussa erant] Romam excirent : iis im-
dederant. » perarent, quantum quæque earum colonia-
 » rum militum plurimum dedisset populo
 » Romano, ex quo hostes in Italia essent,
 » duplicatum ejus summæ numerum peditem
 » daret, & equites centenos vicanos. Si qua
 » eum numerum equitum explere non posset,
 » pro equite uno tres pedites liceret dare :
 » pedites equitesque quam locupletissimi le-
 » gerentur, mitterenturque, ubicumque ex-
 » tra Italiam supplemento opus esset. Si qui
 » ex iis recusarent, retineri ejus coloniæ
 » magistratus legatosque placere : neque, si
 » postularent, senatum dari, priusquam impe-
 » rata fecissent. Stipendium præterea iis co-
 » loniis in millia æris asses singulos imperari
 » exigique quotannis : censumque in iis co-
 » loniis agi ex formula ab Romanis censori-
 » bus data. Dari autem placere eandem, quam
 » populo Romano : deferrique Romam ab
 » juratis censoribus coloniarum, priusquam
 » magistratu abirent. » Ex hoc senatuscon-

sulto, adcitis Romam magistratibus primoribusque earum coloniarum, consules quum militem stipendiumque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare : negare « tantum militum effici posse : vix, si simplum » ex formula imperetur, enifuros. » Orare atque obsecrare, « ut sibi, senatum adire ac » deprecari liceret. Nihil se, quare perire » merito deberent, admisisse : sed, si pereundum etiam foret, neque suum delictum, » neque iram populi Romani, ut plus militum darent, quam haberent, posse efficere. » Consules obstinati manere legatos Romæ jubent; magistratus ire domos ad delectus habendos. Nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem iis senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero juniorum aucto, haud difficulter est perfectus.

XVI. ALTERA item (r) res, prope æque longo neglecta silentio, relata a M. Valerio Lævino est. Qui, « privatis conlatas pecunias, se ac M. Claudio consulibus, reddi

U. C. 548.
a. C. 204.

Privatis
jubetur
reddi
conlatas
pecunias

(r) *itidem* Gron. Crev.

U. e. 548. » tandem, æquum esse dixit. » Nec mirari
a. C. 204. » quemquam debere, in publica obligata fide
 » suam præcipuam curam esse. Nam, præter-
 » quam quod aliquid proprie ad consulem ejus
 » anni, quo conlatæ pecuniæ essent, perti-
 » neret, etiam se auctorem ita conferendi
 » fuisse, inopi ærario, nec plebe ad tributum
 » subficiente.» Grata ea Patribus admonitio
 fuit : jussisque referre consulibus, decreve-
 runt, « ut tribus pensionibus ea pecunia sol-
 » veretur : primam præsentem ii, qui tum
 » essent, duas terii & quinti consules nu-
 » merarent.» Omnes deinde alias curas una
 occupavit, postquam Locrensiū clades, quæ
 ignoratæ ad eam diem fuerant, legatorum
 adventu vulgatæ sunt. Nec tam Q. Pleminii
 scelus, quam Scipionis in eo aut ambitio
 aut negligentia iras hominum inritavit. De-
 cem legati Locrensiū, obsiti squalore &
 sordibus, in comitio sedentibus consulibus
 velamenta supplicum, ramos oleæ, (ut Græ-
 cis mos est) porrigentes, ante tribunal cum
 flebili vociferatione humi procubuerunt. Qua-
 rentibus consulibus « Locrenses se dixerunt
 » esse, ea passos a Q. Pleminio legato Ro-
 » manisque militibus, quæ pati ne Carthagi-

*Locren-
 sium
 Legati.*

» nientes quidem velit populus Romanus. *U. c. 548.*
 » Rogare, ut sibi Patres adeundi, deploran- *a. C. 20.*
 » dique ærumnas suas potestatem facerent. »

XVII. SENATU dato, maximus natu ex iis:

« Scio (s), quantum æstimentur nostræ apud
 » vos querelæ, Patres conscripti, plurimum
 » in eo momenti esse, si probe sciatis, &
 » quomodo prodiți Locri Hannibali sint, &
 » quomodo, pulso Hannibalis præsidio, resti-
 » tuti in ditionem vestram. Quippe si & culpa
 » defectionis procul a publico consilio absit,
 » & reditum in vestram ditionem adpareat,
 » non voluntate solum, sed ope etiam ac
 » virtute nostra; magis indignemini, bonis
 » ac fidelibus sociis tam atroces atque indignas
 » injurias ab legato vestro militibusque fieri.
 » Sed ego causam utriusque defectionis nostræ
 » in aliud tempus differendam arbitror esse,
 » duarum rerum gratia: unius, ut coram P.
 » Scipione, qui Locros recepit, omnium no-
 » bis recte perperamque factorum testis, aga-
 » tur; alterius, quod, qualescumque sumus,
 » tamen hæc, quæ passi sumus, pati non de-
 » buimus. Non possumus dissimulare, Patres
 » conscripti, nos, quum præsidium Punicum

*Eorum
 oratio
 deploran-
 tium
 fortunas
 suas.*

(s) infer. inquit Gron. Crev.

U. C. 548. » in arce nostra haberemus , multa foeda &
a. C. 204. » indigna , & a praefecto praesidii Hamilcare,
 » & ab Numidis Afrisque passos esse. Sed quid
 » illa sunt , conlata cum iis , quæ hodie pa-
 » timur ? Cum bona venia , quæso , audiatis,
 » Patres conscripti , id , quod invitus dicam.
 » In discrimine est nunc humanum omne ge-
 » nus , utrum vos , an Carthaginenses prin-
 » cipes terrarum (t) videat. Si ex iis , quæ
 » Locrenses aut ab illis passifumus , aut a
 » vestro praesidio nunc quum maxime pati-
 » mur , æstimandum Romanum ac Punicum
 » imperium sit ; nemo non illos sibi , quam
 » vos , dominos praeproptet. Et tamen videte ,
 » quemadmodum Locrenses in vos animati sint.
 » Quum a Carthaginensibus injurias tanto mi-
 » nores acciperemus , ad vestrum imperatorem
 » confugimus : quum a vestro praesidio plus-
 » quam hostilia patiamur , nusquam alio , quam
 » ad vos , querelas detulimus. Aut vos respicie-
 » tis perditas res nostras , Patres conscripti ,
 » aut ne ab Diis quidem immortalibus quod
 » precemur , quidquam superest. Q. Pleminius
 » legatus missus est cum praesidio ad reci-
 » piendos a Carthaginensibus Locros , & cum

Pleminius
homo
sceleratus.

(t) terrarum l. orbis terrarum Gron. Crev.

» eodem ibi relictus est præsidio. In hoc le-
 » gato vestro (dant enim animum ad loquen-
 » dum libere ultimæ miseriæ) nec hominis
 » quidquam est, Patres conscripti, præter
 » figuram & speciem; neque Romani civis,
 » præter habitum, vestitumque, & sonum
 » Latinæ linguæ. Pests ac bellua inmanis,
 » quales fretum quondam, quo ab Sicilia di-
 » vidimur, ad perniciem navigantium circum-
 » sedisse fabulæ ferunt. At si scelus, libidi-
 » nemque, & avaritiam solus ipse exercere
 » in focios vestros fatis haberet, unam pro-
 » fundam quidem voraginem tamen patientia
 » nostra expleremus. Nunc omnes centurio-
 » nes militesque vestros (adeo in promiscuo
 » licentiam atque improbitatem esse voluit)
 » Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant,
 » verberant, vulnerant, occidunt: consu-
 » prant matronas, virgines, ingenuos, rap-
 » tos ex complexu parentum. Quotidie capi-
 » pitur urbs nostra, quotidie diripitur; dies
 » noctesque omnia passim mulierum puerorum-
 » que, qui rapiuntur atque asportantur, plo-
 » ratibus sonant. Miretur, qui sciat, quomodo
 » aut nos ad patiendum subficiamus, aut illos,
 » qui faciunt, nondum tantarum injuriarum

U. c. 548.
 a. C. 204.

U. c. 548. » farietas ceperit. Neque ego exsequi possum;
 s. C. 204. » nec vobis operæ est audire singula, quæ
 » passi sumus. Communiter omnia amplectar,
 » Nego domum ullam Locris; nego quem-
 » quam hominem expertem injuriæ esse; ne-
 » go ullum genus sceleris, libidinis, avaritiæ
 » superesse, quod in ullo, qui pati potuerit,
 » prætermisum sit. Vix ratio iniri potest,
 » uter casus civitatis sit detestabilior, quum
 » hostes bello urbem cepere, an quum exi-
 » tiabilis tyrannus vi atque armis obpres-
 » sit. Omnia, quæ captæ urbes patiuntur,
 » passi sumus, & quum maxime patimur, Pa-
 » tres conscripti; omnia, quæ crudelissimi
 » atque inopportunistissimi tyranni scelera in ob-
 » pressos cives edunt, Pleminius in nos, libe-
 » rosque nostros, & conjuges, edidit.»

XVIII. UNUM est, de quo nominatim & nos
 » queri religio infixæ animis cogat, & vos
 » audire; & exsolvere rempublicam vestram
 » religione, si ita vobis videbitur, velimus,
 » Patres conscripti. Vidimus enim, cum quanta
 » ceremonia non vestros solum colatis Deos,
 » sed etiam externos accipiatis. Fanum est
 » apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate
 » templi credo aliquam famam ad vos perve-

» nisse Pyrrhi bello : qui quum , ex Sicilia *U. e. 548.*
 » rediens , Locros classe præterveheretur , *a. C. 204.*
 » inter alia fœda , quæ propter fidem erga
 » vos in civitatem nostram facinora edidit ,
 » thesauros quoque Proserpinæ , intactos ad
 » eam diem , spoliavit : atque ira , pecunia
 » in naves inposita , ipse terra est profectus .
 » Quid ergo evenit , Patres conscripti ? Claf-
 » sis postero die fœdissima tempestate lacerata ,
 » omnesque naves , quæ sacram pecuniam ha-
 » buerunt , in litora nostra ejectæ sunt . Qua
 » tanta clade edoctus tandem Deos esse super-
 » bissimus rex , pecuniam omnem conquiritam
 » in thesauros Proserpinæ referri iussit . Nec
 » tamen illi umquam postea prosperi quid-
 » quam evenit : pulsusque Italia , ignobili
 » atque inhonesta morte , temere nocte in-
 » gressus Argos , obcubuit . Hæc quum au-
 » disse legatus vester , tribunique militum ,
 » & mille alia , quæ non augendæ religionis
 » causâ , sed præsentis Deæ numine sæpe
 » comperta nobis majoribusque nostris , refe-
 » rebantur ; ausi sunt nihilominus sacrilegas
 » admovere manus intactis illis thesauris , &
 » nefanda præda se ipsos ac domos contami-
 » nare suas & milites vestros . Quibus , per ,

U. c. 348. » vos , fidem vestram , Patres conscripti ,
 a. C. 204. » priusquam eorum scelus expietis , neque in
 » Italia , neque in Africa quidquam rei gesse-
 » ritis ; ne , quod piaculum commiserunt , non
 » suo solum sanguine , sed etiam publica clade
 » luant. Quamquam ne nunc quidem , Patres
 » conscripti , aut in ducibus , aut in militibus
 » vestris cessat ira Deæ. Aliquoties jam inter
 » se signis conlatis concurrerunt (u). Dux
 » alterius partis Pleminius , alterius duo tri-
 » buni militum erant : non acrius cum Car-
 » thaginiensibus , quam inter se ipsi , ferro
 » dimicaverunt. Præbuisissentque occasionem
 » furore suo Locros recipiendi Hannibali , ni
 » aditus ab nobis Scipio intervenisset. At ,
 » Hercule , milites contactos sacrilegio furor
 » agit : in ducibus ipsis puniendis nullum
 » Deæ numen adparuit ? Immo ibi præsens
 » maxime fuit. Virgis cæsi tribuni ab legato
 » sunt. Legatus deinde infidiis tribunorum
 » interceptus , præterquam quod toto corpore
 » laceratus , naso quoque auribusque decisis ,
 » exsanguis est relictus : recreatus deinde
 » legatus ex vulneribus , tribunos militum in
 » vincula coniectos , dein verberatos , fervili-
 » busque omnibus suppliciis cruciatos truci-
 » (u) concurrerunt Gron. Crev.

» dando occidit; mortuos deinde prohibuit *U. c. 548.*
 » sepeliri. Has Dea poenas a templi sui spo- *a. C. 204.*
 » liatoribus habet: nec ante desinet omnibus
 » eos agitare furiis, quam reposita sacra pe-
 » cunia in thesauris fuerit. Majores quondam
 » nostri, gravi Crotoniensium bello, quia
 » extra urbem templum est, transferre in ur-
 » bem eam pecuniam voluerunt. Noctu au-
 » dita ex delubro vox est, abstinere ma-
 » nus: Deam sua templa defensuram. Quia
 » movendi inde thesauros incussa erat reli-
 » gio, muro circumdare templum voluerunt.
 » Ad aliquantum jam altitudinis excitata erant
 » mœnia, quum subito conlapsa ruina sunt.
 » Sed & nunc, & sæpe alias Dea suam sedem,
 » suumque templum aut tutata est, aut a vio-
 » latoribus gravia piacula exegit. Nostras in-
 » jurias nec potest, nec possit alius ulcisci,
 » quam vos, Patres conscripti. Ad vos vestram
 » que fidem supplices confugimus. Nihil nostra
 » interest, utrum sub illo legato (v), sub
 » illo præsidio Locros esse finatis, an irato
 » Hannibali & Pœnis ad supplicium dedatis.
 » Non postulamus, ut extemplo nobis, ut de
 » absente, ut indicta causa credatis. Veniat,

(v) sub illo legato del. Gron.

U. c. 548. » coram ipse audiat, ipse diluat. Si quidquam
a. C. 204. » sceleris, quod homo in homines edere po-
 » test, in nos prætermisit; non recusamus,
 » quin & nos omnia eadem iterum, si pati
 » possumus, patiamur; & ille omni divino
 » humanoque liberetur scelere.»

XIX. HÆC quum ab legatis dicta essent,
 quæsissetque ab iis Q. Fabius, detulissentne
 eas querelas ad P. Scipionem; responderunt,
 « missos legatos esse, sed eum belli adparatu
 » occupatum esse: & in Africam aut jam
 » trajecisse, aut intra paucos dies trajecturum.
 » Et, legati gratia quanta esset apud impera-
 » torem, expertos esse: quum, inter eum
 » & tribunos cognita causa, tribunos in
 » vincula conjecerit; legatum æque fontem,
 » aut magis etiam, in ea potestate reliquerit.»
 Justis excedere e templo legatis, non Plemin-
 ius modo, sed etiam Scipio, principum ora-
 tionibus lacerari. Ante omnes Q. Fabius,
 natum eum ad conrumpendam disciplinam
 militarem, arguere. « Sic & in Hispania plus
 » prope per seditionem militum, quam bello,
 » amissum. Externo & regio more & indul-
 » gere licentiæ militum, & sævire in eos.»
 Sententiam deinde æque truce orationi ad-

*Fabii
 sententia
 atrox
 in
 Scipionem.*

jecit.

jecit. « Pleminium legatum vincitum Romam *U. c. 548.*
 » deportari placere; & ex vinculis caussam *a. C. 2048*
 » dicere: ac, si vera forent, quæ Locrenses
 » quererentur, in carcere necari, bonaque
 » ejus publicari. P. Scipionem, quod de pro-
 » vincia deceffisset injuffu fenatus, revocari:
 » agique cum tribunis plebis, ut de imperio
 » ejus abrogando ferrent ad populum. Locren-
 » sibus coram fenatum respondere; Quas
 » injurias sibi factas quererentur, eas neque
 » fenatum, neque populum Romanum factas
 » velle. Viros bonos, fociosque, & amicos
 » eos adpellari: liberos, conjuges, quæque
 » alia erepta effent, restitui: pecuniam, quan-
 » ta ex thesauris Proferpinæ sublata effet,
 » conquiri, duplamque pecuniam in thesauros
 » reponi: & sacrum piaculare fieri, ita ut
 » prius ad collegium pontificum referretur,
 » quod sacri thesauri moti, violati effent,
 » quæ piacula, quibus Diis, quibus hostiis,
 » fieri placeret. Milites, qui Locris effent,
 » omnes in Siciliam transportari: quatuor
 » cohortes fociorum Latini nominis in præ-
 » sidium Locros adduci. » Perrogari eo die
 » sententiæ, accensis studiis pro Scipione &
 » adversus Scipionem, non potuere. Præter

U. e. 548.
a. C. 204.

*Objectus
Scipioni
cultus
licentior.*

Pleminii facinus Locrensiūque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus jactabatur: « cum » pallio crepidisque inambulare in gymnasio, » libellis eum palæstræque operam dare: » æque segniter molliterque cohortem totam » Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem » atque Hannibalem excidisse de memoria: » exercitum omnem licentia corruptum, qua- » lis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc » Locris, fociis magis, quam hosti, metuen- » dum. »

*Metelli
sententia
de
Scipione.*

XX. HÆC quamquam partim vera, partim mixta, eoque similia veris jactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui, de ceteris Maximo adfensus, de Scipionis causa dissentit. « Qui enim convenire, quem modo ci- » vitas juvenem admodum (x) recuperandæ » Hispaniæ delegerit ducem, quem, recepta » ab hostibus Hispania, ad inponendum Pu- » nico bello finem creaverit consulem, spe » destinaverit Hannibalem ex Italia detractu- » rum, Africam subacturum, eum repente, » tamquam Q. Pleminium, indicta causa pro- » pe damnatum, ex provincia revocari: quum

(x) admodum, unum Gron. Crev.

» ea, quæ in se nefarie facta Locrenses que- *U. c. 548.*
 » rentur, ne præfente quidem Scipione *a. C. 204.*
 » facta dicerent, neque aliud, quam patien-
 » tia, aut pudor, quod legato pepercisset
 » infimulari possit? Sibi placere, M. Pompo-
 » nium prætorem, cui Sicilia provincia forte
 » evenisset, triduo proximo in provinciam
 » proficisci: consules decem legatos, quos
 » iis videretur, ex fenatu legere, quos
 » cum prætore mitterent, & duos tribunos
 » plebei (y) atque ædilem. Cum eo confi-
 » lio prætorem cognoscere. Si ea, quæ Lo-
 » crenses facta quererentur, jussu aut volun-
 » tate P. Scipionis facta essent, ut eum de
 » provincia decedere juberent. Si P. Scipio jam
 » in Africam trajecisset, tribuni plebis atque
 » ædilis cum duobus legatis, quos maxime
 » prætor idoneos censuisset, in Africam pro-
 » ficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui re-
 » ducerent inde Scipionem: legati, qui exer-
 » citui præessent, donec novus imperator ad
 » eum exercitum venisset. Sin M. Pomponius
 » & decem legati comperissent, neque jussu,
 » neque voluntate P. Scipionis ea facta esse,
 » ut ad exercitum Scipio maneret, bellumque,

(y) plebis Crev.

U. c. 548. » ut proposuisset, gereret. » Hoc facto senatusconsulto, cum tribunis plebis actum est, ut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti M. Claudius Marcellus & M. Cincius Alimentus : iis ædilis plebis datus, quem, si aut in Sicilia prætori dicto audiens non esset Scipio, aut jam in Africam trajecisset, prendere tribuni juberent, ac jure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quam Messanam, consilium erat.

XXI. CETERUM duplex fama est, quod ad Pleminium adtinet. Alii, auditis, quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem forte in Q. Metellum, unum ex legatis, incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum tradunt : alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditio- nis principes, conjicerent. Hi omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris jussu, traditi in custodiam Rheginis, Prætor legati que

*Pleminius
in vincula
conjectus.*

Locros profecti primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. Omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquistam, cum ea quam ipsi secum adtulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. Tum vocatos ad concionem milites prætor signa extra urbem efferre jubet, castraque in campo locat, cum gravi edicto, « Si quis miles aut in urbe restitisset, aut se cum extulisset, quod suum non esset. Locrensis se permittere, ut, quod sui quisque cognosset, prehenderet; si quid non compareret, repeteret. Ante omnia, libera corpora placere sine mora Locrensis restitui: non levi defunctorum pœna, qui non restituisset. » Locrensi deinde concionem habuit, atque, « iis libertatem legesque suas populum Romanum senatumque tuere, » dixit. « Si qui Pleminium aliumve quem accusare vellet, Rhegium se sequentur. Si de P. Scipione publice queri velent, ea, quæ Locris nefarie in Deos hominesque facta essent, jussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam; ibi se cum consilio cogniturum. »

U. c. 548.

a. C. 204.

U. c. 548. *Loctenses*
 e. C. 209. *nolunt*
Scipionem
accusare.

Loctenses prætori legatisque, & tenatui ac
 populo Romano gratias egere : « se ad Ple-
 » minium accusandum iuros. Scipionem,
 » quamquam parum injuriis civitatis suæ do-
 » luerit, eum esse virum, quem amicum sibi,
 » quam inimicum, malint esse. Pro certo se
 » habere, neque jussu, neque voluntate P.
 » Scipionis tot tam nefanda commissa : aut
 » Pleminio nimium, aut sibi parum creditum.
 » Natura insum quibusdam esse, ut magis
 » peccari nolint, quam satis animi ad vindi-
 » canda peccata habeant.» Et prætori & con-
 silio haud mediocri onus dentum erat de
 Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duo
 & triginta homines cum eo damnaverunt,
 atque in catenis Romam miserunt : ipsi ad
 Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quæ
 vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia
 imperatoris solutaque militiæ disciplina, com-
 peria oculis perferrent Romam.

XXII. VENIENTIBUS eis Syracusas, Scipio
 res, non verba, ad purgandum sese paravit.
 Exercitum omnem eo convenire, classem
 expediri jussit, tamquam dimicandum eo die
 terra marique cum Carthaginensibus esset.
 Quo die venerunt, hospitio comiter acceptis

Scipio res,
non verba,
ad purgan-
dum se pa-
rat.

postero die terrestrem navalemque exercitus, *U. c. 548.*
 non instructos modo, sed hos decurrentes, *a. C. 204.*
 classem in portu, simulacrum & ipsam eden-
 tem navalis pugnae, ostendit: tum circa ar-
 mamentaria & horrea aliumque belli adpara-
 tum visendum praetor legatiue ducti. Tanta-
 que admiratio singularum universarumque re-
 rum incussa, ut satis crederent, aut illo duce
 atque exercitu vinci Carthaginensem popu-
 lum, aut nullo alio posse; juberentque, quod
 Dii bene verterent, trajicere, & spei conce-
 ptæ, quo die illum omnes centuriæ prio-
 rem consulem dixissent, primo quoque tem-
 pore compotem populum Romanum facere:
 adeoque lætis inde animis profecti sunt;
 tamquam victoriam, non belli magnificum
 adparatum, nunciaturi Romam essent. Plemi-
 nius, qui in eadem causa erant, postquam
 Romam est ventum, extemplo in carcerem
 conditi, ac primo producti ad populum ab
 tribunis, apud praecipuos Locrensi-
 clade animos, nullum misericordiae locum ha-
 buerunt. Postea, quum sæpius producerentur,
 jam senescente invidia, molliabantur iræ:
 & ipsa deformitas Pleminii memoriaque ab-
 sentis Scipionis favorem ad vulgum concilia-

*Pleminius
 in vinculis
 moriturus*

U. c. 548.
a. C. 204.

bat. Mortuus tamen prius in vinculis est, quam iudicium de eo populi perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert, ludis votivis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio conruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendique haberet occasionem. Patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex senatusconsulto. De Scipione nusquam, nisi in senatu, actum. Ubi omnes legati & tribuni, classem eam, exercitum, ducemque verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret, primo quoque tempore in Africam trajiciendum; Scipionique permetteretur, ut ex iis exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse legeret, quos in Africam secum trajiceret, quos provinciæ relinqueret præsidio.

XXIII. DUM hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienfes quoque, quum, speculis per promontoria omnia positis, pescundantes paventesque ad singulos nuncios sollicitam hiemem egissent, haud parvum & ipsi tuendæ Africæ momentum adjecerunt societatem Syphacis regis, cujus maxime fiducia trajectu-

rum in Africam Romanum crediderunt. Erat Hasdrubali Gisgonis filio non hospitium modo cum rege, de quo ante dictum est, quum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Hasdrubal convenerunt : sed mentio quoque inchoata adfinitatis, ut rex duceret filiam Hasdrubalis. Ad eam rem consummandam tempusque nuptiis statuendum (jam enim & nubilis erat virgo) profectus Hasdrubal, ut accensum cupiditate (& sunt ante omnes Numidæ barbaros effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine arcessit, maturatque nuptias : & inter aliam grâtionem, ut publicum quoque fœdus privato adjiceretur, societas inter populum Carthaginensem regemque, data ultro citroque fide, eosdem amicos inimicosque habituros, jurejurando adfirmatur. Ceterum Hasdrubal, memor & cum Scipione in itæ regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent, veritus, ne, si trajiceret in Africam Scipio, parvum vinculum eæ nuptiæ essent, dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, « Ne prioribus suis

*U. c. 548.
a. C. 204.*

*Syphax
ducit
filiam Has-
drubalis.*

U. c. 548. » promissis fretus in Africam trajiciat. Se &
 a. c. 204. » nuptiis civis Carthaginienſis, filiæ Maſdru-
 Scipioni » balis, quem viderit apud ſe in hoſpitiſ, &
 amicitiam » publico etiam ſœdere cum populo Cartha-
 renunciat. » ginienſi junctum. Optare (b) primum, ut
 » procul ab Africa, ſicut adhuc fecerint, bel-
 » lum Romani cum Carthaginienſibus gerant,
 » ne ſibi intereſſe certaminibus eorum, armaque
 » aut hæc, aut illa, abnuentem alteram ſo-
 » cietatem, ſequi neceſſe ſit. Si non abſtineat
 » Africa Scipio, & Carthagini exercitum ad-
 » moveat, ſibi neceſſarium fore, & pro terra
 » Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro
 » patria conjugis ſuæ, proque parente ac pe-
 » natibus dimicare.»

XXIV. Cum his mandatis ab rege legati
 ad Scipionem miſſi, Syracuſis eum convene-
 runt. Scipio, quamquam magno momento
 rerum in Africa gerendarum magnaſque ſpe
 deſtitutus erat, legatis propere, priuſquam
 res vulgaretur, remiſſis in Africam, literas
 dat ad regem, quibus etiam atque etiam mo-
 net eum, « Ne jura hoſpitiſ ſecum, neu cum
 » populo Romano inittä ſocietatis, neu fas,
 » fidem, dextras, Deos teſtes atque arbitros

(b) Hortari Gron.

» conventorum, fallat. » Ceterum, quando
 neque celari adventus Numidarum poterat,
 (vagati enim in urbe, obversatique prætorio
 erant) & si fileretur, quid petentes venis-
 sent, periculum erat, ne vera eo ipso, quod
 celarentur, sua sponte magis emanarent, timor-
 que in exercitum (c) incideret, ne simul
 cum rege & Carthaginiensibus foret bellan-
 dum, avertit a vero falsis præoccupando
 mentes hominum. Et, vocatis ad concionem
 militibus, « Non ultra esse cunctandum [ait].
 » Instare, ut in Africam quamprimum traji-
 » ciat, socios reges. Masinissam prius ipsum ad
 » Lælium venisse querentem, quod cunctando
 » tempus tereretur. Nunc Syphacem mittere le-
 » gatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ
 » moræ sit causa: postulantemque, ut aut tra-
 » jiciatur tandem in Africam exercitus, aut, si
 » mutata consilia sint, certior fiat, ut & ipse
 » sibi ac regno suo possit consulere. Itaque,
 » paratis jam omnibus instructisque, & re
 » jam non ultra recipiente cunctationem, in
 » animo sibi esse, Lilybæum classe traducta,
 » eodemque omnibus peditum equitumque
 » copiis contractis, quæ prima dies cursum

U. c. 548.
 a. C. 204.

Quam rem
 sedulo dis-
 simulat
 apud mili-
 tes Scipio.

(c) exercitu Gron.

U. t. 548. » navibus daret, Deis bene juvantibus, in
a. C. 204. » Africam trajicere. » Literas ad M. Pom-

It
Lilybæum.

ponium mittit, ut, si ei videretur, Lilybæum
 veniret, ut communiter confulerent, quas
 potissimum legiones (d), & quantum militum
 numerum in Africam trajiceret. Item circum
 oram omnem maritimam misit, ut naves
 onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes
 contraherentur. Quidquid militum navium-
 que in Sicilia erat, quum Lilybæum conve-
 nissent, & nec urbs multitudinem hominum,
 nec portus naves caperet, tantus omnibus
 ardor erat in Africam trajiciendi, ut non ad
 bellum duci viderentur, sed ad certa victo-
 riæ præmia. Præcipue, qui superabant ex
 Cannensi exercitu, milites, illo, non alio
 duce, credebant, navata reipublicæ opera,
 finire se militiam ignominiosam posse. Et
 Scipio minime id genus militum adspernaba-
 tur: ut qui neque ad Cannas ignavia eorum
 cladem acceptam sciret, neque ullos æque
 veteres milites in exercitu Romano esse, ex-
 pertosque non variis præliis modo, sed ur-
 bibus etiã obpugnandis. Quinta & sexta
 Cannenses erant legiones. Eas se trajecturum

(d) legiones potissimum Gron. Crev.

in Africam quum dixisset, singulos milites
 inspexit: relictisque, quos non idoneos cre-
 debat, in locum eorum subjecit, quos secum
 ex Italia adduxerat; supplevitque ita eas le-
 giones, ut singulæ sena millia & ducentos
 pedites, trecentos haberent equites: sociorum
 item Latini nominis pedites equitesque
 de exercitu Cannensi legit.

*U. c. 548^a
 a. C. 204^a*

XXV. QUANTUM militum in Africam trans-
 portatum sit, non parvo numero inter aucto-
 res discrepat. Alibi decem millia peditum,
 duo millia & ducentos equites; alibi sedecim
 millia peditum, mille & sexcentos equites;
 alibi parte plus dimidia rem auctam, quin-
 que & triginta millia peditum equitumque
 in naves inposita invenio. Quidam non ad-
 cere numerum: inter quos me ipse in re
 dubia poni malim. Coelius, ut abstinet nu-
 mero, ita ad inmensum multitudinis speciem
 auget. Volucres ad terram delapsas clamore
 militum ait, tantamque multitudinem conscen-
 disse naves, ut nemo mortalium, aut in Ita-
 lia, aut in Sicilia, relinqui videretur. Milites
 ut in naves ordine ac sine tumultu conscen-
 derent, ipse eam sibi curam sumxit. Nauticos
 C. Lælius, qui classis præfektus erat, in na-

*Copia na-
 ves con-
 scendunt.*

U. c. 548. *vibus, ante conscendere coactos, continuis*
a. C. 204. *Commeatus inponendi M. Pomponio prætori*
 cura data : quinque & quadraginta dierum
 cibaria, e quibus quindecim dierum cocta,
 inposita. Ut omnes jam in navibus erant,
 scaphas circummisit, ut ex navibus gubernatoresque & magistri navium & bini milites in forum convenirent ad imperia accipiendâ. Postquam convenerunt, primum ab iis quæsit, si aquam hominibus jumentisque in totidem dies, quot frumentum, inposuissent. Ubi responderunt, aquam dierum quinque & quadraginta in navibus esse; tum edixit militibus, ut silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exsequenda bene obediens præstarent: cum viginti rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, lævum totidem rostratas, & C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor is tum erat) onerariis futurum præsidio. Lumina in navibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria nave insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia ut peterent, gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eoque abundans omnium copia rerum est regio, & inbelles (quod plerumque in uberi

(e) agro evenit, barbari sunt : priusque, U. c. 548.
a. C. 204. quam Carthagine subveniretur, obprimi videbantur posse. Iis editis imperiis, redire ad naves iussi : & postero die, Deis bene juvantibus, signo dato solvere naves.

XXVI. MULTÆ classes Romanæ e Sicilia atque ipso illo portu profectæ erant. Ceterum non eo bello solum, (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem, ulla profectio tanti spectaculi fuit. Quamquam si magnitudine classis æstimaretur, & bini consules cum binis exercitibus ante trajecerant ; & prope totidem rostratæ in illis classibus fuerant, quot onerariis Scipio tum trajiciebat. Nam, præter quadraginta (f) longas naves, quadringentis ferme onerariis exercitum transvexit. Sed & bellum bello, secundum priore, ut atrocius Romanis videretur, quum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum, simul cæsis ducibus, effecerant : & Scipio dux, partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingentis ad incrementa gloriæ celebratus, converterat animos;

*Classis
solvis.*

(e) ubere Gron. Crev.

(f) quinquaginta Gron. Crev.

*U. C. 548.
a. C. 204.*

simul & mens ipsa trajiciendi, nulli ante eò bello duci tentata, quod ad Hannibalem detrahendum ex Italia; transferendumque & finiendum in Africā bellum, se transire vulgaverat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba, non habitantium modo Lilybæi, sed legionum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendum Scipionem officii causa convenerant, & prætorem provinciæ M. Pomponium securæ fuerant. Ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos commilitones processerant: nec classis modo prospectantibus e terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo navigantibus erat.

*Scipionis
precatio.*

XXVII. UBI inluxit, Scipio e prætoriana nâve, silentio per præconem facto, « Divi,
» Divæque [inquit] mariæ (g) terrasque qui
» colitis, vos precor quæsoque, uti, quæ in
» meo imperio gesta sunt, geruntur, postque
» gerentur, ea mihi, populo plebique Romanæ,
» fociis nominique Latino, qui populi
» Romani, quique meam sectam, imperium,
» auspiciūque terra, mari, amnisque fe-
» quantur, bene verruncent: eaque vos om-
» nia bene juvetis: bonis auctibus auxitis:

(g) qui mariæ Gron. salvos

in sa vos incolumesque victis perduellibus
 » victores, spoliis decoratos, præda onustos
 » triumphantesque, mecum domos reduces
 » sistatis: inimicorum hostiumque ulciscendo-
 » rum copiam faxitis: quæque populus Car-
 » thaginiensis in civitatem nostram facere mo-
 » litus est, ea ut mihi populoque Romano
 » in civitatem Carthaginiensium exempla
 » edendi facultatem detis. » Secundum eas
 preces cruda extra victimæ, uti mos est (h),
 in mare porricit, tubaque signum dedit pro-
 ficiscendi. Vento secundo vehementi satis
 profecti, celeriter e conspectu terræ ablati
 sunt: & a meridie nebula ocepit, ita ut
 vix concursus navium inter se vitarent. Lenior
 ventus in alto factus. Noctem insequentem
 eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa,
 & addita vis vento. Jam terram cernebant.
 Haud ita multo post gubernator Scipioni ait,
 « non plus quinque millia passuum Africam
 » abesse: Mercurii promontorium se cernere.
 » Si jubeat eo dirigi, jam in portu fore om-
 » nem classem. » Scipio, ut in conspectu terra
 fuit, precatus Deos, uti bono reipublicæ suo-
 que Africam viderit, dare vela, & alium infra
 (h) cruda extra, cæsa victimâ, uti mos, in mare &c.
 Gron. Crev.

U. c. 548.
a. C. 204

navibus adcessum petere jubet. Vento eodem ferebantur. Ceterum nebula sub idem ferme tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit. Nox deinde incertiora omnia fecit. Itaque ancoras, ne aut inter se concurrerent naves, aut terræ inferrentur, jecere. Ubi inluxit, ventus idem coortus, nebula disjecta, aperuit omnia Africæ litora. Scipio, quod esset proximum promontorium, percunctatus, quum Pulchri promontorium id vocari audisset, « Placet omen [inquit]; huc dirigite naves. »

*Ad Pulchri
prom.
adpellit.*

Eo classis decurrit: copię omnes in terram expositæ sunt. Prosperam navigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque auctoribus credidi: Cœlius unus, præterquam quod non mersas fluctibus naves, ceteros omnes cœlestes maritimosque terrores, postremo abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde ægre conrectum cursum, exponit: & prope obrutis navibus, injussu imperatoris, scaphis, haud secus quam naufragos, milites sine armis cum ingenti tumultu in terram evasisse.

*Terror in
Africa.*

XXVIII. EXPOSITIS copiis, Romani castra in proximis tumulis metantur. Jam non in

LIBER XXIX CAP. XXVIII 67

maritimos modo agros, conspectu primum classis, dein tumultu egredientium in terram, pavor terrorque pervenerat, sed in ipsas urbes. Neque enim hominum modo turba, mulierum puerorumque agminibus inmixta, omnes passim compleverat vias, sed pecora quoque præ se agrestes agebant; ut (i) relinquî subito Africam diceres. Urbibus vero ipsis majorem, quam quem secum adtulerant, terrorem inferebant: præcipue Carthaginis prope ut captæ tumultus fuit. Nam post M. Atilium Regulum & L. Manlium consules, annis prope quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus excursions in agros maritimos factæ erant: raptisque, quæ obvia fors fecerat, prius recursum semper ad naves, quam clamor agrestes conciret, fuerat. Eo major tum fuga pavorque in urbe fuit. Et, Hercule, neque exercitus domi validus, neque dux, quem obponerent, erat. Hasdrubal, Gisgonis filius, genere, fama, divitiis, regia tum etiam adfinitate, longe primus civitatis erat: sed eum ab illo ipso Scipione aliquot proeliis fufum pulsumque in Hispania meminerant:

U. c. 548.

a. C. 204.

(i) ut del. Gron.

U. e. 548
a. C. 204

nec magis ducem duci parem, quam tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. Itaque, velut si urbem extemplo adgressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites, speculatum ad mare turbandosque egredientes ex navibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. Jam enim Scipio, classe Uricam missa, ipse haud ita multum progressus a mari, tumulos proximos ceperat; equites & in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum.

*Scipio
agros
populatur,
victor
equitatu
Carthag.*

XXIX. It cum Carthaginensi equitatu prælium quum commississent, paucos in ipso certamine, plerosque fugientes persecuti (in quibus præfectum quoque Hannonem, nobilem juvenem) occiderunt. Scipio non agros modo circa vastavit, sed urbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. Ubi præter cetera, quæ extemplo in naves onerarias inposita, missaque in Siciliam erant, octo millia liberorum fervorumque capitum sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in

principio rerum gerendarum adventus fuit Masiniffæ. Quem quidam cum ducentis haud amplius equitibus, plerique cum duum milium equitatu tradunt venisse. Ceterum quum longe maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit, plurimumque rem Romanam juverit, operæ pretium videtur excedere paululum ad enarrandum, quam varia fortuna usus sit in amittendo recuperandoque paterno regno. Militanti pro Carthaginiensibus in Hispania pater ei moritur: Galæ nomen erat. Regnum ad fratrem regis Cæfalcem, pergrandem natu, (mos ita apud Numidas est) pervenit. Haud multo post, Cæfalce quoque mortuo, major ex duobus filiis ejus Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. Ceterum quum magis jure gentis, quam auctoritate inter suos aut viribus, obtineret regnum; exstitit quidam, Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus, familiaris semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum iis, qui tum obtinebant, certantis. Is, concitatis popularibus, apud quos, invidia regum, magnæ auctoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem, ac dimicare de regno coëgit. In eo proelio Ca-

*U. c. 548.**a. C. 204.*

*Masiniffæ
ad
Romanos
venit.*

*Masiniffæ
varia
fortuna.*

U. c. 548.
a. C. 204.

pusa cum multis principum cecidit, gens Masylorum omnis in ditionem imperiumque Mezetuli concessit. Regio tamen nomine abstinuit; continensque nomine modico tutoris, puerum Lacumacen, qui stirpis regiae supererat, regem adpellat. Carthaginiensem nobilem feminam, sororis filiam Hannibalis, quae proxime Oesalci regi nupta fuerat, matrimonio sibi jungit, spe Carthaginensium societatis; & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renovat, omnia ea auxilia praeparans adversus Masinissam.

XXX. Et Masinissa, audita morte patruī, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) trajicit. Ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum inpetravit. Cum iis, praemisso nuncio ad paternos suosque amicos, quum ad fines regni pervenisset, quingenti ferme Numidae ad eum convenerunt. Igitur Mauris inde, sicut convenerat, retro ad regem remissis, quamquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tantam rem adgredi fatis auderet, conveniret; rarus agendo ac moliendo vires quoque ad

agendum aliquid coniecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Thapsum obcurrit. Trepidum agmen quum in urbem refugisset, urbem Masinissa primo inpetu capit: ex regis alios tradentes se recipit, alios vim parantes occidit. Pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quo primum intenderant iter, pervenerunt. Fama hujus modicæ rei, in principio rerum prospere actæ, convertit ad Masinissam Numidas: adfluebantque undique ex agris vicisque veteres milites Galæ, & invitabant juvenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantum Mezetulus superabat. Nam & ipse eum exercitum, quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat: & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat. Quindecim millia peditum Mezetulo, decem millia equitum erant. Quibuscum Masinissa, nequaquam tantum peditum equitumve habens, acie confligit. Vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæylorum manu in Carthaginienis agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno,

U. e. 548.

a. C. 204.

V. c. 548
a. C. 204.

Masinissa, quia sibi adversus Syphacem haud paullo majorem restare dimicationem cernebat, optimum ratus cum fratre patruela gratiam reconciliare, missis, qui & puero spem facerent, si in fidem Masinissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Æsalcem quondam fuisset, & qui Mezetulo, præter inpunitatem, sua omnia cum fide restitui sponderent; ambo præoptantes exilio modicam domi fortunam (omnia, ne id fieret, Carthaginienfibus de industria agentibus) ad sese perduxit.

*Syphacem
Hasdrubal
in Masinissam
infigat.*

XXXI. HASDRUBAL tum forte, quum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. Qui Numidæ haud sane multum ad se pertinere credenti, utrum penes Lacumacem, an Masinissam, regnum Massylorum (k) esset, « falli eum magnopere [ait] si Masinissam eisdem contentum fore, quibus patrem Galam, aut patruum ejus Æsalcem, credat, multo majorem indolem in eo animi ingeniique esse, quam in ullo gentis ejus umquam fuisset. Sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse sociis pariter hostibusque: & Syphacem, & Cartha-

(k) *Massylorum Gron. Crev. ita & in seqq.*

» ginienses, nisi orientem illum ignem ob-
 » pressissent, ingenti mox incendio, quum jam
 » nullam opem ferre possent, aruros. Ad-
 » huc teneras & fragiles ejus vires esse, vix-
 » dum coalescens foventis regnum.» instan-
 do stimulandoque pervincit, ut exercitum ad
 fines Massylorum admoveat; atque in agro,
 de quo sæpe cum Gala non verbis modo
 disceptatum, sed etiam armis certatum fue-
 rat, tamquam haud dubie juris sui, castra
 locet. « Si quis arceat, id (l) quod maxime
 » opus sit, acie dimicaturum (m) : sin per
 » merum agro cedatur, in medium regnum
 » eundum : aut sine certamine concessuros
 » in ditionem ejus Massylos, aut nequaquam
 » pares futuros armis.» His vocibus incita-
 tus Syphax Masinissæ bellum infert, & primo
 certamine Massylos fundit fugatque. Masi-
 nissa cum paucis equitibus ex acie in montem
 (Balbum incolæ vocant) perfugit. Familiæ
 aliquot cum mapalibus pecoribusque suis (ea
 pecunia illis est) persecuti sunt regem : ce-
 tera Massylorum multitudo in ditionem Sy-
 phacis concessit. Quem ceperant exsules mon-

U. c. 548.
 a. C. 204.

Syphax
 vincit Ma-
 sinissam.

(l) id del. Gron. Crev.

(m) dimicaturus Gron.

V. c. 543. tem; herbidus aquosusque est; &, quia pe-
a. C. 204. cori bonus alendo erat, hominum quoque,
 carne ac lacte vescentium, abunde subsiciebat
 alimentis. Inde nocturnis primo ac furtivis
 incursionibus, deinde aperto latrocinio, in-
 festa omnia circa esse: maxime uri Cartha-
 ginienſis ager, quia & plus prædæ, quam
 inter Numidas, & latrocinium tutius erat.
 Jamque adeo licenter eludebant, ut ad mare
 delectam prædam venderent mercatoribus,
 adpellentibus naves ad id ipsum; pluresque,
 quam justo sæpe in bello, Carthaginienſium
 caderent caperenturque. Deplorabant ea apud
 Syphacem Carthaginienſes, infensumque &
 ipsum ad reliquias belli persequendas instiga-
 bant: sed vix regium videbatur, latronem
 vagum in montibus consecrari.

*Bocchar
 mittitur in
 Masinif-
 sam.*

XXXII. BOCCHAR, ex præfectis regis vir
 acer & inpiger, ad id delectus. Ei data qua-
 tuor millia peditum, duo equitum: præmio-
 rumque ingentium spe oneratus, si caput
 Masiniffæ retulisset, aut vivum (id vero
 inæſtimabile gaudium fore) cepisset, palatos
 incurioſeque agentes inprovifo adortus, peco-
 rum hominumque ingenti multitudine a præ-
 sidio armatorum exclusa, Masiniffam ipsum

cum paucis in verticem montis compellit. Inde, prope ut jam debellato, nec præda modo pecorum hominumque captorum missa ad regem, sed copiis etiam, ut aliquanto majoribus, quam pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus ducentisque equitibus, degressum jugis Masinissam persecutus, in valle arta, faucibus utrimque obsessis, inclusit. Ibi ingens cædes Massylorum facta. Masinissa cum quinquaginta haud amplius equitibus per amfractus montis ignotos sequentibus se eripuit. Tenuit tamen vestigia Bocchar: adeptusque eum patentibus prope Clupeam urbem campis, ita circumvenit, ut, præter quatuor equites, omnes ad unum interficeret (n). Cum iis ipsum quoque Masinissam faucium prope e manibus inter tumultum amisit. In conspectu erant fugientes: ala equitum, dispersa toto campo, quibusdam, ut obcurrerent, per obliqua tendentibus, quinque hostes sequebatur. Annis ingens fugientes accepit, (neque enim cunctanter, ut quos major metus urgueret, in miserant equos) raptique gurgite, & in obliquum prælati. Duobus in conspectu

*U. c. 548.
a. C. 204.*

*Influit in
fluvium,
unde eum
duobus
emergit.*

(n) *interfecerit Gron. Crev.*

*U. c. 548.
a. C. 204.*

hostium in prærapidum gurgitem haussis; ipse periisse creditus. At duo reliqui equites cum eo inter virgulta ulterioris ripæ emerferunt. Is finis Bocchari sequendi fuit, nec ingredi flumen auso, nec habere credenti se jam, quem sequeretur. Inde vanus auctor absumpti Masinissæ ad regem rediit; missique, qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totaque Africa fama mortis Masinissæ repleta varie animos adfecit. Masinissa in spelunca occulta, quum herbis curaret vulnus, duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit.

In spelunca latens, vulnus curat.

Uli primum ducta cicatrix, patique posse visa jactationem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum: atque, in ipso itinere haud plus quadraginta equitibus collectis, quum in Massylos, palam jam quis esset ferens, venisset, tantum motum quum favore pristino, tum gaudio insperato, quod, quem perisse crediderant, incolumem cernebant, fecit, ut intra paucos dies sex millia peditum armatorum, quatuor equitum, ad eum convenirent; jamque non in possessione modo paterni regni esset, sed etiam socios Carthaginensium populos Masæsyloꝝque fines (id Syphacis regnum erat) vastaret.

Inde , inritato ad bellum Syphace , inter Cir-
tam Hipponemque in jugis obportunorum ad U. c. 548.
a. C. 204.
omnia montium confedit.

XXXIII. MAJOREM igitur eam rem Syphax
ratus , quam ut per præfectum ageret , cum
filio juvene (nomen Verminæ erat) parte
exercitus missa , imperat , ut , circumducto
agmine , in se intentum hostem ab tergo in-
vadat. Nocte profectus Vermina , qui ex oc-
culto adgressurus erat : Syphax autem inter-
diu aperto itinere , ut qui , signis conlatis ,
acie dimicaturus esset , movit castra. Ubi
tempus visum est , quo pervenisse jam circum-
missi videri poterant , & ipse leni clivo fe-
rente ad hostem , quum multitudine fretus ,
tum præparatis ab tergo insidiis , per adver-
sum montem erectam aciem ducit. Masinissa
fiducia maxime loci , quo multo æquiore
pugnaturus erat , & ipse dirigit suos. Atrox
prælium & diu anceps fuit ; loco & virtute
militum Masinissam , multitudine , quæ nimio
major erat , Syphacem juvante. Ea multitu-
do divisa , quum pars a fronte urgueret , pars
a tergo se circumfudisset , victoriam haud
dubiam Syphaci dedit : & ne effugium qui-
dem patebat hinc a fronte , hinc ab tergo in-

*Syphax
adversus
eum
contendit.*

U. c. 548.
a. C. 204.

clusis. Itaque ceteri pedites equitesque cæsi aut capti. Ducentos ferme equites Masinissa circa se conglobatos, divisosque turmatim in tres partes, erumpere jubet; loco prædicto, in quem ex dissipata convenirent fuga. Ipse, qua intenderat, inter media tela hostium evasit. Duæ turmæ hæserunt: altera metu dedita hosti; pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam prope vestigiis instantem, in alia atque alia flectendo itinera (o) eludens, tædio & desperatione tandem fessum, absistere sequendo coëgit. Ipse cum sexaginta equitibus ad minorem Syrtim pervenit. Ibi cum conscientia egregia sæpe repetiti regni paterni, inter Punica Emporia gentemque Garamantum omne tempus, usque ad C. Lælii classisque Romanæ adventum in Africam, consumpsit. Hæc animum inclinant, ut cum modico potius, quam cum magno præsidio equitum, ad Scipionem quoque postea venisse Masinissam credam: quippe illa regnantis multitudo, hæc paucitas exsulis fortunæ conveniens est.

Carthaginenses novum equitatum sibi comparant.

XXXIV. CARTHAGINIENSES, ala equitum cum præfecto amissa, alio equitatu per no-

(o) itinere Crev.

vum delectum comparato, Hannonem Hamil-
 caris filium præficiunt. Hasdrubalem subinde
 ac Syphacem per literas nunciosque, postre-
 mo etiam per legatos, arcessunt: Hasdruba-
 lem opem ferre prope circumfessæ patriæ ju-
 bent: Syphacem orant, ut Carthagini, ut
 universæ Africæ subveniat. Ad Uricam tum
 castra Scipio, ferme mille passus ab urbe,
 habebat, translata a mari, ubi paucos dies
 stativa conjuncta clâssi fuerant. Hanno, ne-
 quaquam satis valido, non modo ad laceffen-
 dum hostem, sed ne ad tuendos quidem a
 populationibus agros, equitatu accepto, id
 omnium primum egit, ut per conquestionem
 numerum equitum augetet: nec aliarum gen-
 tium adspernatus, maxime tamen Numidas
 (id longe primum equitum in Africa est ge-
 nus) conducit. Jam ad quatuor millia equi-
 tum habebat, quum Saleram nomine urbem
 occupavit; quindecim ferme millia ab Ro-
 manis castris. Quod ubi Scipioni relatum est,
 «Æstiva sub tectis equitatus! [inquit] sint
 » (p) vel plures, dum talem ducem habeant.»
 Eoque minus sibi (q) cessandum ratus, quo illi

U. c. 548.

a. C. 204.

(p) *Æst. s. t, agere equitatus; sint, inquit, Gron.*

(q) *sibi del. Gron.*

*U. c. 548.
a. C. 204.*

segnius rem agerent, Masinissam cum equitatu præmissum portis obequitare, atque hostem ad pugnam elicere, jubet: ubi omnis multitudo se effudisset, graviorque jam in certamine esset, quam ut facile sustineri posset, cederet (r) paulatim; se in tempore pugnae obvenerunt. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegetibus tumulis, qui perobportune circa viæ flexus obpositi erant, occultus processit.

*Equestre
prælium.*

Masinissa, ex composito, nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo, quum timoris simulatio audaciam hosti faceret, ad insequendum (s) temere eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieque dux fatigabatur, alios vino & somno graves arma capere, & frenare equos cogendo; aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obfistendo. Primo incaute se evehentes Masinissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquaverant certamen: postremo, jam omnis equitatus prælio quum adesset, sustineri

(r) *cedere Gron. Crev.*

(s) *ad insequendum l. insequentem Gron. Crev.*

sustineri ultra nequiere (t). Non tamen effusa
 fuga Masinissa, sed cedendo sensim, inpetus
 eorum excipiebat : donec ad tumulos tege-
 tes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti
 equites & ipsi integris viribus, & recentibus
 equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequen-
 do fessis se circumfudere : & Masinissa, fle-
 xis subito equis, in pugnam rediit. Mille fer-
 me, qui primi agminis fuerant, ut quibus
 haud facilis receptus fuit, cum ipso duce
 Hannone interclusi atque interfecti sunt. Ce-
 teros, ducis præcipue territos cæde, effuse
 fugientes per tria (u) millia passuum victo-
 res secuti, ad duo præterea millia equitum
 aut ceperunt, aut occiderunt. Inter eos satis
 constabat, non minus ducentos Carthaginien-
 sium equites fuisse, & divitiis quosdam &
 genere inlustres.

U. c. 548.
 a. C. 204.

Vincuntur
 Carthaginienses.

XXXV. EODEM sorte, quo hæc gesta sunt,
 die naves, quæ prædam in Siciliam vexerant,
 cum comœatu rediere; velut ominatæ, ad
 prædam alteram repetendam sese venisse:
 Duos eodem nomine Carthaginensium duces
 duobus equestribus præliis interfectos, non

(t) nequiere Gron. Crev.

(u) triginta Crev.

U. c. 548.
a. C. 207. omnes auctores sunt : veriti , credo , ne falleret his relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum etiam Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesque , prout cujusque opera fuerat , ante omnes Masinissam , insignibus donis donat : & , firmo præsidio Salera inposito , ipse cum cetero exercitu profectus , non agris modo , quacumque incedebat , populatis , sed urbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis , late fuso terrore belli , septimo die , quam profectus erat , magnam vim hominum & pecoris & omnis generis prædæ trahens , in castra redit : gravesque iterum hostilibus spoliis naves dimittit. Inde , ommissis expeditionibus parvis populationibusque , ad obpugnandam Uticam omnes belli vires convertit : eam deinde , si cepisset , sedem ad cetera exsequenda habiturus. Simul & a classe navales focii , qua ex parte urbs mari adluitur , simul & terrestris exercitus ab inminente prope ipsis mœnibus tumulo est admotus. Tormenta machinasque & advexerat secum , & ex Sicilia missa cum comœtibus erant : & nova in armamentario , multis talium operum artificibus de industria inclusis , fiebant. Uticensibus tanta undique mole cir-

*Scipio
populatur
Africam.*

*Uticam
obpugnat.*

cumfessis in Carthaginiensi populo ; Carthaginiensibus in Hasdrubale ita, si is movisset Syphacem, spes omnis erat : sed desiderio indigentium auxilii (v) tardius cuncta movebantur. Hasdrubal, intentissima conquisitione quum ad triginta millia peditum, tria equitum confecisset, non tamen ante adventum Syphacis castra propius hostem movere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum advenit : confestimque motis ab Carthagine castris, haud procul Utica munitionibusque Romanis confedit. Quorum adventus hoc tamen momenti fecit, ut Scipio, quum quadraginta ferme dies nequidquam omnia experiens obsedisset Uticam, abscederet inde inrito incepto. Et (x) (jam enim hiems instabat) castra hiberna in promontorio, quod tenui jugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit : uno vallo & navalia (y) castra amplectitur. Jugo medio legionum castris inpositis, litus ad septentrionem versum subductæ naves navalesque focii tenebant : meri-

*U. c. 548.
a. C. 204.*

Hasdrubalis & Syphacis ingentes copiae.

Scipio recedit ab Utica.

(v) *auxilia Gron.*

(x) & del. *Gron. Crev.* sublati parentheses signis.

(y) *navalium Gron, Crev.*

*U. c. 548.
a. C. 204.*

dianam vallem ad alterum litus devexam equitatus. Hæc in Africa usque ad extremum autumni gesta.

Commeatus ad Scipionem adveſti.

XXXVI. PRÆTER conveſtum undique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia adveſtos, Cn. Octavius proprætor ex Sardinia ab Ti. Claudio prætore, cujus ea provincia erat, ingentem vim frumenti advexit: horreaque non solum, quæ jam facta erant, repleta, sed nova ædificata. Vestimenta exercitui deerant. Id mandatum Octavio, ut cum prætore ageret, si quid ex ea provincia comparari ac mitti posset. Ea quoque haud segniter curata res. Millæ ducentæ togæ brevi spatio, & (z) duodecim millia tunicarum missa. Æstate ea, qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius consul, cui Bruttii provincia erat, in agro Crotoniensi cum Hannibale in ipso itinere tumultuario prælio confligit. Agminibus magis, quam acie, pugnatum est. Romani pulsi, & tumultu verius, quam pugna, ad (a) mille & ducenti de exercitu consulis interfecti: in castra trepide reditum. Neque obpugnare

Sempronius Cos. cum Hannibale male pugnat.

(z) *Et del. Gron. Crev.*

(a) *ad del. Gron. Crev.*

tamen ea hostes ausi. Ceterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmissis nuncio ad P. Licinium proconsulem, ut suas legiones admoveret, copias conjunxit. Ita duo duces, duo exercitus ad Hannibalem redierunt; nec mora dimicandi facta est: quum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animo esset. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnae ædem Fortunæ Primigeniæ vovit, si eo die hostes fudisset: composque ejus voti fuit. Fusi ac fugati Pœni: supra quatuor millia armatorum cæsa: paullo minus trecenti vivi capti, & equi quadraginta, & undecim militaria signa. Percussus adverso proelio Hannibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius consul in (b) altera parte Italiæ non tam armis, quam judiciorum terrore, Etruriam continet, totam ferme ad Magonem, ac per eum ad spem novandi res, versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambititiose habuit. Multique nobiles Etrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum

*U. c. 548.
a. C. 204.*

Hannibalem acie vincit.

*Cornelius
Cof. Etruriam in
officio
continet.*

(b) *in del. Gron.*

U. c. 548.
a. C. 204

fuorum defectione, primo præſentes erant condemnati; poſtea, conſcientia ſibiſmet ipſi exſilium conſciſcentes, quum abſentes damnati eſſent, corporibus ſubtractis, bona tantum, quæ publicari poterant, pignoranda poenæ præbebant.

Livii
&
Claudii
cenſura.

XXXVII. DUM hæc conſules diverſis regionibus agunt, cenſores interim Romæ M. Livius & C. Claudius ſenatum recitaverunt. Princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. Notati ſeptem: nemo tamen, qui ſella curuli ſediſſet. Sarta teſta acriter & cum ſumma fide exegerunt. Viam e foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Matris Magnæ in Palatio faciendam locaverunt. Veſtigal etiam novum ex ſalaria annona ſtatu-erunt. Sextante ſal & Romæ & per totam Italiam erat. Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locaverunt. Id veſtigal commentum alterum ex cenſoribus fatiſ credebant, populo iratum, quod iniquo iudicio quondam damnatus eſſet: & in pretio ſaliſ maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Livio inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius,

LIBER XXIX CAP. XXXVII 87

quia per provincias dimiserunt censores, ut civium Romanorum in exercitibus, quantus ubique esset, referretur numerus. Censā cum iis ducenta decem quatuor millia hominum, Condidit Iustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, (quod numquam antea factum erat) deferentibus ipsarum coloniarum censoribus, censum acceperunt: ut, quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta exstarent. Equitum deinde census agi coeptus est: & ambo forte censores equum publicum habebant. Quum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Livii nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem; « Cita, » [inquit Nero] M. Livium: » &, sive ex residua & vetere similitate, sive intempestiva jactatione severitatis inflatus, M. (c) Livium, quia populi judicio esset damnatus, equum vendere jussit. Item M. Livius, quum ad tribum Arniensem (d) & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium jussit, duarum rerum causa; unius, quod falsum adversus se testimonium dixisset; alterius;

U. c. 548.
a. C. 204.

Census.

Certamen
notarum
inter
censores.

(c) M. del. Gron. Crev.

(d) Narniensem Gron. Crev.

U. c. 548.
a. C. 204.

quod non sincera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi foedum certamen inquinandi famam alterius, cum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ quum in leges jurasset C. Claudius, & in ærarium escendisset, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit, & præter Mæciam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum aut consulem aut cenforem fecisset, populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit: quod & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & cenforem fecissent: neque inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitiis his ab se peccatum esse. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. Quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Præter certamen notarum inter censores: castigatio inconstantia populi censoria, & gravitate temporum illorum digna. In invidia censores quum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bæbius tribunus plebis diem ad populum utrique dixit. Ea res consensu Pa-

LIBER XXIX CAP. XXXVIII 89

trum discussa est, ne postea obnoxia popu- *U. c. 548.*
lari auræ censura esset. *a. C. 204.*

XXXVIII. EADEM æstat: in Bruttis Clam-
petia a consule vi capta, Consentia & Pan-
dofia, & ignobiles aliæ civitates, voluntate
in ditionem venerunt. Et, quum comitorum
jam adpeteret tempus, Cornelium potius ex
Etruria, ubi nihil belli erat, Romam adiri
placuit. Is consules Cn. Servilium Cæpionem
& C. Servilium Geminum creavit. Inde præ-
toria comitia habita. Creati P. (e) Cornelius *Comitia:*
Lentulus, P. Quinctilius Varus, P. Ælius Pætus,
P. Villius Tappulus. Hi duo, quum ædiles ple-
bis essent, prætores creati sunt. Consul, comi-
tiis perfectis, ad exercitum in Etruriam rediit.
Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum
eorum subfecti; Ti. Veturius Philo flamen
Martialis, in locum M. Æmili Regilli, qui
priori anno mortuus erat, creatus inaugu-
ratusque: & in M. Pomponii Mathonis au-
guris & decemviri locum creati, decemvir M.
Aurelius Cotta, augur Ti. Sempronius Grac:

(e) Cn. Gron. Crev.

U. c. 548.
a. C. 204. chus admodum adolescens, quod tunc perrum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Livio & M. Servilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. Item per biduum plebei ab ædilibus P. Ælio, P. Villio : & Jovis epulum fuit ludorum causa,

EPITOME
LIBRI XXX LIVIANI

*I*N Africa Scipio Carthaginenses & eundem Syphacem Numidarum regem Hasdrubalemque pluribus praeliis vicit, adjuvante Masinissa, binaque hostium castra expugnavit : in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique consumta sunt. Syphacem per C. Lelium & Masinissam cepit. Masinissa Sophonisbam, uxorem Syphacis, filiam Hasdrubalis, captam statim adamavit, & nuptiis factis, uxorem habuit. Castigatus a Scipione venenum ei misit : quo hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis victoriis, ut Carthaginenses, in desperationem acti, in auxilium publicae salutis Hannibalem ex Italia revocarent. Isque, anno decimosexto Italia decedens, in Africam trajecit, tentavitque per conloquium pacem cum Scipione componere :

Et, quum de conditionibus pacis non convenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus. Hannibal Gisgonem, pacem dissuadentem, manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suavit. Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus revertitur, ex vulnere mortuus est. Masinissa regnum restitutum est. Reversus in urbem Scipio amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius favore, an populari aura ita cognominatus) primus certe hic imperator victor a se nomine gentis nobilitatus est.

LIBER XXX

I.

C. N. SERVILIUS Cæpio & C. Servilius Geminus consules, (sexthus decimus is annus *U. e. 549. a. C. 203.* belli Punici erat) quum de republica belloque *Provincia* & provinciis ad senatum retulissent, censuerunt Patres, ut consules inter se compararent, fortirenturve, uter Bruttios adversus Hannibalem, uter Etruriam ac Ligures provinciam haberet. Cui Bruttii evenissent, exercitum a P. Sempronio (a) acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) Licinio subcederet: is Romam reverteretur, bello quoque bonus habitus, ad cetera, quibus nemo ea tempestate instructior civis habebatur, congestis omnibus humanis a natura fortunaque bonis. Nobilis idem ac dives erat: forma viribusque corporis excellebat. Facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu, ad (b) populum suadendi ac dissuadendi locus esset: juris pontificii peritissimus. Super hæc, bel-

*Laus
P. Licinii.*

(a) add. *consule Gron.*

(b) & *ad Gron.*

U. c. 549.
a. C. 203.

licæ quoque laudis (c) consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis provincia, idem in Etruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius novo consuli tradere exercitum iussus: ipse, prorogato imperio, Galliam provinciam obtinere cum legionibus iis, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde provincias: Cæpioni Bruttii, Servilio Gemino Etruria evenit. Tum prætorum provinciæ in sortem conjectæ. Jurisdictionem urbanam Pætus Ælius, Sardiniam P. (d) Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Lucretio Spurio eæ fuerant) Quinctilius Varus est fortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, ut Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni, non temporis, sed rei gerendæ sine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est: decretumque, ut supplicatio fieret, quod is in Africam provinciam trajecisset, ut ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset.

(c) *laudes Gron.*

(d) *Cn. Gron. Crev.*

II. IN Siciliam tria millia militum sunt scripta. Et, quia, quod roboris ea provincia habuerat, in Africam transvectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta navibus custodiri placuerat Siciliae maritimam oram. Tredecim novas naves Villius secum in Siciliam duxit: ceterae in Sicilia veteres refectae. Huic classi M. Pomponius, prioris anni praetor, prorogato imperio praepositus, novos milites ex Italia advectos in naves inposuit. Parem navium numerum Cn. Octavio, praetori item prioris anni, cum pari jure imperii ad tuendam Sardiniae oram Patres decreverunt. Lentulus praetor duo millia militum dare in naves iussus. Et Italiae ora, quia incertum erat, quo missuri classem Carthaginenses forent, (videbantur autem, quidquid nudatum praesidiis esset, perituri) M. Marcio, praetori prioris anni, cum totidem navibus tuenda data est. Tria millia militum in eam classem ex decreto Patrum consules scripserunt, & duas legiones urbanas ad incerta belli. Hispaniae cum exercitibus imperioque veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino, decretae. Viginti omnino legionibus, & centum sexa-

U. c. 549.
a. C. 203.

Legiones
20.

U. C. 549.

a. C. 203.

naves 160.

ginta navibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in provincias ire iussi. Consulibus imperatum, priusquam ab urbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vovisset, si eodem statu respublica staret. Et novas religiones excitabant in animis hominum prodigia, ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corvi non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream adrosere. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita ut, unde advenissent, parum constaret, complevit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagninæ sparsi primum ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus est; circumlum deinde ipsum major solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro ingentem sinum confedit. Consulium alteri, primam hostiam inmolanti, caput jecinoris defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. Editi a collegio pontificum Dii, quibus sacrificareretur.

III. His transactis, consules prætoresque in provincias profecti. Omnibus tamen, velut
eam

eam sortitis, Africæ curâ erat; seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant; seu ut Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa civitas erat. Itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum est) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia, & omne genus commeatus eo portabantur. Nec Scipio ullo tempore hiemis belli opera remiserat, quæ multa simul undique eum circumstant. Uticam obsidebat. Castra in conspectu Hædrubalis erant. Carthaginenses deduxerant naves. Classem paratam instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. Inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo miserat; si forte jam (e) fatias amoris in uxore ex multa copia cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginensibus conditiones, ut Romani Africa, Pœni Italia excederent, quam, si bellaretur, spes ulla desciturum adferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim, (& ita pars major auctores sunt) quam ipsum Syphacem, ut Antias Valerius prodit, in castra Romana ad conloquium venisse. Primo

U. c. 549.
a. C. 203.

Res gestæ
in
Africa

U. c. 549.
a. C. 203.

*Castra
Hasdruba-
lis &
Syphacis.*

eas conditiones imperator Romanus vix au-
ribus admisit. Postea, ut caussa probabilis
suis commendi foret in castra hostium, mol-
lius eadem illa abnuere, ac spem facere, sæ-
pius ultro citroque agitantibus rem conven-
turam. Hibernacula Carthaginensium, con-
gesta temere ex agris materia exædificata,
lignea ferme tota erant. Numidæ præcipue
arundine textis, storeaque pars maxima tectis,
passim nullo ordine, quidam, ut sine imperio
occupatis locis, extra fossam etiam vallumque
habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant
castra hostium per occasionem incendendi.

IV. CUM legatis, quos mitteret ad Sypha-
cem, calonum loco primos ordines spectatæ
virtutis atque prudentiæ servili habitu mitte-
bat; qui, dum in conloquio legati essent,
vagi per castra, alius alia, aditus exitusque
omnes, situm formamque & universorum
castrorum, & partium, qua Pœni, qua Nu-
midæ haberent, quantum intervalli inter
Hasdrubalis ac regia castra esset, specularen-
tur: moremque simul noscerent stationum
vigiliarumque: nocte, an interdiu oportu-
niores insidiantibus essent. Et inter crebra con-
loquia alii atque alii de industria. quo plu-

ribus omnia nota essent, mittebantur. Quum
 sæpius agitata res certiorẽ spem pacis in
 dies & Syphaci & Carthaginensibus per eum
 faceret; legati Romani « vetitõs se reverti
 » ad imperatoreĩ [aiunt] nisi certum respon-
 » sum detur. Proinde, seu ipsi stare jam sen-
 » tentia, seu consulendus Hasdrubal & Car-
 » thaginenses essent, consuleret. Tempus esse
 » aut pacem componi, aut bellum naviter
 » geri.» Dum consultitur Hasdrubal ab Syphace,
 ab Hasdrubale Carthaginenses; & speculatores
 omnia visendi, & Scipio ad comparanda ea,
 quæ in rem erant, tempus habuit. Et ex men-
 tione ac spe pacis neglegentia, ut sit, apud
 Pœnos Numidamque orta cavendi, ne quid
 hostile interim paterentur. Tandem relatum
 responsum, quibusdam (quia nimis cupere
 Romanus pacem videbatur) iniquis per occa-
 sionem adjectis; quæ perobportune cupienti
 tollere inducias Scipioni causam præbuere:
 ac nuncio regis, quum relaturum se ad con-
 siliũ dixisset, postero die respondit, « Se
 » uno frustra tendente, nulli alii pacem pla-
 » cuisse. Renunciaret igitur, nullam aliam
 » spem pacis, quam relictis Carthaginensibus;
 » Syphaci cum Romanis esse.» Ita tollit in;

U. e. 549.
a. C. 203.

*U. e. 549.
a. C. 203.*

ducias, ut libera fide incepta exsequeretur: deductisque navibus (& jam veris principium erat) machinas tormentaque, velut a mari adgressurus Uticam, inponit. Et duo millia militum ad capiendum, quem antea tenuerat, tumulum super Uticam mittit: simul ut ab eo, quod parabat, in alterius rei curam converteret hostium animos: simul ne qua, quum ipse ad Syphacem Hasdrubalemque profectus esset, eruptio ex urbe & inpetus in castra sua, relicta cum levi praesidio, fieret.

*Incesa a
Scipione.*

V. His praeparatis, advocatoque consilio, edicere exploratoribus jussis, quae comperta adferrent, Masinissaque, cui omnia hostium nota erant; postremo ipse, quid pararet in proximam noctem, proponit. Tribunus edicit, ut, ubi, praetorio dimisso, signa concinuissent, extemplo educerent castris legiones. Ita, ut imperaverat, signa sub occasum solis efferi sunt coepta. Ad primam ferme vigiliam agmen explicaverunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium perventum. Ibi Scipio partem copiarum Laelio, Masinissamque ac Numidas, adtribuit: & castra Syphacis invadere, ignes-

que conjicere jubet. Singulos deinde separatim, Lælium ac Masinissam, seductos obtestatur, « ut, quantum nox providentiæ adimat, » tantum diligentia expleant curaque. Se Hafdrubalem Punicaque castra adgressurum. » Ceterum non ante cœpturum, quam ignem in regiis castris conspexisset. » Neque ea res morata diu est. Nam, ut proximis casis injectus ignis hæsit, extemplo proxima quæque, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipavit castris. Et trepidatio quidem, quanta necesse erat, in nocturno effuso tam late incendio orta est: ceterum, fortuitum, non hostilem ac bellicum, ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos incidere hostes, maxime Numidas, ab Masinissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnos hausit flamma: multi in præcipiti fuga, ruentes super alios alii, in angustiis portarum obruti sunt.

VI. RELUCENTEM flammam primo vigiles Carthaginensium, deinde excitati alii nocturno tumultu quum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. Et clamor inter cædem & vulnera

*U. c. 549.
a. C. 203.*

U. e. 549.
a. C. 203.

sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus, sensum veri adimebat. Igitur pro se quisque inermes, ut quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ restinguendo igni forent, portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuncius effugeret, extemplo Scipio neglectas, ut in tali tumultu, portas invadit: ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis reluxit, dein per continua serpens, uno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines jumenta que sæda primum fuga, dein strage, obruerant itinera portarum. Quos non obpresserat ignis, ferro absumti: binaque castra clade una deleta. Duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum duo millia peditum & quingenti equites semiermes, magna pars faucii, adflatique incendio, effugerunt. Cæsa aut hausta flammis quadraginta millia hominum sunt, capta supra quinque millia: multi Carthaginensium nobiles, undecim senatores, signa militaria centum septuaginta quatuor, equi Numidici supra duo millia septingenti, elephanti sex

capiti; octo flamma ferroque absumti, magna-
que vis armorum capta. Ea omnia impera-
tor Vulcano sacrata incendit.

a. c. 549.
U C. 203.

VII. HASDRUBAL ex fuga, cum paucis, Afrorum urbem proximam petierat: eoque omnes, qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. Metu deinde, ne dederetur Scipioni, urbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti: nec quidquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. Duæ subinde urbes captæ direptæque. Ea præda, & quæ castris ex incensis & igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium ferme inde spatio loco communito confedit. Hasdrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consulereetur. Quo tantus primo terror est adlatus, ut ommissa Utica, Carthaginem crederent extemplo Scipionem obsesurum. Senatam itaque suffetes (quod velut consulare imperium apud eos erat) vocaverunt. Ibi e tribus (f) (una de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Hannibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam revocabat: tertia Romanæ in adversis rebus

(f) *ibi tribus didis sententiis Gron. Crev.*

U. c. 549.
a. C. 203. constantiæ erat; reparandum exercitum, Syphacemque hortandum (g), ne bello absteret, cenſebat) hæc ſententia, quia Haſdrubal præſens Barcinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in urbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati miſſi, ſumma ope & ipſum reparantem bellum: quum uxor non jam, ut ante, blanditiis, ſatis potentibus ad animum amantiſ, ſed precibus & miſericordia valuiffet, plena lacrimarum obteſtans, ne patrem ſuum patriamque proderet, iſdemque ſlammis Carthaginem, quibus caſtra conflagraſſent, abſumi ſineret. Spem quoque obportune oblatam adferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Abbam, ab conquiſitoribus ſuis conducta in Hiſpania, egregiæ juventutis, ſibi obcurriſſe: & Haſdrubalem prope diem adfore cum manu haudquaquam contemnenda. Igitur non benigne modo legatis reſpondit, ſed oſtendit etiam multitudinem agreſtium Numidarum, quibus per eoſdem dies arma equoſque dediſſet, & omnem juventutem adfirmat exciturum ex regno. « Scire incendio, non proelio, cladem

*Carthaginiensis
bellum
reparant.*

(g) orandum Gron. Crev.

» acceptam. Eum bello inferiorem esse, qui
 » armis vincatur. » Hæc legis responsa. Et
 post dies paucos rursus Hasdrubal & Syphax
 copias junxerunt. Is omnis exercitus fuit
 triginta ferme millium armatorum.

U. c. 549.

a. C. 207.

*Copias
 cum
 Syphace
 jungunt.*

VIII. SCIPIONEM, velut jam debellato,
 quod ad Syphacem Carthaginensesque adti-
 neret, Uticæ obpugnandæ intentum, jamque
 machinas admoventem muris, avertit fama
 redintegrati belli: modicisque præsiidiis ad
 speciem modo obsidionis terra marique re-
 lictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes
 pergit. Primo in tumulo, quatuor ferme mil-
 lia distante ab castris regiis, confedit: postero
 die cum equitatu in Magnos (ita vocant)
 campos, subjectos ei tumulo, degressus,
 subcedendo ad stationes hostium, laceflendo-
 que levibus præliis, diem absumfit: & per
 insequens biduum tumultuosus hinc atque
 illinc excursionibus in vicem, nihil dictu fa-
 tis dignum fecerunt. Quarto die utrimque in
 aciem descensum est. Romanus principes post
 hastatorum prima signa, in subsidiis triarios
 constituit: equitatum Italicum ab dextro
 cornu, ab lævo Numidas Masinissamque ob-
 posuit. Syphax Hasdrubalque, Numidicis ad-

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Prælium
committitur.*

*Vincunt
Romani.*

versus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masinissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in adversa signa legionum acceperunt. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul utraque cornua, & Numidæ & Carthaginienses pulsati. Nam neque Numidæ, maxima pars agrestes, Romanum equitatum, neque Carthaginienses, & ipse novus miles, Masinissam, recenti super cetera victoria terribilem, sustinere. Nudata utrimque cornibus Celtiberum acies stabat: quod nec in fuga salus ulla ostendebatur locis ignotis, neque spes veniæ ab Scipione erat; quem, bene meritum de se & gente sua, mercenariis armis in Africam obpugnatum venissent. Igitur, circumfusis undique hostibus, alii super alios cadentes, obstinati moriebantur: omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Hasdrubal præceperunt. Fatigatos cæde diutius, quam pugna, victores nox obpressit.

IX. POSTERO die Scipio Lælium Masinissamque, cum omni Romano & Numidico equitatu expeditisque militum, ad persequendos Syphacem atque Hasdrubalem mittit. Ipse, cum robore exercitus, urbes circa, quæ

omnes (h) Carthaginiensium ditiois erant, *U. c. 549.*
 partim spe, partim metu, partim vi subegit. *a. C. 207.*

Carthagini quidem erat ingens terror, & *Terror*
 circumferentem arma Scipionem, omnibus *Pannonum.*

finitimis partim perdomitis, ipsam Carthagine
 nem repente adgressurum credebant. Itaque
 & muri reficiebantur, propugnaculisque ar-
 mabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ
 obsidioni tolerandæ sunt, ex agris convehit.
 (i) Rara mentio est pacis, frequentior le-
 gatorum ad Hannibalem arcessendum mitten-
 dorum. Pars maxima classem, quæ ad com-
 meatus excipiendos parata erat, mittere ju-
 bent ad obprimendam stationem navium ad
 Uticam, incaute agentem: forsitan etiam
 navalia castra, relicta cum levi præsidio,
 obpressuros. In hoc consilium maxime incli-
 nant: legatos tamen ad Hannibalem mitten-
 dos censent. Quippe, classi ut felicissime ge-
 rantur res, parte aliqua levare Uticæ obsi-
 dionem: Carthaginem ipsam qui tueatur (k),
 neque imperatorem alium, quam Hanniba-
 lem, neque exercitum alium, quam Hanni-

(h) *urbes circa omnes, quæ Gron. Crey.*

(i) *convehat Gron.*

(k) *tueantur Gron. Crey.*

*U. e. 549.
a. C. 203.*

*Legati
missi ad re-
vocandum
Hanniba-
lem.*

balis, superesse. Deductæ ergo postero die naves, simul & legati in Italiam profecti, raptimque omnia, stimulante fortuna, agebantur : & in quo quisque cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio, gravem jam spoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliaque præda in vetera castra ad Uticam missis, jam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga custodum Tuneta : abest ab Carthagine quindecim millia ferme passuum locus, quum operibus, tum suapte natura tutus, & qui & ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum, quum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi, posset.

*Classem
Romanam
invadunt
Carthag.*

X. INDE, quum maxime vallum Romani jacerent, conspecta classis hostium est, Uticam Carthagine petens. Igitur, omisso opere, pronunciatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta : ne naves, in terram & obsidionem versæ, ac minime navali proelio aptæ, obprimerentur. Qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi naves, tormenta machinasque portantes, & aut in onerariarum usum versæ, aut ita adpulsæ (1) ad muros, ut pro aggere ac pon-

(1) *pulsæ Gron. Crev.*

tibus præbere adscensus possent? Itaque Scipio, contra quam in navali certamine solet, rostratis, quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro adversus hostem obposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent, malis antennisque de nave in navem trajectis, ac validis funibus velut uno inter se vinculo inligatis, comprehendit: tabulasque superinstravit, ut pervium ordinem faceret (m); & sub ipsis pontibus intervalla fecit, qua procurrere speculatoriæ naves in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerariis inponuntur: telorum maxime missilium, ut, quamvis longo certamine, sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atque intenti hostium adventum obperiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permixta turba trepidantium primo inpetu obpressissent, perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, ubi ipsi plus poterant, fatis fidentes, die segni navigatione

U. c. 540.
a. C. 203.

(m) ut pervius in totum navium ordo esset, Gron. Crev.

U. c. 549.
ū. C. 203.

absumto, sub occasum solis in portum (Rufinona Afri vocant) classe adpulere. Postero die sub ortum solis instruxere ab alto naves, velut ad justum proelium navale, & tamquam exituris contra Romanis. Quum diu steterent, postquam nihil moveri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias adgrediuntur. Erat res minime certamini navali similis, proxime speciem muros obpugnantium navium. Altitudine aliquantum onerariæ superabant: ex rostratis Pœni vana pleraque (utpote supino jactu) tela in superiorem locum mittebant: gravior ac pondere ipso librator superne ex onerariis ictus erat. Speculatoriæ naves ac levia ipsa navigia, quæ sub constratis pontium per intervalla excurrerant, primo ipso tantum inpetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodæ erant, quod permixtæ cum hostium navibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremo asseres ferreo unco præfixi (Harpagones vocant (n)) ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti. Quos quum neque ipsos, neque catenas, quibus suspensi

(n) *Harpagones vocat miles*) Gron. Crev.

injiciebantur, incidere possent; ut quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem unco traheret, scindi videres vincula, quibus alia aliis innexa erat, feriem aliam simul plurium navium trahi. Hoc maxime modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transfiliendi in secundum ordinem navium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt: major quam pro re lætitia, sed eo gratior, quod inter adsiduas clades ac lacrimas unum quantumcumque ex insperato gaudium adfulerat; cum eo, ut adpareret, haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum a præfectis suarum navium foret, & Scipio in tempore subvenisset.

XI. PER eosdem forte dies, quum Lælius & Masinissa quintodecimo ferme die in Numidiam pervenissent, Massyli (o), regnum paternum Masinissæ, læti ut ad regem diu desideratum concessere. Syphax, pulsus inde præfectis præsidiisque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore uxor focerque: & ita viris equisque abundabat, ut subjectæ oculis

(o) *Massylii Gron. Crev.*

*U. c. 549.
a. C. 207.*

*Naves sex
abstractæ
hunt.*

*Masinissa
regnum re-
cuperat.*

U. c. 549.
a. C. 203.

*Syphax
bellum
reparat.*

regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque inpotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus, qui bello apti erant, in unum coactis equos, arma, tela dividit. Equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quam quem prius habuerat, ceterum omni prope novo atque incondito, ire ad hostes pergit. Et, castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi; inde jaculis submoti recurrere ad suos: inde excursiones in vicem fieri, & quum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod inritamentum certaminum equestrium est, quum aut vincentibus spes, aut pulsus ira adgregat suos. Ita tum a paucis prælio accenso, omnem utrimque postremo equitatum certaminis studium effudit: ac, dum sincerum equestre prælium erat, multitudo Masæfylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat: deinde, ut pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursum stabilem aciem fecit, absterruitque effuse invehentem sese hostem, primo barbari segnius permittere equos;

*Vincitur
a Latio &
Masinissa.*

equos; deinde stare ac prope turbari novo genere pugnae; postremo, non pediti solum cedere, sed ne equitem quidem sustinere, peditis praesidio audentem. Jam signa quoque legionum adpropinquabant. Tum vero Masfalyi non modo primum inpetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum, tulerunt: tantum seu memoria priorum cladum, seu praesens terror valuit.

*U. c. 549.
a. C. 203.*

XII. IBI Syphax, dum obequitat hostium turmis, si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo graviter icto, effusus obprimitur capiturque, & vivus, laetum ante omnes Masinissae praebiturus spectaculum, ad Laelium pertrahitur. Circa (p) caput regni Syphacis erat: eo se ingens hominum contulit vis. Caedes in eo proelio minor, quam victoria, fuit, quia equestri tantummodo proelio certatum fuerat. Non plus quinque millia occisa, minus dimidium ejus hominum captum est, inpetu in castra facto, quo perculsa rege amissa multitudo se contulerat. Masinissa; «Sibi quidem [dicere] nihil esse» in praesentia pulchrius, quam victorem; » recuperatum tanto post intervallo, patrium (p) Cirtha Gron.

Capitur.

U. c. 549. » invifere regnum : fed tam fecundis , quam
 a. C. 203. » adverfis , rebus non dari fpatium ad ceffan-
 dum. Si fe Lælius cum equitatu vinctoque
 Syphace Cirtam præcedere finat , trepida
 omnia metu fe obpreffurum : Lælium cum
 peditibus fequei modicis itineribus poffe. »
 Adfentiente Lælio , prægreffus Cirtam , evo-
 cari ad conloquium principes Cirtenfium ju-
 bet. Sed apud ignaros regis cafus , neque quæ
 acta effent promendo , nec minis , nec fuaden-
 do , ante valuit , quam rex vinctus in con-
 fpectum datus eft. Tum ad fpectaculum tam
 fœdum comploratio orta : & partim pavore
 mœnia funt deferta , partim repentino con-
 fenfu gratiam apud victorem quærentium
 patefactæ portæ. Et Mafiniffa , præfidio circa
 portas obportunaque mœnium dimiffio , ne
 cui fugæ pateret exitus , ad regiam occupan-
 dam citato vadit equo. Intranti vestibulum
 in ipfo limine Sophonisba , uxor Syphacis ,
 filia Hafdrubalis Pœni , obcurrit : & , quum
 in medio agmine armatorum Mafiniffam in-
 fignem , quum armis , tum cetero habitu ,
 confpexiffet , regem effe (id quod erat) rata ,
 genibus advoluta ejus : « Omnia quidem (q)

Sophonis-
 ba Maf-
 niffæ fup-
 plicat.

(q) inf. inquit Gron. Crev.

» ut posses in nobis, Dii (r) dederunt, vir-
 » tusque & felicitas tua. Sed, si captivæ
 » apud dominum vitæ necisque suæ vocem
 » supplicem mittere licet, si genua, si victri-
 » cem adtingere dextram, precor quæsoque
 » per majestatem regiam, in qua paullo ante
 » nos quoque fuimus, per gentis Numidarum
 » nomen, quod tibi cum Syphace commune
 » fuit, per hujusce regiæ Deos, qui te melio-
 » ribus ominibus accipiant, quam Syphacem
 » hinc miserunt, hanc veniam supplici des;
 » ut ipse, quodcumque fert animus, de capti-
 » va statuas, neque me in cujusquam Romani
 » superbum ac crudele arbitrium venire sinas.
 » Si nihil aliud, quam Syphacis uxor, fuif-
 » sem, tamen Numidæ, atque in eadem me-
 » cum Africa geniti, quam alienigenæ &
 » externi, fidem experiri malle. Quid Car-
 » thaginiensi ab Romano, quid filiæ Hasdru-
 » balis timendum sit, vides. Si nulla alia re
 » potes, morte me ut vindices ab Romano-
 » rum arbitrio, oro obtestorque.» Forma
 » erat insignis & florentissima ætas. Itaque
 » quum modo, dextram amplectens, in id,
 » ne cui Romano traderetur, fidem exposceret,

U. c. 549.

a. C. 204.

(r.) in nos Dii tibi Gron. Crev.

U. c. 549.
a. C. 203.

propiusque blanditias oratio esset, quam preces; non in misericordiam modo prolapsus est animus victoris, sed (ut est genus Numidarum in Venerem præceps) amore captivæ victor captus, data dextera in id, quod petebatur, obligandæ fidei, in regiam concedit. Institit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præstaret. Quod quum expedire non posset, ab amore temerarium atque inprudens mutuatur consilium. Nuptias in eum ipsum diem repente parari jubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni, consulendi velut in captivam, quæ Masinissæ jam nupta foret. Factis nuptiis supervenit Lælius: & adeo non dissimulavit inprobare se factum, ut primo etiam cum Syphace & ceteris captivis detractam eam toro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. Victus deinde precibus Masinissæ orantis, ut arbitrium, utrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem rejiceret; missio Syphace & captivis, ceteras urbes Numidiæ, quæ præsidiis regis tenebantur, adjuvante Masinissa, recipit (s).

*Ducit eam
uxorem
Masinissa.*

(s) *recepit Gron. Crev.*

XIII. SYPHACEM in castra abduci, quum
 esset nunciatum, omnis velut ad spectaculum
 triumphii multitudo effusa est. Præcedebat ipse
 vinctus; sequebatur grex nobilium Numida-
 rum. Tum, quantum quisque plurimum pos-
 set, magnitudini Syphacis, famæ gentis, victo-
 riam suam augendo, addebat: « illum esse
 » regem, cujus tantum majestati duo poten-
 » tissimi in terris tribuerint populi, Romanus
 » Carthaginienfisque, ut Scipio imperator
 » suus ad amicitiam ejus petendam, relicta
 » provincia Hispania exercituque, duabus
 » quinquere milibus in Africam navigaverit:
 » Hasdrubal, Pœnorum imperator, non ipse
 » modo ad eum in regnum venerit, sed etiam
 » filiam ei nuptum dedit. Habuisse eum uno
 » tempore in potestate duos imperatores,
 » Pœnum Romanumque. Sicut ab Diis inmor-
 » talibus pars utraque hostiis mactandis pacem
 » petisset, ita ab eo utrimque pariter amici-
 » tiam petitam. Jam tantas habuisse opes, ut
 » Masinissam regno pulsum eo redegerit, ut
 » vita ejus fama mortis & latebris, ferarum
 » modo in silvis raptis viventis, tegetetur. »
 His sermonibus circumstantium celebratus
 rex in prætorium ad Scipionem est perductus.

U. c. 549.
 a. C. 203.

*Syphax in
 castra Ro-
 mana ad-
 ducitur.*

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Conloquitur cum
Scipione,*

Movit & Scipionem quum fortuna pristina viri præsentis fortunæ conlata, tum recordatio hospitii dextræque datæ, & fœderis publice ac privatim juncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in adloquendo victore. Nam quum Scipio, « quid tibi voluisset, » quæreret, « qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed ultro bellum intulisset; » tum ille, « peccasse quidem sese atque insanisse, » fatebatur; « sed non tum demum, quum arma adversus populum Romanum cepisset: exitum sui furoris fuisse, non principium. Tunc se insanisse, tunc hospitia privata & publica fœdera omnia ex animo eiecisse, quum Carthaginensem matronam domum acceperit. Illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animum suum avertisse atque alienasse: nec conquiesse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma adversus hospitem atque amicum induerit. Perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseris solatii esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. Neque prudentiorem, neque constantiorem

» Masinissam, quam Syphacem, esse, etiam U. c. 549.
a. C. 203.
» juventa incautiorem. Certe stultius illum
» atque intemperantius eam, quam se, du-
» xisse. »

XIV. HÆC non hostili modo odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, quum dixisset; non mediocri cura Scipionis animum pepulit. Et fidem criminibus raptæ prope inter arma nuptiæ, neque consulto, neque expectato Lælio, faciebant; tamque præceps festinatio, ut, quo die captam hostem vidisset, eodem matrimonio junctam acciperet, & ad penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania juvenem nullius forma pepulerat captivæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masinissa supervenerunt; quos quum pariter ambo & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequenti prætorio celebrasset; abductum in secretum Masinissam sic adloquitur; « Aliqua te existimo, Masinissa, Masinissam castigat Scipio.
» intuentem in me bona, & principio in
» Hispania ad jungendam mecum amicitiam
» venisse, & postea in Africa te ipsum spes-
» que omnes tuas in fidem meam commisisse.
» Atqui nulla earum virtus est, propter quas

V. c. 549.
a. C. 207.

» adpetendus tibi visus sim, qua ego æque ;
 » atque temperantia & continentia libidinum,
 » gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad ceteras
 » tuas eximias virtutes , Masinissa, adjecisse
 » velim. Non est, non (mihi crede) tantum
 » ab hostibus armatis ætati nostræ periculum,
 » quantum ab circumfusis undique voluptati-
 » bus. Quieas sua temperantia frenavit ac do-
 » nuit, multo (t) majus decus majoremque
 » victoriam sibi peperit, quam nos Syphace
 » victo habemus. Quæ, me absente, strenue
 » ac fortiter fecisti, libenter & commemoravi,
 » & memini. Cetera te ipsum reputare tecum,
 » quam, me dicente, erubescere malo. Syphax
 » populi Romani auspiciis victus captusque
 » est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager,
 » oppida, homines, qui incolunt, quidquid
 » denique Syphacis fuit, præda populi Ro-
 » mani est ; & regem conjugemque ejus,
 » etiamsi non civis Carthaginienſis effet,
 » etiamsi non patrem ejus imperatorem hostium
 » videremus, Romam oporteret (u) mitti ;
 » ac senatus populiſque Romani de ea judicium
 » atque arbitrium esse, quæ regem nobis so-

(t) *næ multo Gron.*

(u) *oportet Gron.*

» cium alienasse, atque in arma egisse præci-
 » pitem dicatur. Vince animum. Cave defor-
 » mes multa bona uno vitio, & tot merito-
 » rum gratiam majore culpa, quam causa cul-
 » pæ est, corrumpas. »

XV. MASINISSÆ hæc audienti non rubor
 solum subfusus, sed lacrimæ etiam obortæ :
 & , quum « se quidem in potestate futurum
 » imperatoris » dixisset, orassetque eum, « ut,
 » quantum res fineret, fidei suæ temere ob-
 » strictæ confuleret ; promississe enim, sese in
 » nullius potestatem eam traditurum, » ex
 prætorio in tabernaculum suum confusus con-
 cessit. Ibi, arbitris remotis, quum crebro
 suspiritu & gemitu, quod facile ab circum-
 stantibus tabernaculum exaudiri posset, ali-
 quantum temporis consumsisset ; ingenti ad
 postremum edito gemitu, fidum e servis vo-
 cat, sub cujus custodia regio more ad incerta
 fortunæ venenum erat, & mixtum in poculo
 ferre ad Sophonisbam jubet, ac simul nunci-
 are ; « Masinissam libenter primam ei fidem
 » præstaturum fuisse, quam vir uxori debue-
 » rit. Quoniam arbitrium ejus, qui possint,
 » adimant, secundam fidem præstare, ne viva
 » in potestatem Romanorum veniat. Memor

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Masinissæ
 venenum
 mittit ad
 Sophonis-
 bam.*

U. c. 549. » patris imperatoris, patriæque, & duorum
a. C. 203. » regum, quibus nupta fuisset, sibi ipsa con-
 » fuleret. » Hunc nuncium ac simul venenum
 ferens minister quum ad Sophonisbam venisset,
 « Accipio [inquit] nuptiale munus;
 » neque (v) ingratum, si nihil majus vir
 » uxori præstare potuit. Hoc tamen nuncia,
 » melius me morituram fuisse, si non in fu-
 » nere meo nupissem. » Non locuta est ferocius,
 quam acceptum poculum, nullo trepidationis
 signo dato, inpavide hausit. Quod ubi nunciatum
 est Scipioni, ne quid æger animi ferox juvenis
 gravius consuleret, ad eum extemplo nunc solatur;
 nunc, quod temeritatem temeritate alia luerit,
 tristioremq; rem, quam necesse fuerit, fecerit,
 leniter castigat. Postero die, ut a præ-
 senti motu averteret animum ejus, in tribunal
 descendit, & concionem advocari jussit. Ibi
 Masinissam, primum regem adpellatum, eximiisque
 ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera,
 fella curuli, & scipione eburneo, toga picta,
 & palmata tunica donat. Addit verbis honorem,
 « Neque magnificentius quidquam triumpho apud Romanos;

(v) nec Gron. Crev.

*Scipio
 Masinissam
 amplissimis
 donis de-
 corat.*

» neque triumphantibus ampliozem eo ornatu
 » esse; quo unum omnium externorum dignum
 » Masinissam populus Romanus ducat. » Læ-
 lium deinde , & ipsum conlaudatum , aurea
 corona donat. Et alii militares viri, prout a
 quoque navata opera erat, donati. His hono-
 ribus mollitus regis animus, erectusque in
 spem propinquam, sublato Syphace, omnis
 Numidiæ potiundæ.

XVI. SCIPIO, C. Lælio cum Syphace aliis-
 que captivis Romam misso, cum quibus &
 Masinissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta
 rursus castra refert, &, quæ munimenta
 inchoaverat, permunit. Carthaginenses, non
 brevi solum, sed prope vano gaudio, ab fatis
 prospera in præfens obpugnatione classis per-
 fusi, post famam capti Syphacis, in quo plus
 prope, quam in Hasdrubale atque exercitu
 suo spei reposuerant, percussi, jam nullo
 auctore belli ultra audito, oratores ad pacem
 petendam mittunt triginta seniorum princi-
 pes. Id erat sanctius apud illos consilium,
 maximaque ad ipsum senatum regendum vis.
 Qui ubi in castra Romana & prætorium per-
 venerunt, more adulantium (accepto, cre-
 do, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant)

U. e. 549.
 a. C. 203.

Carthagi-
 nenses pæ-
 cem pe-
 tunt.

U. c. 549.
a. C. 203.

procubuerunt. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Hannibalem inpotentiæque ejus fautores. Veniam civitati petebant, civium temeritate bis jam ante eversæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficium. « Imperium ex victis hostibus populolum Romanum, non perniciem, petere. » Paratis obedienter servire, quæ vellet, » imperaret. » Scipio, « & venisse ea spe in » Africam se, [ait] & spem suam prospero » belli eventu auctam, victoriam se, non » pacem, domum reportaturum esse. Tamen, » quum victoriam prope in manibus habeat, » pacem non abnuere; ut omnes gentes sciant, » populum Romanum & suscipere juste bella, » & finire. Leges pacis se has dicere. Capti- » vos, & perfugas, & fugitivos restituant: » exercitus ex Italia & Gallia deducant: » Hispania abstineant: insulis omnibus, quæ » inter Italiam & Africam sunt, decedant: » naves longas, præter viginti, omnes tra- » dant: tritici quingenta, hordei trecenta » millia modium. » Pecuniæ summam quan- » tam imperaverit, parum convenit. Alibi quin- » que millia talentum, alibi quinque millia pondo

*Leges
pacis
& Scipione
dictæ.*

argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum invenio. « His conditionibus [inquit] » placeatne pax, triduum ad consultandum » dabitur. Si placuerit, mecum inducias facite, » Romam ad senatum mittite legatos. » Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas condiciones pacis quum censuissent, (quippe qui moram temporis quærent, dum Hannibal in Africam trajiceret) legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent, alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captivos, perfugasque, & fugitivos, quo inpetrabilior pax esset.

XVII. MULTIS ante diebus Lælius, cum Syphace primoribusque Numidarum captivis, Romam venit; quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine Patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde Patres regem in custodiam Albam mittendum censuerunt: Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatrimum decreta est. P. Ælius prætor, senatu missio, & concione inde advocata, cum C. Lælio in Rostra ascendit. Ibi vero audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, devictum & captum ingentis

*U. c. 549.
a. C. 203.*

Nihil recusant Pæni moram quærentes.

Lælius cum captivis Romam venit.

U. c. 549. nominis regem, Numidiam omnem egregia
a. C. 203. victoria peragratam, raticum continere gau-

*Oratio
 Legatorum
 Masinissæ
 in senatu.*

dium non poterant, quin clamoribus, quibus-
 que aliis multitudo solet, lætitiã inmodicã
 significarent. Itaque prætor extemplo edixit,
 « Uti æditui ædes sacras omnes tota urbe
 » aperirent: circumeundi, salutandique Deos,
 » agendique grates per totum diem populo
 » potestas fieret. » Postero die legatos Masi-
 nissæ in senatum introduxit. Gratulati primum
 senatui sunt, « quod P. Scipio prospere res
 » in Africa gessisset: » deinde gratias ege-
 runt, « quod Masinissam non adpellasset modo
 » regem, sed fecisset, restituendo in paternum
 » regnum: in quo post Syphacem sublatum,
 » si ita Patribus visum esset, sine metu & cer-
 » tamine esset regnaturus. » Dein, « quod
 » conlaudatum pro concione amplissimis deco-
 » rasset donis: quibus ne indignus esset, &
 » dedisse operam Masinissam, & porro datu-
 » rum esse. Petere, ut regium nomen cete-
 » raque Scipionis beneficia & munera senatus
 » decreto confirmaret: &, nisi molestum
 » esset, illud quoque petere Masinissam, ut
 » Numidas captivos, qui Romæ in custodia
 » essent, remitterent. Id sibi amplum apud

» populares futurum esse.» Ad ea responsum
 legatis : «Rerum gestarum in Africa prospere
 » communem sibi cum rege gratulationem esse.
 » Scipionem recte atque ordine videri fecisse,
 » quod eum regem adpellaverit : &, quid-
 » quid aliud fecerit, quod cordi foret Masi-
 » nissæ, ea Patres comprobare atque laudare.»
 Munera, quæ legati ferrent regi, decreve-
 runt : fagula purpurea duo cum fibulis aureis
 singulis, & lato clavo tunicis : & equos duo
 phaleratos : bina equestria arma cum lorice :
 & tabernacula, militaremque supellectilem,
 qualem præberi consuli mos esset. Hæc regi
 prætor mittere iussus. Legatis in singulos dona
 ne minus quinum millium, comitibus eorum
 millium æris : & vestimenta bina legatis, sin-
 gula comitibus Numidisque, qui ex custodia
 emissi redderentur regi. Ad hoc ædes liberæ,
 loca, (x) lautia legatis decreta.

XVIII. EADEM æstate, qua hæc decreta
 Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quincti-
 lius Varus prætor & M. Cornelius proconsul
 in agro Infubrium Gallorum cum Magone
 Pœno, signis conlatis pugnarunt. Prætoris
 legiones in prima acie fuerunt : Cornelius suas

*U. c. 549.
 a. C. 203o*

*Prætorium
 cum
 Magone.*

(x) ædes, libera loca, Gron,

U. c. 549.
a. C. 203.

in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo ad-
 vectus : proque duobus cornibus prætor ac pro-
 consul milites ad inferenda in hostes signa sum-
 ma vi hortabantur. Postquam nihil commove-
 bant, tum Cornelio Quinctilius : « Lentior,
 ut vides, » fit pugna : (y) & induratus prætor
 » spem resistendo hostium timor : ac, ne vertat
 » in audaciam, periculum est. Equestrem pro-
 » cellam excitemus, oportet, si turbare ac
 » statu movere volumus. Itaque vel tu ad
 » prima signa prælium sustine, ego inducam
 » in pugnam equites : vel ego hic in prima
 » acie rem geram, tu quatuor legionum equi-
 » tes in hostem emitte. » Utrâ vellet præ-
 tor, muneris partem proconsule accipiente,
 Quinctilius prætor cum filio, cui Marco
 prænomen erat, inpigro juvene, ad equites
 pergit : iustosque descendere in equos repente
 in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit
 clamor ab legionibus additus : nec sterisset
 hostium acies, ni Mago, ad primum equitum
 motum, paratos elephantos extemplo in præ-
 lium induxisset. Ad quorum stridorem odo-
 remque & aspectum territi equi vanum
 equestre auxilium fecerunt. Et ut permixtus,
 ubi cuspide uti & cominus gladio posset,
 (y) add. inquit Gron. Crev.   roboris

roboris majoris Romanus eques erat; ita in ablatum paventibus procul equis melius ex intervallo Numidæ jaculabantur. Simul & peditum legio duodecima, magna ex parte cæsa, pudore magis, quam viribus, tenebat locum. Nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis terriadecima legio, in primam aciem inducta, prælium dubium excepisset. (z) Mago quoque (a) ex subsidiis Gallos integræ legioni obposuit (b). Quibus haud magno certamine fufis, hastati legionis undecimæ conglobant sese, atque elephantos jam (c) peditum aciem turbantes invadunt. In quos quum pila confertos conjecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retro in aciem suorum averterunt: quatuor gravati vulneribus conruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut averfos videre elephantos, ad augendum pavorem ac tumultum effufis. Sed, donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines, tenorem pugnæ servabant; postquam femine

(z) *expedisset Gron.*

(a) *Magoque Gron. Crev.*

(b) *obposuisset Gron.*

(c) *jam etiam Gron. Crev.*

Tom. VII.

i

*U. c. 549.
a. C. 203.*

U. c. 549.

a. C. 203.

*Vincunt
Romani.*

transfixo cadentem, auferrique ex proelio prope exsanguem videre, extemplo in fugam omnes versi. Ad quinque millia hostium eo die caesa, & signa militaria duo & viginti capta. Nec Romanis incruenta victoria fuit: duo millia & trecenti de exercitu praetoris, pars multo maxima ex legione duodecima, amissi. Inde & tribuni militum duo, M. Cofconius, & M. Maenius: tertiae decimae quoque legionis, quae postremo proelio adfuerat, Cn. Helvius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duo & viginti ferme equites illustres, obruti ab elephantis, cum centurionibus aliquot perierunt: & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.

*Mago
jussus in
Africam
redire.*

XIX. MAGO, proximae noctis silentio profectus, quantum pati viae per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos pervenit. Ibi eum legati ab Carthagine, paucis ante diebus in finem Gallicum adpulsis navibus, adierunt, jubentes, primo quoque tempore in Africam trajicere. «Idem» & fratrem ejus Hannibalem (nam ad eum) quoque isse legatos eadem jubentes) facturum. Non in eo esse Carthaginiensium res,

» ut Galliã atque Italiã armis obtineant. » *U. c. 549.*
 Mago, non imperio modo senatus periculo- *a. C. 203.*
 que patriæ motus, sed metuens etiam, ne
 victor hostis moranti instaret, Liguresque
 ipsi, relinqui Italiã a Pœnis cernentes, ad
 eos, quorum mox in potestate futuri essent,
 deficerent, simul sperans leniorem in naviga-
 tionẽ, quam in via, iactationem vulneris
 fore, & curationi omnia commodiora, in-
 positis copiis in naves profectus, vixdum su-
 perata Sardinia, ex vulnere moritur: naves
 quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto a
 classe Romanã, quæ circa Sardiniam erat,
 capiuntur. Hæc terra marique in parte Italiæ,
 quæ jacet ad Alpes, gesta. Consul C. Servi-
 lius, nulla memorabili re in provincia Etru-
 ria & Gallia (quoniam eo quoque proces-
 ferat) gesta, patre C. Servilio & C. Luta-
 tio (d) ex servitute post sextumdecimum
 annum receptis, qui ad vicum Tanetum a
 Boiis capti fuerant, hinc patre, hinc Catulo
 lateri circumdatis, privato magis, quam pu-
 blico decore insignis, Romam rediit. Latum
 ad populum est, « ne C. Servilio fraudi esset,
 » quod patre, qui sella curuli sedisset, vivo,

*In naviga-
 tione mo-
 ritur.*

(d) add. *patruo Gron. Crev.*

U. c. 549. » quum id ignoraret, tribunus plebis atque
a. C. 207. » ædilis plebis fuisset, contra quam sanctum
 » legibus erat. » Hac rogatione perlata, in
 provinciam rediit. Ad Cn. Servilium consu-
 lem, qui in Brutiis erat, Consentia, Uffu-
 gum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum,
 Argentanum, Clampetia, multique alii igno-
 biles populi, senescere Punicum bellum cer-
 nentes, defecere. Idem consul cum Hannibale
 in agro Crotoniensi acie confligit. Obscura
 ejus pugnæ fama est. Valerius Antias quin-
 que millia hostium cæsa ait. Quæ tanta res
 est, ut aut impudenter ficta sit, aut negle-
 genter prætermissa. Nihil certe ultra rei in
 Italia ab Hannibale gestum. Nam ad eum
 quoque legati ab Carthagine, vocantes in
 Africam, iis forte diebus, quibus ad Mago-
 nem, venerunt.

*Hanniba-
 lis revoca-
 ti ex Ita-
 lia dolor.*

XX. FRENDENS gemensque, ac vix lacri-
 mis temperans, dicitur legatorum verba au-
 disse. Postquam edita sunt mandata, « Jam
 » non perplexe [inquit] sed palam revocant,
 » qui, verando supplementum & pecuniam
 » mitti, jampridem retrahebant. Vicit ergo
 » Hannibalem non populus Romanus toties
 » cæsus fugatusque, sed senatus Carthaginien-

» sis obtrectatione atque invidia : neque hac
 » deformitate reditus mei tam P. Scipio exsul-
 » tabit atque efferet sese, quam Hanno, qui
 » domum nostram, quando alia re non potuit,
 » ruina Carthagini obpressit. » Jam hoc ipsum
 præfagiens animo, præparaverat ante naves,
 Itaque, inutili militum turba præsidii specie
 in oppida Bruttii agri, quæ pauca magis
 metu, quam fide, continebantur, dimissa,
 quod roboris in exercitu erat, in Africam
 transvexit : multis Italici generis (quia in
 Africam secuturos abnuentes concefferant in
 Junonis Lacinia delubrum, inviolatum ad
 eam diem) in templo ipso sæde interfectis.
 Raro quemquam alium, patriam exilii causa
 relinquentem, magis mœstum abisse ferunt,
 quam Hannibalem hostium terra excedentem :
 respexisse sæpe Italiae litora, & Deos homi-
 nesque accusantem, in se quoque ac suum
 ipsius caput exsecratum, « Quod non cruen-
 » tum ab Cannensi victoria militem Romanum
 » duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem au-
 » sum, qui consul hostem in Italia Pœnum
 » non vidisset. Se, centum millibus armato-
 » rum ad Trafimenum & Cannas cæsis, cir-
 » ca Casilinum, Cumasque, & Nolam con-

U. c. 549.
 a. C. 203.

U. c. 549. » fenuisse. » Hæc accusans querensque, ex
a. C. 203. diutina possessione Italiae est detractus.

XXI. ROMAM per eosdem dies, & Magonem & Hannibalem profectos, adlatum est, Cujus duplicis gratulationis minuit lætitiã, & quod parum duces in retinendis iis (quum id mandatum ab senatu esset) aut animi, aut virium habuisse videbantur; & quod solliciti erant, omni belli mole in unum ducem exercitumque inclinata, quo evasura esset res, Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginenses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam trajecissent. Ducentum & quinquaginta auri, octingentum pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis & in carcerem conditis, auro argentoque reddito, gratiæ legatis actæ: atque insuper munera data ac naves, quibus in Hispaniam reverterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, « Segnius homines bona, » quam mala, sentire. Transitu in Italiam » Hannibalis, quantum terroris pavorisque, » sese meminisse, quas deinde clades, quos » luctus incidisse? Visa castra hostium e muris urbis: quæ vota singulorum universo

» rumque fuisse? quoties in conciliis voces,
 » manus ad cœlum porrigentium auditas; en
 » umquam ille dies futurus esset, quo vacuum
 » hostibus Italiam bona pace florentem visuri
 » essent? Dedisse tandem id Deos sextode-
 » cimo demum anno: nec esse, qui Diis
 » grates agendas censeant. Adeo ne advenien-
 » tem quidem gratiam homines benigne acci-
 » pere, nedum ut præteritæ satis memores
 » sint. » Conclamatum deinde ex omni parte
 curiæ est, uti referret P. Ælius prætor: de-
 cretumque, ut quinque dies circa omnia pul-
 vinaria supplicaretur, victimæque majores
 immolarentur centum viginti. Jam dimisso
 Lælio legatisque Masinissæ, quum Carthagi-
 niensium legatos de pace ad senatum venien-
 tes Puteolis visos, inde terra venturos adla-
 tum esset; revocari C. Lælium placuit, ut
 coram eo de pace ageretur. Q. Fulvius Gillo,
 legatus Scipionis, Carthaginenses Romam
 adduxit: quibus, vetitis ingredi urbem,
 hospitium in villa publica, sepatus ad ædem
 Bellonæ datus est.

XXII. ORATIONEM eandem ferme, quam
 apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem
 belli a publico consilio in Hannibalem ver-

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Supplicatio
 Roma
 decreta ob
 discessum
 Hanniba-
 lis.*

*Legati
 Carthagi-
 nienses de
 pace.*

U. c. 349. tentes. « Eum injussu senatus non Alpes mo-
a. C. 203. » do, sed Iberum quoque, transgressum: nec
 » Romanis solum, sed ante etiam Saguntinis,
 » privato consilio bellum intulisse. Senatui
 » ac populo Carthaginienfi, si quis vere æffi-
 » met, fœdus ad eam (e) diem inviolatum
 » esse cum Romanis. Itaque nihil aliud sibi
 » mandatum esse, uti peterent, quam ut in
 » ea pace, quæ postremo cum consule Luta-
 » tio facta esset, manere liceret. » Quum,
 more tradito, Patribus potestatem interro-
 gandi, si quis quid vellet, legatos, prætor
 fecisset; senioresque, qui fœderibus inter-
 fuerant, alia alii interrogarent, nec memi-
 nisse per ætatem (etenim omnes ferme ju-
 venes erant) dicerent legati; conclamatum
 ex omni parte curiæ est, « Punica fraude
 » electos, qui veterem pacem repeterent,
 » cujus ipsi non meminissent. »

XXIII. EMOTIS deinde curia legatis, sen-
 tentiæ interrogari cœptæ. M. Livius « C.
 » Servilium consulem, qui propior esset,
 » arcessendum, ut coram eo de pace agere-
 » tur, » censebat. « Quum de re majore,
 » quam quanta ea esset, consultatio incidere

(e) eum Gron. Crev.

» non posset, non videri sibi, absente con-
 » sulum a'tero, ambobusve, eam rem agi,
 » fatis ex dignitate populi Romani esse. » Q.
 Metellus, qui triennio ante consul dictator-
 que fuerat, « Quum P. Scipio, cædendo
 » exercitus, agros populando, in eam neces-
 » sitatem compulisset hostes, ut supplices pa-
 » cem peterent; & nemo omnium verius
 » existimare posset, qua mente ea pax pete-
 » retur, quam is, qui ante portas Carthagi-
 » nis bellum gereret; nullius alterius confi-
 » lio, quam Scipionis, accipiendam abnuen-
 » damve pacem esse. » M. Valerius Lævinus,
 qui bis consul fuerat, « Speculatores, non
 » legatos, venisse, » arguebat: « jubendos-
 » que Italia excedere, & custodes cum iis
 » usque ad naves mittendos; Scipionique scri-
 » bendum, ne bellum remitteret. » Lælius
 Fulviusque adjecerunt: « Et Scipionem in eo
 » positam habuisse spem pacis, si Hannibal
 » & Mago ex (f) Italia non revocarentur.
 » Omnia simulaturos Carthaginenses, duces
 » eos exercitusque expectantes: deinde,
 » quamvis recentium fœderum & Deorum
 » omnium oblitos, bellum gesturos. » Eo

U. c. 549.
 a. C. 203.

(f) ex del. Gron. Crey.

*U. c. 549.
a. C. 203.*

*Re infecta
dimissi.*

*Cn. Servi-
lius ex Si-
cilia revo-
catur.*

*Commea-
tus ex Sar-
dina in
Africam.*

Ex Sicilia.

magis in Lævii sententiam discessum. Legati pace infecta, ac prope sine responso, dimissi,

XXIV. PER eos dies Cn. Servilius consul, haud dubius, quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsus ab se Hannibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, trajecit. Quod ubi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reverti eum: deinde, quum prætor, spreturum eum literas suas, diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpicius, pro jure majoris imperii, consulem in Italiam revocavit: reliquum anni, cum M. Servilio magistro equitum, circumeundis Italiæ urbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum caussis consumsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naves, cum comæatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto, in Africam transmiserunt. Cn. Octavio ducentis onerariis, triginta longis navibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In conspectum ferme Africæ prospero cursu vectum primo destituit ventus; deinde versus in Africum

turbavit, ac passim naves disjecit. Ipse cum rostratis, per adversos fluctus ingenti remigum labore enisus, Apollinis promontorium tenuit. Onerariæ, pars maxima ad Ægimurum (insula ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est, triginta ferme millia ab urbe) aliæ adversus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. Itaque ex tota urbe in forum concursum est. Magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusque amitteretur præda. Quum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem obponerent, permixto pene senatus populique concilio, consensum est, ut classe quinquaginta navium Hasdrubal Ægimurum trajiceret: inde per litora portusque dispersas Romanas naves conligeret. Desertæ fuga nautarum, primum ab Ægimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt.

XXV. NONDUM reverterant ab Roma legati, neque sciebatur, quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset; necdum induciarum dies exierat; eo indigniorem

*U. e. 549.
a. C. 203.*

*Classis dis-
jecta vento,*

*Naves
onerariæ
a Cartha-
ginensibus
captæ.*

*U. e. 549
a. C. 203.*

*Legati
Rom.
a Cartha-
giniensibus
prope vio-
lati.*

injuriam ratus Scipio, ab iis, qui petissent pacem & inducias, & spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem, L. (g) Babium, L. Sergium, L. Fabium extemplo misit. Qui, quum multitudinis concursu prope violati essent, nec reditum tutiorem cernerent futurum, petierunt a magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naves mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ, quum ad Bagradam flumen pervenissent, unde castra Romana conspiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Uticam stationem habebat. Ex ea tres quadriremes, seu clam misso a Carthagine nuncio, uti fieret, seu Hasdrubale, qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanam superantem promontorium ex alto repente aggressæ sunt. Sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiore navem: & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt. Quis deficientibus, quum jam nulla alia res eam, quam propinquitas terræ, multitudoque a castris in litus effusa, tueri po-

(g) M. Gron. Crev.

tuisset; concitatam remis, quanto maximo
 inpetu poterant, in terram quum inmisissent,
 navis tantum jactura facta, incolumes ipsi
 evaserunt. Ita alio super aliud scelere quum
 haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius
 Fulviusque ab Roma cum legatis Carthagi-
 niensibus supervenerunt. Quibus Scipio,
 « Etsi noti induciarum modo fides a Cartha-
 » ginensibus, sed jus etiam gentium in legatis
 » violatum esset; tamen se nihil, nec insti-
 » tutis populi Romani, nec suis moribus in-
 » dignum, in iis facturum esse, » quum di-
 xisset, legatis dimissis, bellum parabat. Hani-
 nibali jam terræ adpropinquanti jussus e nau-
 ticus unus (h) descendere in malum, ut specu-
 laretur, quam tenerent regionem, quum di-
 xisset, sepulcrum dirutum proram spectare,
 abominatus, prætervehi jussu gubernatore,
 ad Leptim adpulit classem, atque ibi copias
 exposuit.

*U. c. 549.
 a. C. 203.*

*Leptim
 adpellit
 Hannibal.*

XXVI. HÆC eo anno in Africa gesta. In-
 sequentia excedunt in eum annum, quo M.
 Servilius Geminus qui tum magister equitum
 est, & Ti. Claudius Nero consules facti
 sunt. Ceterum exitu superioris anni quum

(b) unus del. Gron.

*U. e. 549.
a. C. 203.*

*Legati ad
Philippum
missi a Ro-
manis*

legati sociarum urbium ex Græcia questi
essent, vastatos agrôs ab regiis præsidis,
profectosque in Macedoniam legatos ad res
repetendas non admissos ad Philippum regem:
simul nunciassent, quatuor millia militum
cum Sopatro duce trajecta in Africam dicitur,
ut essent Carthaginiensibus præsidio, & pecu-
niæ aliquantum una missum; legatos ad re-
gem, qui hæc adversus foedus facta videri
Patribus nunciarent, mittendos censuit sena-
tus. Missi C. Terentius Varro, C. Mamilius,
M. Aurelius. Iis tres quinqueremes datæ.
Annus insignis incendio ingenti, quo clivus
Publicius ad solum exustus est, & aquarum
magnitudine: sed annonæ vilitas fuit, præ-
terquam quod pace omnis Italia erat aperta,
etiam quod magnam vim frumenti, ex Hispa-
nia missam, M. Valerius Falto & M. Fabius
Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim
populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius
Maximus moritur, exactæ ætatis; siquidem
verum est, augurem duos & sexaginta annos
fuisse, quod quidam auctores sunt. Vir certè
fuit dignus tanto cognomine, vel si novum
ab eo inciperet. Superavit paternos honores,
ævitos æquavit. Pluribus victoriis & majori-

*Q. Fabii
Max. mors
& laudes.*

L
bus
a
rame
sicut
an qu
batur
unum
tuiffe
inaug
ejude
habuit
diem
ædili
mellio
cum i
Cotta.
consul
temeri
de cor
dictato
ut sit
XXV
Servili
Capito
(i)
(k)

bus proeliis avus insignis Rullus; sed omnia æquare unus hostis Hannibal potest. Cautior tamen, quam promptior, hic habitus fuit: & sicut dubites, utrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello proprie, quod tum gerebatur, aptum erat; sic nihil certius est, quam unum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum ejus inauguratus Q. Fabius Maximus, filius · in ejusdem locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpicius Galba. Ludi Romani diem unum, plebei ter toti instaurati ab ædilibus, M. Sextio Sabino & Cn. (i) Tremellio Flacco. Hi ambo prætores facti, & cum iis C. Livius Salinator & C. Aurelius Cotta. Comitia ejus anni utrum C. Servilius consul habuerit, an (quia eum res in Etruria tenuerint, quæstiones ex senatusconsulto de conjurationibus principum habentem) dictator ab eo dictus P. Sulpicius, incertum ut sit, diversi auctores faciunt.

XXVII. PRINCIPIO insequentis anni, M. Servilius & (k) Ti. Claudius, senatu in Capitolium vocato, de provinciis retulerunt,

(i) C Gron. Crev.

(k) & del. Gron. Crev.

U. c. 549.
a. C. 209.

U. c. 550.
a. C. 202.

M. Servilio, Ti. Claudio
Coss.

U. c. 550.

a. C. 202.

Provincia.

Italiam atque Africam in sortem conjici; Africam ambo cupientes, volebant. Ceterum, Q. Metello maxime adnitente, neque data, neque negata est Africa. Consules jussi cum tribunis plebis agere, ut, si iis videretur, populū rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. Omnes tribus P. Scipionem jufferunt. Nihilominus consules provinciam Africanam (ita enim senatus decreverat) in sortem conjecerunt. Ti. Claudio Africa evenit, ut quinquaginta navium classem, omnes quinqueremes, in Africam trajiceret, parique imperio cum Scipione imperator esset. M. Servilius Etruriam fortitus. In eadem provincia & C. Servilio prorogatum imperium, si consulem manere ad urbem senatus placuisset. Prætores, M. Sextius Galliam esse fortitus, ut duas legiones provinciamque traderet ei P. Quintilius Varus; C. Livius Bruttios cum duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, ut ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni provinciam & duas legiones acciperet; Villius proprætor viginti navibus longis, militibus mille, oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti navibus

navibus reliquis mille & quingentos milites
 Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana
 evenit. Ceteris, ita uti quisque obtinebant
 provincias exercitusque, prorogata imperia.
 Sexdecim non amplius eo anno legionibus
 defensum imperium est. Et ut placatis Diis
 omnia inciperent agerentque, ludos, quos,
 M. Claudio Marcello, T. Quintio consulibus,
 T. Manlius dictator, quasque hostias majores
 voverat, si per quinquennium illud respu-
 blica eodem statu fuisset, ut eos ludos con-
 sules, priusquam ad bellum proficiscerentur,
 facerent. Ludi in circo per quatrimum facti:
 hostiæque, quibus votæ erant Diis, cæsæ.

XXVIII. INTER hæc simul spes, simul cura
 in dies crescebat: nec satis certum constare
 apud animum poterat, utrum gaudio dignum
 esset, Hannibalem, post sextumdecimum an-
 num ex Italia decedentem, vacuum posses-
 sionem ejus reliquisse populo Romano, an
 magis metuendum, quod in eum exercitu
 in Africam transisset. « Locum nimirum, non
 » periculum, mutatum; cujus tantæ dimica-
 » tionis vatem, qui nuper decessisset, Q.
 » Fabium haud frustra canere solitum, gra-
 » viorem in sua terra futurum hostem Han-

*U. c. 550.
 a. C. 202.*

*Legiones
 16.*

*Anxii
 Romani ob
 transitum
 Hanniba-
 lis.*

V. c. 550.
a. C. 202.

» nibalem, quam in aliena fuisset. Nec Sci-
 » pioni aut cum Syphace, inconditæ barba-
 » riæ rege, cui Sratorius semilixa ducere
 » exercitus solitus sit, aut cum socero ejus
 » Hasdrubale, fugacissimo duce, rem futu-
 » ram, aut tumultuariis exercitibus, ex agref-
 » tium semiermi turba subito conlectis; sed
 » cum Hannibale, prope nato in prætorio
 » patris fortissimi ducis, alito atque educato
 » inter arma, puero quondam milite, vix-
 » dum juvene imperatore: qui senex vincen-
 » do factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab
 » Alpibus ad fretum monumentis ingentium
 » rerum compleset: ducere exercitum æqua-
 » lem stipendiis suis, duratum omnium re-
 » rum patientia, quas vix fides fiat homines
 » passos; perfusum millies cruore Romano;
 » exuvias non militum tantum, sed etiam
 » imperatorum, portantem. Multos obcur-
 » suos Scipioni in acie, qui prætores, qui
 » imperatores, qui consules Romanos sua
 » manu occidissent, muralibus vallaribusque
 » insignes coronis, pervagatos capta castra,
 » captas urbes Romanas. Non esse hodie tot
 » fasces magistratibus populi Romani, quoc-
 » captos ex cæde imperatorum præferre possit

» Hannibal. » Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant etiam, quod, quum adfuessent per aliquot annos bellum ante oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus, lenta spe, in nullum propinquum debellandi finem gerere, erexerant omnium animos Scipio & Hannibal, velut ad supremum certamen comparati duces. Ii quoque, quibus ingens erat in Scipionè fiducia & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam iminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginensibus erat: quos modo petisse pacem, intuentes Hannibalem ac rerum gestarum ejus magnitudinem, pœnitebat: modo, quum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulfos se Hispania, pulfos Italia, atque ea omnia unius virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant.

XXIX. JAM Adrumetum venerat Hannibal: unde, ad reficiendum ex jactatione maritimâ militem paucis diebus sumtis, excitus pavidis nunciis, omnia circa Carthaginem obtineri armis, adferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter

U. c. 550.
a. C. 202.

*Speculatores Hanni-
balis a
Scipione
dimissi.*

ab Carthagine abest. Inde præmissi speculatores quum excepti a custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent, traditos eos tribunis militum, iussosque omisso metu visere omnia, per castra, qua vellent, circumduci iussit: percunctatusque, fatin' per commodum omnia explorassent, datis, qui prosequerentur, retro ad Hannibalem dimisit. Hannibal nihil quidem eorum, quæ nunciabantur, (nam & Masinissam cum sex millibus peditem, quatuor equitum venisse eo ipso forte die, adferebant) læto animo audit (1), maxime hostis fiducia, quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. Itaque, quamquam & ipse causa belli erat, & adventu suo turbaverat & pactas inducias, & spem fœderum; tamen, si integer, quam si victus, peteret pacem, æquiora impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, ut conloquendi secum potestatem faceret. Id utrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur adfirmem, habeo. Valerius Antias, primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, lega-

(1) *audivis Gron. Crev.*

tum cum aliis decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Ceterum Scipio quum conloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Naragara (m) urbe, tum ad cetera loco obportuno, tum quod aquatio intra teli conjectum erat, confedit. Hannibal tumulum a quatuor millibus inde, tutum commodumque alioquin, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. Ibi in medio locus conspectus undique, ne quid insidiarum esset, delectus.

XXX. SUBMOTIS pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt, non suæ modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ, omnium gentium cuilibet regum imperatorumve pares. Paullisper alter alterius conspectu, admiratione mutua prope adtoniti conticuere. Tum Hannibal prior, « Si hoc ita fato datum erat, ut, qui primus » bellum intuli populo Romano, qui que » toties prope in manibus victoriam habui, » is ultro ad pacem petendam venire; lætor » te mihi forte potissimum datum, a quo » peterem. Tibi quoque inter multa egregia

U. c. 550.
a. C. 202.

Conlo-
quium du-
cum de pa-
ce.

Hanniba-
lis
oratio.

(m) Nadagara Gron. Crev.

V. c. 550.

a. C. 202.

» non in ultimis laudum hoc fuerit, Hanni-
 » balem, cui tot de Romanis ducibus victo-
 » riam Dii dedissent, tibi cessisse; teque huic
 » bello, vestris prius, quam nostris, cladi-
 » bus insigni, finem inposuisse. Hoc quoque
 » ludibrium casus ediderit fortuna, ut, quum
 » patre tuo consule ceperim arma, cum eo-
 » dem primum Romano imperatore signa con-
 » tulerim; ad filium ejus inermis ad pacem
 » petendam veniam. Optimum quidem fue-
 » rat, eam patribus nostris mentem datam ab
 » Diis esse, ut & vos Italiae, & nos Africae
 » imperio contenti essemus: neque enim ne-
 » vobis quidem Sicilia ac Sardinia satis digna
 » pretia sunt pro tot classibus, tot exerciti-
 » bus, tot tam egregiis amissis ducibus. Sed,
 » praeterita magis reprehendi possunt, quam
 » corrigi. Ita aliena adpetivimus, ut de nostris
 » dimicaremus, nec in Italia solum vobis
 » bellum, nobis in Africa esset: sed & vos
 » in portis vestris prope ac moenibus signa
 » armaque hostium vidistis, & nos ab Car-
 » thagine fremitum castrorum Romanorum
 » exaudimus. Quod igitur nos maxime abo-
 » minaremur, vos ante omnia optaretis, in
 » meliore vestra fortuna de pace agitur: agi-

» mus ii, quorum & maxime interest pacem
 » esse, & qui quodcumque egerimus, ratum
 » civitates nostræ habituræ sint. Animo
 » tantum nobis opus est non abhorrente
 » a quietis consiliis. Quod ad me adti-
 » net, jam ætas senem in patriam reverten-
 » tem, unde puer profectus sum, jam se-
 » cundæ, jam adversæ res, ita erudierunt,
 » ut rationem sequi, quam fortunam, malim.
 » Tuam & adolescentiam & perpetuam feli-
 » citatem, ferociora utraque, quam quietis
 » opus est consiliis, metuo. Non temere in-
 » certa casuum reputat, quem fortuna num-
 » quam decepit. Quod ego fui ad Trafime-
 » num, ad Cannas, id tu hodie es. Vixdum
 » militari ætate imperio accepto, omnia au-
 » dacissime incipientem nusquam fefellit for-
 » tuna. Patris & patrui persecutus mortem,
 » ab calamitate vestræ domus decus insigne
 » virtutis pietatisque eximiæ cepisti: amissas
 » Hispanias recuperasti, quatuor inde Puni-
 » cis exercitibus pulsas: consul creatus, quum
 » ceteris ad tutandam Italiam parum animi
 » esset, transgressus in Africam, duobus hic
 » exercitibus caesis, binis eadem hora captis
 » simul incensisque castris, Syphace poten-

U. c. 550.
 a. C. 202.

U. a. 350. » tissimo rege capto , tot urbibus regni ejus,
 a. C. 202. » tot nostri imperii ereptis , me sextumdecim
 » mum jam annum harentem in possessione
 » Italiae detraxisti. Potest victoriam , inquam
 » (n) , malle , quam pacem , animus. Novi (o)
 » spiritus magis magnos , quam utiles. Et
 » mihi talis aliquando fortuna adfulsit. Quod
 » si in secundis rebus bonam quoque mentem
 » darent Dii ; non ea solum , quæ evenissent ,
 » sed etiam ea , quæ evenire possent , repu-
 » taremus. Ut omnium obliviscaris aliorum ,
 » satis ego documenti in omnes casus sum.
 » Quem modo castris inter Anienem atque
 » urbem vestram positis (p) , signa inferen-
 » tem ad mœnia Romana ; hic cernis , duo-
 » bus fortissimis viris fratribus clarissimis
 » imperatoribus orbatum , ante mœnia prope
 » obsessæ patriæ , quibus terrui vestram ur-
 » bem , ea pro mea deprecantem. Maximæ
 » cuique fortunæ , minime credendum est. In
 » bonis tuis rebus , nostris dubiis , tibi ampla
 » ac speciosa danti est pax ; nobis petentibus

(n) inquam del. Gron. Crev.

(o) add. vobis Gron. Crev.

(p) positis , ac jam prope scandentem mania
 Romæ videras ; hic Gron. Crev.

LIBER XXX CAP. XXX 153

» magis necessaria, quam honesta. Melior
 » tutiorque est certa pax, quam sperata victo-
 » ria. Hæc in tua, illa in Deorum manu
 » est. Ne tot annorum felicitatem in unius
 » horæ dederis discrimen. Quum tuas vires,
 » tum vim fortunæ Martemque belli commu-
 » nem, propone animo. Utrumque ferrum,
 » corpora humana erunt. Nusquam minus,
 » quam in bello, eventus respondent. Non
 » tantum ad id, quod data pace jam habere
 » potes, si prælio vincas, gloriæ adjeceris;
 » quantum ademeris, si quid adversi eveniat.
 » Simul parta ac sperata decora unius horæ
 » fortuna evertere potest. Omnia in pace
 » jungenda tuæ potestatis sunt, P. Corneli:
 » tunc ea habenda fortuna erit, quam Dii
 » dederint. Inter pauca felicitatis virtutisque
 » exempla M. Atilius quondam in hac eadem
 » terra fuisset, si victor pacem petentibus
 » dedisset Patribus nostris: non (q) statuen-
 » do tandem felicitati modum, nec cohiben-
 » do efferentem se fortunam, quanto altius
 » elatus erat, eo sædius conruit. Est quidem
 » ejus, qui dat, non qui petit, condiciones
 » dicere pacis: sed forsitan non indigni sumus.

U. c. 550.
 a. C. 202.

(q) sed non Gron. Crev.

U. c. 550. » qui nobismet ipsi (r) multam inrogemus.
q. C. 202. » Non recusamus, quin omnia, propter quæ
 » bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sar-
 » dinia, Hispania, quidquid insularum toto
 » inter Africam Italiamque continetur mari.
 » Carthaginienses, inclusi Africæ litoribus,
 » vos (quando ita Diis placuit) externa
 » etiam terra marique videamus regentes im-
 » peria. Haud negaverim, propter non nimis
 » sincere petitam aut expectatam nuper pa-
 » cem, suspectam esse vobis Punicam fidem.
 » Multum, per quos petita sit, ad fidem
 » tuendæ pacis pertinet, Scipio. Vestri quo-
 » que (ut audio) Patres nonnihil etiam ob
 » hoc, quia parum dignitatis in legatione erat,
 » negaverunt pacem. Hannibal peto pacem :
 » qui neque peterem, nisi utilem crederem ;
 » & propter eandem utilitatem tuebor eam,
 » propter quam petii. Et, quemadmodum,
 » quia a me bellum cœptum est, ne quem
 » ejus pœniteret, quoad ipsi invidere Dei,
 » præstiti ; ita adnitar, ne quem pacis per me
 » partæ pœniteat. »

*Responsio
 Scipionis.*

XXXI. ADVERSUS hæc imperator Roma-
 nus in hanc fere sententiam respondit. « Non

(r) *ipsis Gron.*

» me fallebat, Hannibal, adventus tui spe *U. c. 550.*
 » Carthaginieneses & præsentem induciarum *a. C. 202.*
 » fidem, & spem pacis turbasse. Neque tu
 » id sane dissimulas, qui de conditionibus su-
 » perioribus pacis omnia subtrahas, præter
 » ea, quæ jam pridem in nostra potestate
 » sunt. Ceterum, sicut tibi curæ est, sentire
 » cives tuos, quanto per te onere leventur:
 » sic mihi laborandum est, ne, quæ tunc
 » pepigerunt, hodie subtracta ex conditioni-
 » bus pacis, præmia perfidiæ habeant. Indigni,
 » quibus eadem pateat conditio, ut etiam pro-
 » sit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri
 » priores de Sicilia, neque nos de Hispania
 » fecimus bellum. Et tunc Mamertinorum
 » sociorum periculum, & nunc Sagunti exci-
 » dium nobis pia ac justa induerunt arma.
 » Vos laceffisse, & tu ipse fateris, & Dei
 » testes sunt: qui & illius belli exitum fe-
 » cundum jus fasque dederunt, & hujus dant
 » & dabunt. Quod ad me adinet, & huma-
 » næ infirmitatis memini, & vim fortunæ
 » reputo, & omnia, quæcumque agimus,
 » subjecta esse mille casibus scio. Ceterum,
 » quemadmodum superbe & violenter me
 » faterer facere, si prius, quam in Afri-

U. c. 556.
a. C. 202. » cam trajecissem, te tua voluntate ceden-
» tem Italia, &, inposito in naves exercitu,
» ipsum venientem ad pacem petendam ad-
» spernarer; sic nunc, quum prope manu
» conferta resitantem ac tergiversantem in
» Africam adtraxerim, nulla sum tibi vere-
» cundia obstrictus. Proinde si quid ad ea,
» in quæ tum pax conventura videbatur, (quæ
» sint, nosti) multæ navium cum comœatu
» per inducias expugnataram legatorumque
» violatorum adjicitur; est, quod referam
» ad consilium. Sin illa quoque gravia viden-
» tur, bellum parate, quoniam pacem pati
» non potuistis. » Ita infecta pace, ex con-
loquio ad suos quum se recepissent, frustra
verba jactata renunciant: armis decernendum
esse, habendamque eam fortunam, quam
Dii dedissent.

*Infecta
pace
redeunt.*

*Omnia
parantur
ad
prælium.*

XXXII. In castra ut est ventum, pronun-
ciant ambo, « Arma expedirent milites ani-
» mosque ad supremum certamen, non in
» unum diem, sed in perpetuum, si felicitas
» adesset, victores. Roma, an Carthago, jura
» gentibus darent, ante crastinam noctem
» scituros. Neque enim Africam, aut Italiam,
» sed orbem terrarum victoriæ præmium fore;

» par periculum præmio, quibus adversæ *U. c. 550a*
 » pugnae fortuna fuisset.» Nam neque Roma- *a. C. 20. a*
 nis effugium ullum patebat in aliena ignota-
 que terra: & Carthagini, supremo auxilio
 effuso, adesse videbatur præsens excidium.
 Ad hoc discrimen procedunt postero die duo-
 rum opulentissimorum populorum duo longe
 clarissimi duces, duo fortissimi exercitus,
 multa ante parta decora aut cumulaturi eo
 die, aut everfuri. Anceps igitur spes & me-
 tus miscebant animos: contemplantibusque
 modo suam, modo hostium aciem, quum
 oculis magis, quam ratione, pensarent vi-
 res, simul læta, simul tristitia obversabantur.
 Quæ ipsis sua sponte non subcurrebant, ea
 duces admonendo atque hortando subjiciunt.
 Pœnus sedecim annorum in terra Italia res
 gestas, tot duces Romanos, tot exercitus
 occisione occisos, & sua cuique decora, ubi
 ad insignem alicujus pugnae memoria militem
 venerat, referebat. Scipio Hispanias, & re-
 centia in Africa prælia, & confessionem hos-
 tium, quod neque non petere pacem propter
 metum, neque manere in ea præ insita ani-
 mis perfidia potuissent. Ad hoc, colloquium
 Hannibalis in secreto habitum, ac liberum

U. c. 550.
a. C. 202.

fingenti, quæ velit, flectit. Ominatur, quibus quondam auspiciis patres eorum pugnaverint ad Ægates insulas, ea illis exeuntibus in aciem portendisse Deos. « Adesse finem » belli ac laboris. In manibus esse prædam » Carthagini, reditum domum in patriam, » ad parentes, liberos, conjuges, Penatesque » Deos. » Celfus hæc corpore, vultuque ita lato, ut vicisse jam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos; post eos principes: triariis postremam aciem clausit.

Acies
Scipionis.

XXXIII. Non confertas autem cohortes ante sua quamque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium (cujus ante legati, eo anno quæstoris extra sortem ex senatusconsulto opera utebatur) cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masinissam Numidasque ab dextro obposuit. Vias patentes inter manipulos antesignanorum velitibus (ea tunc levis armatura erat) complevit: dato præcepto, ut, ad inperum elephantorum, aut post rectos refugerent ordines, aut, in dextram lævamque discursu adplicantes se antesignanis, viam, qua intruerent in ancipitia tela,

belluis darent. Hannibal ad terrorem primum elephantos (octoginta autem erant, quot nulla umquam in acie ante habuerat) instruxit : deinde auxilia Ligurum Gallorumque, Baliaribus Maurisque admixtis; in secunda acie Carthaginienses Afrosque & Macedonum legionem; modico inde intervallo relicto, subsidiarium aciem Italicorum militum (Brutii plerique erant, vi ac necessitate plures, quam sua voluntate, decedentem (s) ex Italia secuti) instruxit. Equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus: dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mos, non lex, non arma, non vestitus habitusque, non causa militandi eadem esset. Auxiliariis & præfens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur. Liguribus campi uberes Italiæ, deductis ex asperrimis montibus, in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasque Masinissæ inpotenti futuro dominatu terret. Aliis aliæ spes ac metus jactantur. Carthaginiensibus mœnia patriæ, Dii Penates,

U. c. 538.
a. C. 202.

Acies
Hannibalis.

(s) *discedentem Gron. Crev.*

U. c. 550. sepulcra majorum, liberi cum parentibus,
a. C. 202. conjuges pavidæ, aut excidium servitiumque,
 aut imperium orbis terrarum, nihil aut in
 metum, aut in spem medium ostentatur. Quum
 maxime hæc imperator apud Carthaginienses,
 duces suarum gentium inter populares, ple-
 rique (t) per interpretes inter inmixtos alie-
 nigenis, agerent, tubæ cornuaque ab Roma-
 nis cecinerunt: tantusque clamor ortus, ut
 elephantum in suos, sinistro maxime cornu,
 verterentur, Mauros ac Numidas. Addidit
 facile Masinissa percussis terrorem, nudavit-
 que ab ea parte aciem equestri auxilio. Paucæ
 tamen bestiarum, intrepidæ in hostem actæ,
 inter velitum ordines cum multis suis vul-
 neribus ingentem stragem edebant. Resilien-
 tes enim ad manipulos velites, quum viam
 elephantis, ne obtererentur, fecissent; in (u)
 ancipites ad ictum utrimque conjiciebant
 hastas; nec pila ab antesignanis cessabant;
 donec undique incidentibus telis exacti ex
 Romana acie, hi quoque in suo dextro cor-
 nu ipsos Carthaginiensium equites in fugam
 verterunt. Lælius, ut turbatos vidit hostes,
 addit percussis terrorem.

XXXIV;

(t) pleraque Crev. (u) in eos Gron.

XXXIV. UTRIMQUE equite nudata erat Punica acies, quum pedes concurrat, nec spe, nec viribus jam par. Ad hoc, dictu parva, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor a Romanis, eoque major & terribilior; dissonæ illis, ut gentium multarum discrepantibus linguis, voces. Pugna Romana stabilis, & suo & armorum pondere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc major, quam vis. Igitur primo inpetu extemplo movere loco hostium aciem Romani. Ala deinde & umbonibus pulsantes, in submotos gradu inlato, aliquantum spatii, velut nullo resistente, incessere; urgentibus & novissimis primos, ut semel motam aciem sensere; quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hostes, auxiliares cedentes secunda acies, Afri & Carthaginenses, adeo non sustinebant, ut contra etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo ad se perveniret hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repente: &, in suos versi, partim refugere in secundam aciem, partim non recipientes cædere, uti paullo ante non adjuti, & tunc exclusi. Et prope duo jam permixta prælia erant, quum Car-

U. c. 550.
a. C. 202.

U. e. 550.
a. C. 202.

thaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogere manus. Non tamen ita percussos iratosque in aciem accipere; sed, densatis ordinibus, in cornua vacuumque circa campum extra proelium eiecere, ne pavidos fuga vulneribusque milites in certam & integram aciem miscerent. Ceterum tanta strages hominum armorumque locum, in quo steterant paulo ante auxiliares, compleverat, ut prope difficilior transitus esset, quam per confertos hostes fuerat. Itaque, qui primi erant, hastati, per cumulos corporum armorumque & tabem sanguinis, qua quisque poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. Principum quoque signa fluctuari coeperant, vagam ante se cernendo aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui prope canere hastatis iussit: &, faucibus in postremam aciem subductis, principes triariosque in cornua inducit; quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset. Ita novum de integro proelium ortum est: quippe ad veros hostes perventum erat, & armorum genere, & usu militiae, & famarum gestarum, & magnitudine vel spei vel periculi pares. Sed & numero Romanus fu-

terior erat, & animo: quod jam equites, *U. c. 550.*
 jam elephantos fuderat: jam, prima acie pul- *a. C. 202.*
 sa, in secundam pugnabat.

XXXV. IN tempore Lælius ac Masinissa, pulsos per aliquantum spatii secuti equites, revertentes in aversam hostium aciem incur- rere. Is demum equitum inpetus fudit hostem. Multi circumventi in acie cæsi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginensium sociorumque cæsa eo die supra millia viginti: par ferme numerus captus est, cum signis militaribus centum triginta tribus, elephantis undecim. Victores ad duo millia cecidere. Hannibal, cum paucis equitibus inter tumultum elapsus, Adrumetum perfugit: omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus; & confessione etiam Scipionis, omniumque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. Elephan- tos in prima fronte: quorum fortuitus inpe- tus atque intolerabilis vis, signa sequi, & ser- vare ordines, (in quo plurimum spei pone- rent) Romanos prohiberet. Deinde auxiliares ante Carthaginensium aciem, ne homines

*Vincunt
 Romani,*

U. c. 550.
a. C. 202.

mixti ex (v) conluvione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem atque inperum hostium excipientes fatigarent; ac, si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent. Tum, ubi omnis spes esset, milites Carthaginenses Afrosque: ut, omnibus rebus aliis pares, eo, quod integri cum fessis ac faucis pugnarent, superiores essent. Italicos, intervallo quoque diremtos, incertos focii an hostes essent, in postremam aciem submotos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Hannibal, quum Adrumetum refugisset, aditusque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset, fassus in curia est, non prælio modo se, sed bello victum, nec spem salutis alibi, quam in pace inpetranda esse.

XXXVI. SCIPIO, confestim a prælio expugnatis hostium castris direptisque, cum ingenti præda ad mare ac naves rediit; nuncio adlato, P. Lentulum cum quinquaginta rostratis, centum onerariis, cum (x) omni

(v) ex del. Gron. Crev.

(x) cum del. Gron. Crev.

genere commeatus, ad Uticam accessisse. Ad-
 movendum igitur undique terrorem perculsæ
 Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum
 victoriæ nuncio, Cn. Octavium terrestri iti-
 nere ducere legiones Carthaginem jubet:
 ipse ad suam veterem nova Lentuli classe
 adjuncta, profectus ab Utica portum Cartha-
 ginis petit. Haud procul aberat, quum velata
 infulis ramisque oleæ Carthaginensium ob-
 currit navis. Decem legati erant principes
 civitatis, auctore Hannibale missi ad peten-
 dam pacem. Qui quum ad puppim prætoris
 navis accessissent, velamenta supplicum por-
 rigentes, orantes, inplorantesque fidem &
 misericordiam Scipionis; nullum iis aliud
 responsum datum, quam ut Tunetem veni-
 rent: eo se moturum castra. Ipse ab contem-
 plato situ Carthaginis, non tam noscendi in
 præsentia, quam deprimendi hostis causa,
 Uticam, eodem & Octavio revocato, rediit.
 Inde procedentibus ad Tunetem nuncius adla-
 tus, Verminam, Syphacis filium, cum equi-
 tibus pluribus, quam peditibus, venire Car-
 thaginensibus auxilio. Pars exercitus cum
 omni equitatu Saturnalibus primis agmen
 adgressa, Numidas levi certamine fudit. Exitu

U. e. 550.
 a. C. 202.

*Carthagi-
 nenses pa-
 cem pe-
 tunt.*

U. c. 550.
a. C. 202.

*Namida
fusi.*

*Legati
Carthag.
ad Scipio-
nem.*

quoque fugæ intercluso, a parte omni circumdatis equitibus, quindecim millia hominum cæsa; mille & ducenti vivi capti sunt, & equi Numidici mille & quingenti, signa militaria duo & septuaginta (y). Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita, legati que triginta Carthagine ad Scipionem venerunt. Et illi quidem multo miserabilius, quam ante, (quo magis cogebat fortuna) egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quamquam justa ira omnes ad delendam stimulabat Carthaginem; tamen, quum, & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munitæ & tam (z) validæ urbis, reputarent, & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt.

*Conditio-
nes pacis
a Scipione
dictæ.*

XXXVII. POSTERO die, revocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, ut, tot cladibus edocti, tandem Deos &

(y) septuaginta duō Gron. Crev.

(z) tam del. Gron. Crev.

jusjurandum esse crederent; conditiones pacis
 dictæ: « Ut liberi legibus suis viverent. Quas
 » urbes, quosque agros, quibusque finibus
 » ante bellum tenuissent, tenerent, populan-
 » dique finem eo die Romanus faceret. Per-
 » fugas, fugitivosque, & captivos omnes
 » redderent Romanis, & nave r fratas,
 » præter decem triremes, traderent, elephan-
 » tosque, quos haberent domitos: neque do-
 » marent alios. Bellum neve in Africa, neve
 » extra Africam, injussu populi Romani ge-
 » rerent. Masinissæ res redderent, foedusque
 » cum eo facerent. Frumentum stipendiumque
 » auxilii, donec ab Roma legati redissent (a)
 » præstarent. Decem millia talentum argenti,
 » descripta pensionibus æquis in annos quin-
 » quaginta, solverent. Obsides centum arbi-
 » tratu Scipionis darent: ne minores qua-
 » tuordecim annis, neu triginta majores. In-
 » ducias ita se daturum, si per priores indu-
 » cias naves onerariæ captæ, quæque fuissent
 » in navibus, restituerentur. Aliter nec indu-
 » cias, nec spem pacis ullam esse. » Has con-
 » ditiones legati quum domum referre (b) jussi

U. c. 550.
 a. C. 202.

(a) rediissent Gron. Crev.

(b) ferre Gron.

*U. e. 550.
a. C. 202*

*Gisgonem
contra pacem dicere
vetat Hannibal.*

in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine, inquieta eadem & inbelli: indignatus Hannibal, dici ea in tali tempore audiri que, adreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. Quæ insueta liberæ civitati species quum fremitum populi movisset, perturbatus militaris vir urbana libertate, «Novem, [inquit] annorum a vobis profectus, post sextum & tricesimum (c) annum redii. Militares artes, quas me a puero fortuna nunc privata, nunc publica docuit, probe videor scire. Urbis ac fori jura, leges, mores, vos me oportet doceatis.» Excusata imprudentia de pace multis verbis differuit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex navibus per inducias captis nihil, præter ipsas comparebat naves; neque inquisitio erat facilis, adversantibus paci, qui arguerentur. Placuit naves reddi, & homines utique inquiri. Cetera, quæ abessent, æstimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginienses. Sunt qui Hannibalem ex acie ad mare pervenisse, inde præparata nave ad re-

Pacem accipiunt Carthag.

(c) *trigesimum sextum Gron. Crev.*

gem Antiochum extemplo profectum tradant : *U. c. 550.*
 postulantique ante omnia Scipioni, ut Han- *a. C. 202.*
 nibal sibi traderetur, responsum esse, Hanni-
 balem in Africa non esse.

XXXVIII. POSTQUAM redierunt ad Sci-
 pionem legati ; quæ publica in navibus fue-
 rant, ex publicis descripta rationibus quæsto-
 res : quæ privata, profiteri domini iussi ; pro
 ea summa pecuniæ viginti quinque millia
 pondo argenti præsentia exacta : induciæque
 Carthaginensibus datæ in tres menses. Addi-
 tum, ne per induciarum tempus alio usquam,
 quam Romam, mitterent legatos : &, qui-
 cumque legati Carthaginem venissent, ne
 ante dimitterent eos, quam Romanum impe-
 ratorem, qui, & quæ petentes venissent,
 certiozem facerent. Cum legatis Carthagi-
 nensibus Romam missi L. Verurius Philo, &
 M. Marcius Ralla, & L. Scipio imperatoris
 frater. Per (d) eos dies commeatus ex Sici-
 lia Sardiniaque tantam vilitatem annonæ effe-
 cerunt, ut pro vectura frumentum mercator
 nautis relinqueret. Romæ ad nuncium pri-
 mum rebellionis Carthaginensium trepidatum
 fuerat ; iussusque erat Ti. Claudius mature in

*Induciæ
 in tres
 menses.*

(d) *Post Gron.*

U. c. 550.
a. C. 202.

Siciliam classem ducere, atque inde in Africam trajicere, & alter consul M. Servilius ad urbem morari, donec, quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab Ti. Claudio consule facta erant; quod Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis, censuerant. Prodigia quoque, nunciata sub ipsam famam rebellionis, terrorem adtulerant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. Et in Veliterno agro terra ingentibus cavernis confedit, arboresque in profundum haustæ. Ariciæ forum, & circa tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta, de cælo tacta: & in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio novendiali sacro, cetera hostiis majoribus expiata. Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa. Nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. Ceterum ludorum ipso die, subita serenitate orta, pompa, duci cœpta ad portam Collinam, revocata deductaque in circum est, quum decessisse inde aquam nunciatum esset:

lætitiâque populo & ludis celebritatem *U. e. 559.*
 addidit sedes sua sollemni spectâculo reddita. *a. C. 202.*

XXXIX. CLAUDIUM consulem, profectum
 tandem ab urbe, inter portus Cofanum Lau-
 retanumque atrox vis tempestatís adorta
 in metum ingentem adduxit. Populonios
 inde quum pervenisset, stetitque ibi, dum
 reliquum tempestatís exsæviret, Ilvam insu-
 lam, & ab Ilva Corsicam, a Corsica in Sar-
 diniam trajecit. Ibi superantem Insanos mon-
 tes, multo & sævior & infestioribus locis
 tempestatís adorta, disjecit classem. Multæ
 quassatæ armamentisque spoliatæ naves: quæ-
 dam fractæ. Ita vexata ac lacerata classis Ca-
 rales tenuit. Ubi dum subductæ reficiuntur
 naves, hiems obpressit: circumactumque an-
 ni tempus, &, nullo prorogante imperium,
 privatus Ti. Claudius classem Romam redu-
 xit. M. Servilius, ne comitorum causâ ad
 urbem revocaretur, dictatore dicto C. Servi-
 lio Gemino, in provinciam est profectus.
 Dictator magistrum equitum P. Ælium Pæ-
 tum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tem-
 pestates prohibuerunt. Itaque, quum pridie
 Idus Martias veteres magistratu (e) abissent,

*Classis
 Claudii
 Cof.
 tempestate
 vexata.*

(e) *magistratus Gron. Crev.*

U. c. 550. novi subfecti non essent, respublica sine curulibus magistratibus erat. T. (f) Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. In locum ejus subfectus C. Sulpicius Galba. Ab Licinio Lucullo & Q. Fulvio ædilibus curulibus ludi Romani ter toti instaurati. Pecuniam ex ærario scribæ viatoresque ædilitii clam egressisse per indicem comperti, damnati sunt, non sine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero & L. Lætorius ædiles plebis vitio creati, magistratu se abdicarunt, quum ludos ludorumque causa epulum Jovi fecissent, & signa tria ex multatio argento facta in Capitolio posuissent. Cerealia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt.

*Legati
Carthaginienses
Romam
veniunt.*

XL. LEGATI ex Africa Romani simul Carthaginiensesque quum venissent Romam, senatus ad ædem Bellonæ habitus est. Ubi quum L. Veturius Philo, pugnatum cum Hannibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, finemque tandem lugubri bello inpositum ingenti lætitia Patrum exposuisset; adjecit, Vermianam etiam, Syphacis filium, quæ parva bene gestæ rei accessio erat, devictum. In concionem inde prodire jussus, gaudiumque id

(f) L. Gron. Crev.

populo inpartire (g). Tum patuere, facta gratulatione, omnia in urbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis (nam ii quoque venerant) petentibus, ut senatus sibi daretur, responsum iussu Patrum ab dictatore est, consules novos eis senatum duros esse.

Comitia inde habita. Creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: Prætores,

M. Junius Pennus, cui fors urbana evenit; M. Valerius Falto Bruttios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam est for-

titus. De provinciis consulum nihil ante placebat agi, quam legati Philippi regis & Carthaginiensium auditi essent. Belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat provinciæ Africæ; seu bellum foret, facilem victoriam, seu jam finiretur, finiti tanti belli se consule gloriam petens. Negare itaque prius quidquam agi passurum, quam sibi Africa decreta esset, concedente collega, moderato viro & prudenti; qui gloriæ ejus certamen cum Scipione, præterquam quod iniquum esset, etiam inpar futurum cernebat.

(g) *impertire Gron. Crev.*

U. c. 551.
a. C. 201.

Cn. Corne-
lio, P.
Ælio Coss.
Provincia.

U. c. 551.
a. C. 201.

Q. Minucius Thermus & M. Atilius Glabrio, tribuni plebis, « rem, priore anno nequidquam tentatam ab Ti. Claudio consule, Cn. » Cornelium tentare » aiebant. « Ex auctoritate Patrum latum ad populum esse, cujus » vellent imperium in Africa esse. Omnes » quinque & triginta tribus P. Scipioni id imperium decreverunt. » Multis contentionebus, & in senatu & ad populum acta res, postremo eo deducta est, ut senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita enim (h) convenerat) censuerunt, uti consules provincias inter se compararent, fortirenturve, uter classem navium quinquaginta haberet. Cui classem obvenisset; in Siciliam navigaret : si pax cum Carthaginensibus componi nequisset, in Africam trajiceret. Consul mari, Scipio eodem, quo adhuc, jure imperii terra rem gereret. Si conditiones convenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, utrum consulem, an P. Scipionem, juberent pacem dare; & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. Si pacem per P. Scipionem dari, atque ab eodem exercitum deportari jussissent, ne consul ex Sicilia in Africam

(h) enim del. Gron. Gres.

trajiceret. Alter consul, cui Italia evenisset, *U. e. 551.*
 duas legiones a M. Sextio prætore acciperet. *a. C. 201.*

XLI. P. SCIPIONI cum exercitibus, quos haberet, in provincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Faltoni duæ legiones in Bruttis, quibus C. Livius prioris anno præfuerat, decretæ. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio una M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus pro prætore habuisset, decernitur. M. Servilio prioris anni consuli, cum suis duabus item legionibus, in Etruria prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias adtineret, aliquot jam annos ibi L. Cornelium Lentulum & L. Manlium Acidinum esse. Uti consules cum tribunis agerent, si eis videretur, ut plebem rogarent, cui juberent in Hispania imperium esse. Is ex duobus exercitibus in unam legionem conscriberet Romanos milites, & in quindecim cohortes socios Latini nominis, quibus provinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta navium classis ex duabus classibus, Cn. Octavii, quæ in Africa esset, P. Villi, quæ Siciliæ oram tuebatur,

*U. c. 551.
a. C. 201.*

decreta, ut, quas naves vellet, deligeret. P. Scipio quadraginta (i) longas naves haberet, quas habuisset; quibus si Cn. Octavium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octavio pro prætorè in eum annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octavius Romam decederet: reduceretque naves, quibus consuli usus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naves decretæ. Et consules duas legiones urbanas scribere jussi: ut quatuordecim legionibus eo anno, centum navibus longis respublica administraretur.

*14 Legionibus,
100 navibus
res gesta.
Legati
Philippi.*

XLII. Tum de legatis Philippi & Carthaginensium actum. Priores Macedonas introduci placuit: quorum varia oratio fuit; partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem a Roma legati de populatione sociorum; partim ultro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium; (quem ex tribus ad se missis legatis, delectu habito, substituisse, & se bello laceffisse contra fœdus, & sæpe cum præfectis suis signis conlatis pugnasse) partim postulantium, ut Macedones duxque eorum Sopater, qui apud Hannibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi resti-

(i) *quingenta Gron. Crev. tuerentur.*

tuerentur. Adversus ea M. Furius, missus ad
 id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit,
 « Aurelium relictum, ne socii populi Romani,
 » fessi populationibus atque injuria, ad regem
 » deficerent, finibus sociorum non excessisse:
 » dedisse operam, ne impune in agros eorum
 » transcenderent populatores. Sopatrum ex
 » purpuratis & propinquis regis esse: eum
 » cum quatuor millibus Macedonum & pe-
 » cunia missum nuper in Africam esse, Han-
 » nibali Carthaginensibusque auxilio. » De
 his rebus interrogati Macedones quum per-
 plexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt,
 « Bellum quærere regem, & si per-
 » gat, propediem inventurum. Dupliciter ab
 » eo fœdus violatum: & quod sociis populi
 » Romani injurias fecerit, bello armisque
 » lacefferit: & quod hostes auxiliis & pe-
 » cunia juverit. Et P. Scipionem recte atque
 » ordinè videri fecisse & facere, quod eos,
 » qui arma contra populum Romanum feren-
 » tes capti sunt, hostium numero in vinculis
 » habeat. Et M. Aurelium e republica facere,
 » gratumque id senatui esse, quod socios po-
 » puli Romani, quando jure fœderis non pos-
 » set, armis tueatur. » Cum hoc tam tristi

U. c. 555.
 a. C. 201.

Cum tristi
 responso
 dimisso

U. c. 551.
a. C. 201.

*Legati
Carthagi-
niensium.*

responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati. Quorum ætatibus dignitatibusque conspectis, (nam longe primi civitatis erant) tum pro se quisque dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter ceteros Hædrubal erat, (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper auctor, adversusque factioni Barcinæ. Eo tum plus illi auctoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a republica transferenti. Qui quum varia oratione usus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne inpudenter certa negantibus difficilior venia esset, nunc monendo etiam Patres conscriptos, ut rebus secundis modeste ac moderate uterentur; «Si » se atque Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore uti voluissent, daturos » fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam nam bonamque mentem dari. Populum » Romanum eo invidium esse, quod in secundis rebus sapere & consulere meminerit. » Et, Hercule, mirandum fuisse, si aliter » facerent. Ex insolentia, quibus nova bona » fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire. Populo Romano usitata ac prope jam obsoleta

» ex victoria gaudia esse, ac plus pene par- *U. c. 551a*
 » cendo victis, quam vincendo, imperium *a. C. 201.*
 » auxisse. » Ceterorum miserabilior oratio
 fuit, commemorantium, « Ex quantis opibus
 » quo recidissent Carthaginiensium res. Nihil
 » eis, qui modo orbem prope terrarum ob-
 » tinuissent armis, superesse, præter Cartha-
 » ginis moenia. Iis inclusos, non terra, non
 » mari quidquam sui juris cernere. Urbem
 » quoque ipsam ac penates ita habituros, si
 » non in ea quoque, quo nihil ulterius sit,
 » sævire populus Romanus velit. » Quum
 flecti misericordia Patres adpareret, senato-
 rum unum infestum perfidiæ Carthaginiensium
 subclamasse ferunt, « Per quos Deos foedus
 » icturi essent, quum eos, per quos ante
 » ictum esset, fefellissent? Per eosdem [in-
 » quit Hasdrubal] qui tam infesti sunt foe-
 » dera violantibus. »

XLIII. INCLINATIS omnium ad pacem ani-
 mis, Cn. Lentulus consul, cui classis provin-
 cia erat, senatusconsulto intercessit. Tum
 M. Acilius & Q. Minucius tribuni plebis ad
 populum tulerunt, « Vellent, juberentne se-
 » natum decernere, ut cum Carthaginiensibus
 » pax fieret; & quem eam pacem dare,

U. c. 551. » quemque ex Africa exercitus deportare ju-
a. C. 201. » berent? » De pace uti rogassent, omnes
Plebiscitum
de pace. tribus jusserunt: pacem dare P. Scipionem,
S. C.
de pace. eundem exercitus deportare. Ex hacrogatio-
 ne senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem
 legatorum sententia pacem cum populo Car-
 thaginiensi, quibus legibus ei videretur, facer-
 et. Gratias deinde Patribus egere Cartha-
 ginienfes, petieruntque, ut sibi in urbem
 introire, & conloqui cum civibus suis lice-
 ret, qui capti in publica custodia essent. Esse
 in iis partim propinquos amicosque suos,
 nobiles homines; partim ad quos mandata a
 propinquis haberent. Quibus conventis, quum
 rursus peterent, ut sibi, quos vellent, ex
 iis redimendi potestas fieret; jussi nomina
 edere: & quum ducentos ferme ederent,
 senatusconsultum factum est, « Ut legati Ro-
 » mani ducentos ex captivis, quos Carthagi-
 » nienfes vellent, ad P. Cornelium Scipionem
 » in Africam deportarent; nunciarentque ei,
 » ut, si pax convenisset, sine pretio eos Car-
Feciales. » thaginiensibus redderet. » Feciales quum in
 Africam ad foedus ferendum ire juberentur;
 ipsis postulantibus, senatusconsultum in hæc
 verba factum est: « Ut privos lapides silices,

» privasque verbenas secum ferrent: uti præ-
 » tor Romanus his imperaret, ut fœdus feri-
 » rent, illi prætorem sagmina poscerent. »
 Herbæ id genus ex arce sumtum dari fecia-
 libus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginien-
 ses, quum in Africam venissent ad Scipio-
 nem, quibus ante dictum est legibus, pacem
 fecerunt. Naves longas, elephantos, perfu-
 gas, fugitivos, captivorum quatuor millia
 tradiderunt. Inter quos Q. Terentius Culleo
 senator fuit. Naves provectas in altum incendi
 iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ
 remis agerentur, quidam tradunt: quarum
 conspectum repente incendium tam lugubre
 fuisse Pœnis, quam si tum (k) ipsa Carthago
 arderet. De perfugis gravius, quam de fugi-
 tivis, consultum; nominis Latini qui erant,
 securi percussi, Romani in crucem sublati.

XLIV. ANNIS ante quadraginta pax cum
 Carthaginensibus postremo facta erat, Q.
 Lutatio, A. Manlio consulibus. Bellum ini-
 tum annis post tribus & viginti, P. Cornelio
 Ti. Sempronio consulibus. Finitum est septi-
 modecimo anno, Cn. Cornelio, P. Ælio Pæ-
 to consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionem

(k) tum del. Gron. Crev.

U. c. 551.
 a. C. 201.

Pax

Incensa
 500 naves.

V. c. 551.
a. C. 201.

*Risus
Hanniba-
lis in pu-
blico fletu.*

dixisse, Ti. Claudii primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelii, fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthagini (1) quum prima conlatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaque & fletus in curia esset, ridentem Hannibalem ferunt conspectum. Cujus quum Hasdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, quum ipse lacrimarum causa esset; « Si, quemadmodum oris habitus cernitur oculis [inquit] sic & animus intus cerni posset, facile vobis adpareret, non læti, sed prope amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. Qui tamen nequaquam adeo est intempestivus, quam vestræ istæ absurdæ atque abhorrentes lacrimæ sunt. Tunc flecte decuit, quum ademta nobis arma, incensæ naves, interdictum externis bellis. Illo enim vulnere concidimus. Nec esse in vos, odio vestro, consultum ab Romanis credatis. Nulla magna civitas diu quiescere potest. Si foris hostem non habet, domi invenit: ut prævalida corpora ab externis causis tuta videretur, sed suis ipsa viribus onerantur.

(1) *Carthaginensibus Gron. Crev.*

» Tantum, nimirum, ex publicis malis sen-
 » timus, quantum ad privatas res pertinet:
 » nec in eis quidquam acrius, quam pecuniæ
 » damnum, stimulat. Itaque, quum spolia
 » victæ Carthagini detrahebantur, quum iner-
 » mem jam ac nudam destitui inter tot arma-
 » tas gentes Africæ cerneretis, nemo inge-
 » nuit. Nunc, quia tributum ex privato con-
 » ferendum est, tamquam in publico funere
 » comploratis. Quam vereor, ne propediem
 » sentiat, levissimo in malo vos hodie lacri-
 » maffe! » Hæc Hannibal apud Carthaginien-
 » ses. Scipio, concione advocata, Masinissam,
 » ad regnum paternum Cirta oppido & ceteris
 » urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in
 » populi Romani potestatem venissent, adjectis
 » donavit. Cn. Octavium classem in Siciliam
 » ductam Cn. Cornelio consuli tradere jussit.
 » Legatos Carthaginensium Romam proficisci,
 » ut, quæ ab se ex decem legatorum sententia
 » acta essent, ea Patrum auctoritate populique
 » jussu confirmarentur.

XLV. PACE terra marique parta, exercitu
 in naves inposito, in Siciliam Lilybæum tra-
 jecit. Inde magna parte militum in navibus
 missa, ipse per lætam pace non minus, quam

*U. c. 557.
 a. C. 201.*

*Masinissa
 regno
 Syphacis
 donatus.*

*Scipio
 Romam
 reversus
 triumphat.*

U. c. 551.
a. C. 201.

victoria, Italiam, effusus non urbibus modo
 ad habendos honores, sed agrestium etiam
 turba obsidente vias, Romam pervenit, trium-
 phoque omnium clarissimo urbem est in-
 vectus. Argenti tulit in ærarium pondus centum millia
 viginti tria. Militibus ex præda quadragenos
 æris divisit. Morte subtractus spectaculo ma-
 gis hominum, quam triumphantis gloriæ,
 Syphax est, Tibure haud ita multo ante mor-
 tuus, quo ab Alba traductus fuerat. Conspecta
 mors tamen ejus fuit, quia publico funere est
 elatus. Hunc regem in triumpho ductum Poly-
 biius, haudquaquam spernendus auctor, tra-
 dit. Secutus Scipionem triumphantem est pi-
 leo capiti inposito Q. Terentius Culleo: om-
 nique deinde vita, ut dignum erat, libertatis
 auctorem coluit. Africanum cognomen mili-
 taris prius favor, an popularis aura, cele-
 braverit, an, sicuti Felicis Sullæ Magnique
 Pompeii patrum memoria, coeptum ab adsen-
 tatione familiari sit, parum compertum habeo.
 Primus certe hic imperator nomine victæ ab
 se gentis est nobilitatus. Exemplo deinde
 hujus, nequaquam victoria pares, insignes
 imaginum titulos claraque cognomina familiæ
 fecere.

EPITOME
LIBRI XXXI LIVIANI

BELLI adversus Philippum Macedo-
niæ regem, quod intermissum erat, repetiti
causæ referuntur hæc. Tempore Initiatorum
duo juvenes Acarnanes, qui non initiati
erant, Athenas venerunt, & in sacra-
rium Cereris cum aliis popularibus suis
intraverunt. Ob hoc, tamquam nefas sum-
mum commississent, ab Atheniensibus caesi
sunt. Acarnanes, mortibus suorum com-
moti, ad vindicandos illos auxilium a
Philippo petierunt. Paucis mensibus post
pacem Carthaginensibus datam, quingen-
tesimo quinquagesimo anno ab urbe condi-
ta, quum Atheniensium, qui obsideban-
tur a Philippo, legati auxilium a senatu
petissent, & senatus id censuisset feren-
dum, plebe, quod tot bellorum continuus
labor gravis erat, dissentiente, tenuit
auctoritas Patrum, ut sociæ civitati ferrè

opem populus quoque juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est : qui, exercitu in Macedoniam ducto, equestribus præliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes & Hamilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, & millia hominum triginta sex. Præterea expeditiones Philippi regis & Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Atalato & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

M
boris
nici
perfo
ribus
conv
tres
mo
æque
occu
anni
fulem
intull
ximis
diunt
me al
& cre
perfic
bellu
quaqu
aut n
(a)

LIBER XXXI

L

ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. Nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres & sexaginta annos (tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) æque multa volumina occupasse mihi, quam occuparint quadringenti octingenti octo (a) anni a condita urbe ad Ap. Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit; jam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quidquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum inveni, & crescere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum anti-

U. C. 557.
a. C. 201.

(a) septem Crev.

V. c. 551.
a. C. 201.

quorum, vetustaque (b) fama gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum cœptum bellum adversus Philippum decem ferme ante annis, triennio prius depositum erat, quum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ (c): Vacuos deinde pace Punica jam Romanos & infensos Philippo, quum ob infidam adversus Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

*Querela
de
Philippo.*

II. SUB idem fere tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc in prælio cum Boiis erant, rejecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus,

*Legati in
Ægyptum.*

(b) *vetustaque* Gron. Crev.

(c) *causa* Gron. Crev.

P. Sempronius Tuditanus : ut & adnunciarent
 victum Hannibalem Pœnosque , & gratias
 agerent regi , quod in rebus dubiis , quum
 finitimi etiam focii Romanos desererent , in
 fide mansisset ; & peterent , ut , si coacti
 injuriis bellum adversus Philippum suscepif-
 sent , pristinum animum erga populum Ro-
 manum conservaret. Eodem fere tempore P.
 Ælius consul in Gallia , quum audisset a
 Boiis ante suum adventum incursionem in
 agros fociorum factas , duabus legionibus
 subitariis tumultus ejus causa scriptis , addi-
 tisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu
 suo , C. Oppium præfectum socium hac tu-
 multuaria manu per Umbriam (quam tribum
 Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere
 jussit. Ipse eodem , aperto itinere , per me-
 dios montes duxit. Oppius , ingressus hostium
 fines , primo populationes satis prospere ac
 tuto fecit. Delecto deinde ad castrum Mu-
 tilum satis idoneo loco , ad demetenda fru-
 menta (jam enim maturæ erant segetes) pro-
 fectus , neque explorato circa , nec stationi-
 bus satis firmis , quæ armatæ inermes atque
 operi intentos tutarentur , positis , inprovisò
 inpetu Gallorum cum frumentatoribus est

*U. c. 551.
 a. C. 2013*

*U. c. 551.
a. C. 201.*
*C. Oppius
circumven-
tus a Boiis.*

circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt caesa : inter quos ipse C. Oppius praefectus. Ceteri in castra meru compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere. Qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguri- bus foedus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gefisset, Romam rediit.

III. QUUM primum senatum habuit, uni- versis postulantis, ne quam prius rem, quam de Philippo fociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est : decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui, classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuis- setque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, & quem-

admodum circa omnes non continentis modo
 urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeun-
 do, partim per legatos, conciret homines ad
 arma; majore conatu Romanis id capeffendum
 bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet
 Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex ali-
 quanto minore regno esset; hæc eadem scri-
 bere Aurelium consulibus & senatui placuit.

*U. e. 551.
 a. C. 201.*

IV. EXITU hujus anni quum de agris ve-
 terum militum relatum esset, qui ductu at-
 que auspicio P. Scipionis in Africa bellum
 perfecissent; decreverunt Patres, ut M. Junius
 prætor urbis, si ei videretur, decemviros
 agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum
 populi Romani esset, metiendo dividendoque
 crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius
 Metellus, C. & M. Servilii; (Geminis
 ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii
 Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius
 Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per
 eos dies, P. Ælio consule comitia habente,
 creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius
 Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius
 Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius
 Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani
 scenici eo anno magnifice adparateque facti

ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco & L. Quinctio Flaminio. Biduum instauratum est. Frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diviserunt. Et plebei iudi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fullone & Q. Minucio Ruffo : qui ex ædilitate prætor creatus erat : & Jovis epulum fuit ludorum causa.

*U. C. 552.
a. C. 200.*

*P. Sulpicio II, C.
Aurelio
Coss.
Belli
Macedoni-
ei initium.*

V. ANNO quingentesimo quinquagesimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulis, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit : senatusque decrevit, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus Diis ipsis videretur, cum precatione ea : « Quam rem » senatus populusque Romanus de republica » deque ineundo novo bello in animo habe- » ret, ea res uti populo Romano, fociisque, » ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret : » secundum rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies oportune inritandis ad bel-

lum

lum animis, & litteræ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino proprætore adlatæ : & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem adpropinquare finibus suis nunciaret : brevique, non agros modo, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciaissent consules, rem divinam rite perfectam esse, & precationem admisisse Deos aruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi; tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senarus inde consultum factum est, ut focis gratiæ agerentur; quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. De auxilio mittendo tum respondere placere, quum consules provincias fortiti essent : atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

VI. P. SULPICIO provincia Macedonia fortè evenit, isque rogationem promulgavit, « Vel-
 » lent, juberent Philippo regi Macedonibus-
 » que, qui sub regno ejus essent, ob injurias
 » armaque inlata focis populi Romani, bel-
 » lum indici. » Alteri consuli Aurelio Italia

*U. s. 552.
 a. C. 200.*

*Provincia-
 rum
 divisæ.*

U. c. 552.
a. C. 200.

provincia obtigit. Prætores exinde fortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum fessi diuturnitate & gravitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incufaverat bella ex bellis. feri, ne pace umquam frui plebs posset. Ægre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiam populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

VII. CONSUL in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, « Ignorare [inquit] videmini mihi, Quirites, non, utrum bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam legio-

» nes transportetis, an hostem in Italiam ac-
 » cipiatis. Hoc quantum intersit, si umquam
 » ante alias, Punico certe proximo bello ex-
 » perti estis. Quis enim dubitat, quin, si
 » Saguntinis obsessis fidemque nostram implo-
 » rantibus inpigre tulissemus opem, sicut pa-
 » tres nostri Mamertinis tulerant, totum in
 » Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod
 » cunctando cum summa clade nostra in Ita-
 » liam accepimus? Ne illud quidem dubium
 » est, quin hunc ipsum Philippum, pactum
 » jam per legatos literasque cum Hannibale
 » in Italiam trajicere, misso cum classe Læ-
 » vino, qui ultro ei bellum inferret, in Ma-
 » cedonia continuerimus. Et quod tunc feci-
 » mus, quum hostem Hannibalem in Italia
 » haberemus, id nunc, pulso Italia Hannibale,
 » devictis Carthaginensibus, cunctamur fa-
 » cere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut
 » Sagunto expugnando Hannibalem passi fu-
 » mus, segnitiam nostram experiri regem.
 » Non quinto inde mense, quemadmodum ab
 » Sagunto Hannibal, sed quinto inde die,
 » quam ab Corintho solverit naves, in Ita-
 » liam perveniet. Ne æquaveritis Hannibali
 » Philippum, ne Carthaginensibus Macedo-

U. c. 552.
 a. C. 200.

U. c. 552.
a. C. 200.

» nas; Pyrrho certe æquabitis : dico, quan-
 » tum vel vir viro, vel gens genti præstat.
 » Minima accessio semper Epirus regno Mace-
 » doniæ fuit, & hodie est. Peloponesum to-
 » tam in ditione Philippus habet, Argosque
 » ipsos, non vetere fama magis, quam morte
 » Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara.
 » Quanto magis florentem Italiam, quanto
 » magis integras res, falvis ducibus, falvis
 » tot exercitibus, quos Punicum postea bel-
 » lum absumsit, adgressus Pyrrhus tamen
 » concussit, & victor prope ad ipsam urbem
 » Romam venit! Nec Tarentini modo oraque
 » illa Italiæ, quam majorem Græciam vocat,
 » ut linguam, ut nomen secutos crederes,
 » sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis, a
 » nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus
 » in Italiam transmiserit, quietura aut man-
 » sura in fide creditis? Manserunt enim Pu-
 » nico postea bello. Numquam isti populi,
 » nisi quum deerit, ad quem desciscant, a
 » nobis non deficient. Si piguisset vos in
 » Africam trajicere, hodie in Italia Hanniba-
 » lem & Carthaginienfes hostes haberetis.
 » Macedonia potius, quam Italia, bellum ha-
 » beat : hostium urbes agrisque ferro atque

» igni vastentur. Experti jam fumus foris no-
 » bis , quam domi , feliciora potentioraque
 » arma esse. Ite in suffragium , bene juvan-
 » tibus Diis ; & , quæ Patres censuerunt ,
 » vos jubete. Hujus vobis sententiæ non con-
 » sul modo auctor est , sed etiam Dii inmor-
 » tales ; qui mihi sacrificanti precantique , ut
 » hoc bellum mihi , senatui , vobisque , & fo-
 » ciis ac nomini Latino , classibus exercitibus-
 » que nostris bene ac feliciter eveniret , læta
 » omnia prosperaque portendere. »

VIII. AB hac oratione in suffragium missi ,
 uti rogarat , bellum jusserunt. Supplicatio
 inde a consulibus in triduum ex senatuscon-
 sulto indicta est , obsecratique circa omnia
 pulvinaria Dii , ut , quod bellum cum Philippo
 populus jussisset , id bene ac feliciter eveni-
 ret. Consultique feciales ab consule Sulpicio ;
 bellum , quod indiceretur regi Philippo ,
 utrum ipsi utique nunciari juberent ; an satis
 esset , in finibus regni quod proximum præ-
 sidium esset , eo nunciari ? feciales decreve-
 runt , utrum eorum fecisset , rectè facturum.
 Consuli a Patribus permissum , ut , quem vi-
 deretur , ex iis , qui extra senatum essent ,
 legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

*U. c. 552.
 a. C. 200.*

*P. R.
 Bellum
 jubet.
 Supplicatio
 indicta.
 Consulti
 feciales.*

U. c. 552. Tum de exercitibus consulum prætorumque
a. C. 200. actum. Consules binas legiones scribere iussi;
Exercitus comparantur. veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui
 novum ac magni nominis bellum decretum
 erat, permissum, ut de exercitu, quem P.
 Scipio ex Africa deportasset, voluntarios,
 quos posset, duceret: invitum ne quem mi-
 litem veterem ducendi jus esset. Prætoribus
 L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo
 quina millia socium Latini nominis consul
 daret: quibus præfidiis alter Galliam, alter
 Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius
 Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem
 P. Ælius consul habuisset, ut quisque minime
 multa stipendia haberet, legere, donec &
 ipse quinque millia socium ac nominis Latini
 effecisset: id præsidio Siciliae provinciæ esset.
 M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno
 Campaniam provinciam habuerat, proroga-
 tum in annum imperium est; uti prætor
 in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu,
 qui ibi esset, quinque millia socium nominis
 Latini, qui eorum minime multa stipendia
 haberet, legeret. Et consules duas urbanas
 legiones scribere iussi: quæ, si quo res pos-
 ceret, multis in Italia contactis gentibus

Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat.

*U. C. 552.
a. C. 200.
Legiones 6.*

IX. In ipso adparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nunciarunt, « Atheniensis adversus Philippum petisse ab rege auxilium. Ceterum, etsi communes focii sint, tamen, nisi ex auctoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut obpugnandi cujusquam causa regem in Græciam missurum esse. Vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat; vel Romanos quietere, si malint, passurum, atque ipsum auxilia, quæ facile adversus Philippum tueri Athenas possent, missurum.» Gratia regi ab senatu actæ, responsumque; « Tutari focios populo Romano in animo esse: si quare ad id bellum opus sit, indicaturos regi, regnique ejus opes scire subsidia firma ac fidelia suæ republicæ esse.» Munera deinde legatis in singulos quinum millium æris ex senatusconsulto missa. Quum delectum consules haberent, pararentque, quæ ad bellum opus essent; civitas religiosa, in principiis maxime novorum bellorum, supplicationibus

*Legati
Ptolemæi.*

V. c. 552. habitis jam , & obsecratione circa omnia
a. C. 200. pulvinaria facta , ne quid prætermitteretur ,
 quod aliquando factum esset , ludos Jovi do-
 numque vovere consulem , cui provinciã Ma-
 cedonia evenisset , jussit. Moram voto publi-
 co Licinius pontifex maximus adtulit , qui
 negavit , « ex incerta pecunia vovere debere ,
 » si ea pecunia non posset in bellum usui
 » esse. Reponi statim debere , nec cum alia
 » pecunia misceri. Quod nisi factum esset ,
 » votum rite solvi non posse. » Quamquam
 & res , & auctor movebat , tamen ad collegium
 pontificum referre consul jussus , si posset recte
 votum incertæ pecuniæ suscipi. Posse , rec-
 tiusque etiam esse , pontifices decreverunt.
 Vovit in eadem verba consul , præeunte ma-
 ximo pontifice , quibus antea quinquennalia
 vota suscipi solita erant : præterquam quod
 tanta pecunia , quantam tum , quum solvere-
 tur , senatus censuisset , ludos donaque factu-
 rum vovit. Toties ante ludi magni , de certa
 pecunia voti erant : ii primi de incerta.

X. OMNIUM animis in bellum Macedoni-
 eum versis , repente nihil minus eo tempore
 rimentibus , Gallici tumultus fama exorta est.
 Insubres , Cenomanique , & Boii , excitis

*Gallicus
 tumultus ,
 auctore
 Hamilcare*

Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Pœno duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu subsisterat, Placentiam invaserant: & direpta urbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda, ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo tum (d) provinciæ præerat, cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, præter quinque millia socium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum subsisterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. «Duarum coloniarum, quæ
 » ingentem illam tempestatem Punici belli
 » subterfugissent, alteram captam ac direptam
 » ab hostibus, alteram obpugnari. Nec in
 » exercitu suo satis præsidii colonis laboran-
 » tibus fore, nisi quinque millia socium qua-
 » draginta millibus hostium (tot enim in ar-
 » mis esse) trucidanda objicere velit, & tanta

(d) qui tum Gron. Crev.

U. c. 552.
 a. C. 200.

U. c. 552. » sua clade, jam inflatos excidio coloniae Ro-
a. C. 200. » manae, augere hostium animos. »

XI. His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse juberet, & aut ipse, si per commodum reipublicae posset, ad obprimendum Gallicum tumultum proficisceretur, aut L. Furio praetori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriae praesidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Carthaginem, ut nunciarent, « civem eorum Hamilcarem relictum in Gal-
 » lia, haud satis scire ex Hasdrubalis prius,
 » an ex Magonis postea exercitu, bellum
 » contra foedus facere. Exercitus Gallorum
 » Ligurumque excivisse ad arma contra popu-
 » lum Romanum. Eum, si pax placeret, revo-
 » candum illis, & dedendum populo Romano
 » esse. » Simul nunciare iussi, « perfugas
 » sibi non omnes redditos esse; ac (e) ma-

*Legati
 Carthagi-
 nem missi.*

(e) ac del. Gron. Crev.

» gnam partem eorum palam Carthagini ob-
 » versari dici : quos comprehendi conquiri-
 » que debere, ut sibi ex fœdere restituan-
 » tur. » Hæc ad Carthaginienes mandata.
 Masinissæ gratulari jussi, « quod non patrium
 » modo recuperasset regnum, sed, parte flo-
 » rentissima Syphacis finium adjecta, etiam
 » auxisset. » Nunciare præterea jussi, « bellum
 » cum rege Philippo susceptum, quod Car-
 » thaginienses auxilium juvisset, injuriasque
 » inferendo sociis populi Romani, flagrante
 » bello Italia (f), coëgisset classes exercitus-
 » que in Græciam mitti; &, distinendo,
 » copias, causa inprimis fuisset serius in
 » Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum
 » mitteret auxilia Numidarum equitum. » Dona
 ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea
 argenteaque, toga purpurea; & palmata tu-
 nica cum eburneo Scipione, & toga prætexta
 cum curuli sella : jussique polliceri, « si quid
 » ei ad firmandum agendumque regnum opus
 » esse judicasset, enise id populum Romanum
 » merito ejus præstaturum. » Verminæ quo-
 que Syphacis filii legati per eos dies fenatum
 adierunt, excusantes errorem adolescentiam-

*U. c. 552.
 a. C. 200.*

*Idem ad
 Masinissæ.*

*Verminæ
 Syphacis
 filii legati.*

(f) Italia Gron.

U. c. 552.
a. C. 200.

que, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. « Et Masiniffam Romanis ex hoste amicum factum : Verminam quoque adnifurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masiniffa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex, sociusque, & amicus ab senatu adpellaretur. » Responsum legatis est : « Et patrem ejus Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Romani factum : & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello laceffentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius petendam a populo Romano esse, quam ut rex, sociusque, & amicus adpelletur. Non minus ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consueffe. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges, liberum arbitrium eis populo Romano permittente. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore. » Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. (g) Lucretius, Cn. Octavius, Quinqueremes singulis datæ.

(g) P. Gron. Crev.

XII. LITERÆ deinde in senatu recitatæ sunt *U. c. 552,*
 Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia *a. C. 200.*
 erat; «Pecuniam Locris ex Proserpinæ the- *Sublata*
 » fauris nocte clam sublatam: nec, ad quos *pecunia &*
 » pertineat facinus, vestigia ulla exstare.» *fano*
Proserpi-
 Indigne passus senatus, non cessari ab sacri-
 legiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum
 recensque noxæ simul ac poenæ exemplum,
 homines deterrere. C. (h) Aurelio consuli
 negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios
 scriberet: senatui placere, quæstionem de
 » expilatis thesauris eodem exemplo haberi,
 » quo M. Pomponius prætor triennio ante
 » habuisset. Quæ inventa pecunia esset, re-
 » poni. Si quo minus inventum foret, expleri:
 » ac piacularia, si videretur, sicut ante ponti-
 » fices censuissent, fieri causâ expiandæ vio-
 » lationis ejus templi.» *Prodigiis*
 Prodigia etiam sub
 idem tenapus pluribus locis nunciata accide-
 runt. In Lucanis cœlum arsisse adferebant.
 Priverni sereno per diem totum rubrum so-
 lem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis
 nocte strepitum ingentem exortum. Jam ani-
 malium obscœni fœtus pluribus locis nun-
 ciabantur: in Sabinis incertus infans natus,

(h) *Cn. Gron.*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

masculus an femina esset : alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus : Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus : in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. Ante omnia abominati seminares jussique, in mare extemplo deportari : sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fœtus erat. Nihilominus decemviro adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

*Reddita
Proserpinæ
pecunia.*

XIII. EXPIATIS omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiarum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio,

M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium subficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eo non sustinuit, « Si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti respublica vellet; aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quam publicatam, pro beneficio, tamquam ob noxam, suam pecuniam fore? » Quum & privati æquum postularent, nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, « Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibi met emtis opus esse; agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, & in jugera asses vestigales, testandi causa publicum agrum esse, inposituros; ut, si quis, quumolvere possset populus, pecuniam habere, quam agrum, mallet, restitueret agrum populo. » Latam eam conditionem privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, adpellatus.

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Privatis
pro
pecunia
in bellum
data agri
adsignati.*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Sulpicius
Cof. it in
Macedo-
niam.*

*Athenæ a
Macedon.
obfessæ.*

*Causæ belli
Athenien-
ses inter &
Philippum.*

XIV. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, & veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præsto fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, & militum copiis. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum obpugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo navibus certaminibus, neutro feliciter prælio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, foedus ictum cum Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes; cui, morte audita Ptolemæi regis, ambo iminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos servant. Acarnanes duo juvenes per Initiatorum dies, non initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facile eos sermo

fermo prodidit, absurde quædam percunctantes : deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tamquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum derulit : inpetravique ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit : & inritatio animorum ea prima fuit. Postea justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodique, persecuti (i) cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam venissent ; rex Piræeum, renovandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis causa, traiecit. Civitas omnis obviam effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis, intrantem urbem, ac Dii prope ipsi exciti sedibus suis, exceperunt.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret : deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quam præsentem aut refe-

(i) *secuti Gron.*

Tom. VII.

*U. e. 332.
a. C. 200.*

*Attalus
Athenis.*

*Populum
scripto
adloquitur*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

rendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus adclamationibusque multitudinis, adfentatione inmodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ missæ in concionem recitataeque (k) sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem sociam; deinde rerum, quas adversus Philippum gessisset; ad postremum adhortatio; «Ca-» pessendum bellum, dum se, dum Rhodios, » tum quidem, dum etiam Romanos haberent. » Nequidquam postea, si tum cessassent, præ- » termittam occasionem quæsituros. » Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recens erat beneficium, quod naves longas quatuor Atheniensium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo inmodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primum mentio inlata de tribu, quam Attalida adpellarent, ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam

*Athenien-
ses bellum
decernunt
in Philip-
pum.*

(k) *recitata Gron. Crev.*

ad classem se recepit. Rhodii Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt : omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præfidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Æginæ, missi in Ætoliam nuncii, expectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem tenuere : & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque composita cum Philippo pace ; & ipse Rhodique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent : patiendo rursus eum in Hellepontum trajicere, occupantemque Græciæ obportuna loca vires conligere, bellum aluer, gloriamque ejus gesti perfectique Romanis concesserunt.

XVI. PHILIPPUS magis regio animo est usus : qui, quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem

*U. C. 552.
a. C. 200.*

U. c. 552.
a. C. 200.

primo inpetu expugnavit : Ænum inde cum magno labore, postremo prodicione Gany-medis præfecti Ptolemæi, cepit. Deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serreum, occupat. Inde progressus ad Cheronesum, Elæunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recepit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & castella quædam ignobilia, Abydeni, ne legatis quidem admittis, regi portas clausurunt. Ea obpugnatio diu Philippum tenuit : eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad Tenedum staret, miserunt. Eodem postea, quum jam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus quum trajecisset, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit, neque terra, neque mari adjutis focis.

Philippus
Abydum
obsidet.

XVII. ABYDENI primo tormentis per muros dispositis, non terra modo adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque stationem infestam hosti faciebant. Postea, quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim obpositum murum cuniculis jam perventum esset; legatos ad regem de conditionibus

LIBER XXXI CAP. XVII 213

tradendæ urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadrirēmem cum focis navalibus, Attalique præsidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri (1): sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni. Ibi delecti primum, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pignantem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; testis publicis privatisque, quamplurimis locis possent, ignes subjicerent, & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: tum militaris ætas jurare, neminem

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Abydeno-
rum rabies.*

(1) *conjici Gron.*

U. c. 552. vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, *a. C. 204.* memores Deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox proelium diremtura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse proelio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

Urbs deditur a principibus.

XVIII. ANTE deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius trium consensu minimus natus, audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui, questus Attalo Rhodiisque arma inlata, & quod tum maxime Abydum obpugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello laceffitum diceret; « Num Abydeni quoque [inquit] ultro tibi intulerunt arma? Insueta vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud regem esset. « Ætas [inquit] & forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum velim, vos fœderum memores servare mecum pacem. Si bello lacefferitis, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum nomen-

» que, haud minus quam Romanum, nobile
 » bello sentiat. » Ita dimisso legato, Philip-
 pus, auro argentoque, quæ coacervata erant,
 accepto, hominum prædam omnem amisit.
 Tanta enim rabies multitudinem invasit, ut
 repente proditos rati, qui pugnantes mortem
 obcubiissent, perjuriumque aliis alii expro-
 brantes, & sacerdotibus maxime, qui, quos
 ad mortem devovissent, eorum deditionem
 vivorum hosti fecissent, repente omnes ad
 cædem conjugum liberorumque discurrerent,
 seque ipsi per omnes vias lethi interficerent.
 Obstupescens eo furore rex, subpressit in-
 petum militum : & , « triduum se ad morien-
 » dum Abydenis dare, » dixit. Quo spatio
 plura facinora in se victi ediderunt, quam
 infesti edidissent victores : nec, nisi quem
 vincula aut alia necessitas mori prohibuit,
 quisquam vivus in potestatem venit. Philippus,
 inposito Abydi præsidio, in regnum rediit.
 Quum velut Sagunti excidium Hannibali,
 sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum
 bellum animos fecisset, nuntii occurrerunt,
 consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam
 terrestres copias, navales Corcyram in hiber-
 na deduxisse.

*U. c. 552,
 a. C. 200.*

*Abydeni
 se ipsi
 trucidant.*

*V. c. 352.
a. C. 200.*

*Legati
Rom. in
Africa.*

XIX. INTER hæc legatis, qui in Africam missi erant, de Hamilcare Gallici exercitus duce responsum a Carthaginienfibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos; quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. Dona data Masinissæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti. Ipse in naves inponendos curavit: & cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis condiciones, permisit. Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano. Datæ leges pacis, jussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

*Lentulo ex
Hispania
reduci
concessa
oratio.*

XX. PER idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit. Qui quum in senatu res ab se per multos annos

fortiter feliciterque gestas exposuisset, postu-
 lassetque, ut triumphanti sibi invehī liceret
 in urbem; «res triumpho dignas esse» cen-
 sebat senatus: «sed exemplum a majoribus
 » non accepisse, ut, qui neque dictator, ne-
 » que consul, neque prætor res gessisset,
 » triumpharet. Pro consule illum Hispaniam
 » provinciam, non consulem, aut prætorem,
 » obtinuisse.» Decurrebatur tamen eo, ut
 ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempro-
 nio Longo tribuno plebis, qui nihilo ma-
 gis id more majorum, aut ullo exemplo
 futurum diceret. Postremo victus consensu
 Patrum tribunus cessit: & ex senatusconsulto
 L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti
 tulit ex præda quadraginta quatuor millia
 pondo; auri duo millia quadringenta quin-
 quaginta (m). Militibus ex præda centum
 viginti asses divisit.

XXI. JAM exercitus consularis ab Arretio
 Ariminum traductus erat, & quinque millia
 socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam
 transferant. Itaque L. Furius, magnis itineri-
 bus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam
 tum obsidentes, profectus, castra mille quin-

(m) quinquaginta del. Gron. Crey.

U. c. 552. gentorum passuum intervallo ab hoste posuit.
a. C. 200.

Occasio egregie rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra obpugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo fatis firmo relicto præsidio. Lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, ommissa præda, quæ in manibus erat, castra repetivere, & postero die in aciem progressi. Nec Romanus moram pugnandi fecit. Sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium (n), habebat; cum quibus circumspicere & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli, omni multitudine in unum locum connisi (o), obruere atque obrerere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. Ubi id parum procedebat, circumire (p) a cornibus,

(n) *Tiinnium* Gron. Crev.

(o) *annixi* Gron. Crev.

(p) *circumvenire* Gron. Crev.

& amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra lævaque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, ædemque Deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, altera fortiorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire (q) eos aciem patiatur. Simul & ipse, ut extenuatam mediam deducis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & mediis a pedite pulsæ. Ac repente, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. Fugientes persecutus eques, mox & legiones insectæ in castra inpetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. Cæsa aut (r) capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus septuaginta (s), carpentis Gallicis, multa præda oneratis, plus

U. c. 552.
a. C. 200.

(q) circumvenire Gron

(r) & Gron. Crev.

(s) octoginta Gron. Crev.

U. c. 552.
a. C. 200.

ducentis. Hamilcar dux Pœnus eo proelio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. MAGNA victoria lætaque Romæ fuit. Literis adlatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo proelio ceciderunt : plurimi dextræ alæ, in quam primo inpetu vis ingens hostium inlata est. Quamquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. Ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius triremesque Romanæ, (sicut ante dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos fociis spem ingentem adtulerant. Nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incurfiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Su-

*Res
Graciæ.*

*Athena
defensâ.*

nium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Super-
 venerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naves, ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, fatis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est.

*U. c. 552.
 a. C. 200.*

XXIII. EXSULES ab Chalcide, regionum injuriis pulsi, adtulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos, præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quamquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: & tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. Progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multirudi-

*Chalcidem
 occupant
 Romani.*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

nem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est, aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti adparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. Nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primo in forum conlata, deinde in naves inposita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tamquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non desereri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus ademta regi forent. Nam ut terra Thermopylarum angustiae Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

*Direptam
relinquunt.*

*Advolat
Philippus
sed sero.*

XXIV. DEMETRIADE tum Philippus erat. Quo quum esset nunciata clades sociæ urbis; quamquam serum auxilium perditis erat,

tamen, quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius obprimi Romanos posse. A qua destitutus spe, nec quidquam aliud, quam ad deforme spectaculum femirutæ ac fumantis fociaë urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumtos, relictis, æque raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus respondurum. Et respondisset, ni speculator, (hemerodromos vocant Græci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte media Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent. Ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem,

U. c. 552.
a. C. 200.

Ducit
Athenas.

U. c. 552.
a. C. 200.

adpropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & confidere ac conquietescere agmen iussit, vi aperta propalam ufurus, quando parum dolus profuerat. Ab Dipylo accessit. Porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquanto patetiorque, quam ceteræ, est: & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent: & extra limes mille ferme passus, in Academiae gymnasium ferens, pediti equitque hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, « ut, se intuentes, pugnarent, scirent: » que ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi « rex esset, » concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pignantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis

*Prælium
memorabile edit.*

paucis euectus in medios hostes , ingentem
 quum suis ardorem , tum pavorem hostibus ,
 iniecit. Plurimos manu sua cominus eminus-
 que vulneratos compulsoque in portam ,
 consecutus & ipse , quum majorem in angus-
 tiis trepidantium edidisset cædem , in teme-
 rario incepto tutum tamen receptum habuit :
 quia , qui in turribus portæ erant , sustine-
 bant tela , ne in permixtos hostibus suos
 conjicerent. Intra muros deinde tenentibus
 milites Atheniensibus , Philippus , signo re-
 ceptui dato , castra ad Cynofarges (templum
 Herculis , gymnasiumque , & lucus erat
 circumjectus) posuit. Sed Cynofarges , &
 Lyceum , & quidquid sancti amœnive circa
 urbem erat , incensum est , dirutaque non
 resta solum , sed etiam sepulcra : nec divini
 humanive juris quidquam præ inpotenti ira
 est servatum.

XXV. POSTERO die , quum primo clausæ
 fuissent portæ , deinde subito apertæ , quia
 præsidium Attali ab Ægina , Romanique ab
 Piræo intraverant urbem , castra ab urbe
 retulit rex tria ferme millia passuum. Inde
 Eleusinem profectus , spe inprovisto templi
 castelli que , quod & inminet & circumdatum

Tom. VII,

P

U. e. 552.
 a. C. 200.

Diruta
 omnia
 circa
 Athenas.

U. e. 552.
a. C. 200.

It Argos.

*Achais ad-
versus Na-
bin auxi-
lium pro-
mittit.*

*Postulati
vicissim
praedia
urbibus
suis.*

est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. Et quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam uribus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur (t), consultarent; Philippus, demturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios adtineret, pollicitus, nec tantum agros sociorum populatio- nibus prohibitorium, sed terrorem omnem belli in ipsam Laonicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Hæc oratio quum ingenti hominum adsensu acciperetur: « Ita tamen » æquum est, [inquit] me vestra meis armis » tutari, ne mea interim nudentur præsidis. » Itaque, si vobis videtur, tantum parate

(t) conscriberetur Gron. Crev.

LIBER XXXI CAP. XXVI 223

» militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, *U. c. 552.*
 » & Corinthum tuenda satis sit : ut, meis ab *a. C. 200.*
 » tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam
 » & Lacedæmoniis. » Non sefellit Achæos, *Frustra.*
 quo spectasset tam benigna pollicitatio ; au-
 xiliumque oblatum adversus Lacedæmonios :
 id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem
 educeret ex Peloponneso, ad inligandam Ro-
 mano bello gentem. Et id quidem coarguere
 Cycliadas prætor Achæorum nihil adtinere
 ratus ; id modo quum dixisset, non licere
 legibus Achæorum de aliis rebus referre ;
 quam propter quas convocati essent, decreto
 de exercitu parando adversus Nabin facto ;
 concilium fortiter ac libere habitum dimisit ;
 inter adstantatores regio ante eam diem ha-
 bitus. Philippus, magna spe depulsus, volun-
 tatiis paucis militibus conscriptis, Corin-
 thum atque in Atticam terram rediit.

XXVI. PER eos ipsos dies ; quibus Philip-
 pus in Achaia fuit, Philocles præfectus re-
 gius, ex Eubœa profectus cum duobus mil-
 libus Thracum Macedonumque ad depopu-
 landos Atheniensium fines, e regione Eleu-
 sinis saltum Cithæronis transcendit. Inde di-
 midia parte militum ad prædandum passim

U. c. 552.
a. C. 200.

per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias obportuno confedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos inpetus fieret, repente hostes effusos ex improviso adoriretur. Non sefellere insidiæ. Itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad obpugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege obpugnatio ejus castelli est. Sed naves Romanæ, a (u) Piræeo venientes, intromissumque præsidium absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, quum (v) Philocles subeundo muros, & comminanda obpugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis, facilius, iisdem fere defendentibus, obpugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semirutu

*Philippus
Athenas &
Piræeum
frustra
tentat.*

(u) a del. Gron. Crev.

(v) dum Gron. Crev.

muri, qui brachiis duobus Piræum Athenis jungit, repulsus; omiſſa obpugnatione urbis, diviſo cum Philocle rurfus exercitu, ad vaſtandos agros profectus, quum priorem populationem ſepulcris circa urbem diruendis exercuiſſet, ne quid inviolatum relinqueret, templa Deum, quæ pagatim ſacrata habebant, dirui atque incendi juſſit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domeſtici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipſa templa ac ſimulacra evertere ſatis habuit; ſed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi juſſit: & poſtquam non tam ira ſatiata, quam iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hoſtium in Bœotiam exceſſit: nec aliud quidquam dignum memoria in Græcia egit.

XXVII. CONSUL Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apſum flumen habebat caſtra: quo arceſſitum L. Apuſtium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hoſtium fines mittit. Apuſtius, extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgeſſo caſtellis primo inpetu captis, ad Antipatriam, in faucibus an-

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Templa
circa
Athenas
diruit.*

*Romani
populan-
tur
Macedo-
niæ
fines.*

U. e. 552.
a. C. 200.

gustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad conloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta adspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, coniectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere inpetum Romanorum militum regii. Multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

Reguli adcola Macedonum jungunt se Romanis.

XXVIII. HAC satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes adcolæ Mace-

donum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynder Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patrè gefferat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum & Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum adtribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: qua adjuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgueret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capefferent partem belli. Nec Philippus segnius (jam enim in Macedoniam pervenerat) adparabat bellum. Filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

V. c. 552
a. C. 200.

*Philippi
adparatus.*

*Mittit ad
Ætolos.*

*U. e. 552.
a. C. 200.*

XXIX. CONCILIUM Ætolorum statuta die, quod Panætolum vocant, futurum erat. Huic ut obcurrerent, & legati regis iter adcelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium obcurrerunt. Primi (x) Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. Qui, « nulla nova re, nihil se novi habere, quod adferrent, » dixerunt: « quibus enim de causis, experta in inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel servare eos debere. An imitari [inquit unus ex legatis] Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis vestris Romæ responderi ita jussissent, Quid ad nos venitis, Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? iidem nunc, ut bellum secum adversus Philippum geratis, postulant. Et antea propter vos, & pro vobis arma sumpta adversus eum simulabant; nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messianæ ut auxilio essent, primo in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas obpressas ab Carthaginiensibus in

*Oratio
Macedo-
num
in concilio
Ætolorum
contra
Romanos,*

(x) *Primo Gron. Crev.*

» libertatem eximerent. Et Messanam, & Sy- *U. c. 552.*
 » racufas, & totam Siciliam ipsi habent, *a. C. 200.*
 » vestigalemque provinciam securibus & fas-
 » cibus subjecerunt. Scilicet, sicut vos Nau-
 » pacti legibus vestris per magistratus a vobis
 » creatos concilium habetis, focium hostem-
 » que libere, quem velitis, lecturi, pacem
 » ac bellum arbitrio habituri vestro; sic Si-
 » culorum civitatibus, Syracufas aut Messa-
 » nam, aut Lilybæum indicitur concilium.
 » Prætor Romanus conventus agit: eo im-
 » perio evocati conveniunt: excelsio in sub-
 » gestu superba jura reddentem, stipatum
 » licitoribus vident: virgæ tergo, secures
 » cervicibus imminent: & quotannis alium
 » atque alium dominum sortiuntur. Nec id
 » mirari debent, aut possunt, quum Italiae
 » urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne
 » finitimas nominem, quarum ruinis crevit
 » urbs Romana, ejusdem subjectas videant
 » imperio. Capua quidem, sepulcrum ac mo-
 » numentum Campani populi, elato & extorri
 » ejecto ipso populo, superest; urbs trunca,
 » sine senatu, sine plebe, sine magistratibus,
 » prodigium; relicta crudelius habitanda,
 » quam si deleta foret. Furor est, si alieni-

U. c. 552.
a. C. 200.

» genæ homines, plus lingua & moribus &
 » legibus, quam maris terrarumque spatio,
 » discreti, hæc tenuerint, sperare, quidquam
 » eodem statu mansurum. Philippi regnum
 » obficere aliquid videtur libertati vestræ,
 » qui, quum merito vestro vobis infestus
 » esset, & nihil a vobis ultra, quam pacem,
 » petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat?
 » Adsuefacite his terris legiones externas, &
 » jugum accipite. Sero ac nequidquam, quum
 » dominum Romanum habebitis, socium Phi-
 » lippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Ma-
 » cedonas, ejusdem linguæ homines, leves
 » ad tempus ortæ causæ disjungunt conjun-
 » guntque: cum alienigenis, cum barbaris
 » æternum omnibus Græcis bellum est, erit-
 » que. Natura enim, quæ perpetua est, non
 » mutabilibus in diem causis, hostes sunt. Sed,
 » unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc
 » eodem loco iidem homines de ejusdem Phi-
 » lippi pace triennio ante decrevistis, iisdem
 » inprobantibus eam pacem Romanis, qui
 » nunc pactam & compositam turbare volunt.
 » In qua consultatione nihil fortuna mutavit,
 » cur vos mutetis, non video.

XXX. SECUNDUM Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienses, qui foeda passi justius in crudelitatem saevitiamque regis invehiri poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. « Neque » id se queri, quod hostilia ab hoste passi forent: » esse enim quaedam belli jura; quae ut facere, » ita pati fit fas. Sata exuri, dirui testa, » praedas hominum pecorumque agi, misera » magis, quam indigna, patienti esse. Verum » enim vero id se queri, quod is, qui Ro- » manos alienigenas & barbaros vocet, adeo » omnia simul divina humanaeque jura pollue- » rit, ut priorae populatione cum infernis Diis, » secunda cum superis bellum nefarium gef- » serit. Omnia sepulcra monumentaque diruta » esse in finibus suis, omnium nudatos ma- » nes, nullius ossa terra tegi. Delubra sibi » fuisse, quae quondam pagatim habitantes in » parvis illis castellis vicisque consecrata, » ne in unam urbem quidem contributi majore » res sui deserta reliquerint. Circa ea omnia » templa Philippum infestos circumtulisse » ignes: semiusta & truncata simulacra Deum » inter prostratos jacere postes templorum.

*U. e. 552.
a. C. 200.*

*Athenien-
seum
oratio.*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

» Qualem terram Atticam fecerit , exorna-
» tam quondam opulentamque , talem eum , si
» liceat , Ætoliã , Græciamque omnem factu-
» rum. Urbis quoque suæ similem deformi-
» tatem futuram fuisse , nisi Romani subve-
» nissent (y). Eodem enim scelere urbem
» colentes Deos , præsidemque arcis Miner-
» vam petitam : eodem Eleusine Cereris tem-
» plum , eodem Piræei Jovem Minervamque ;
» sed ab eorum non templis modo , sed etiam
» moenibus vi atque armis repulsum , in ea
» delubra , quæ sola religione tuta fuerint ,
» sævissime. Itaque se orare atque obsecrare
» Ætolos , ut , miserti Atheniensium , duci-
» bus Diis immortalibus , deinde Romanis ,
» qui secundum Deos plurimum possint , bel-
» lum susciperent.»

*Legati
Romani
oratio.*

XXXI. Tum Romanus legatus : « Totam
» orationis meæ formam Macedones primum ,
» deinde Athenienses mutarunt. Nam & Ma-
» cedones , quum ad conquerendas Philippi
» injurias in tot focias nobis urbes venissem ,
» ultro accusando Romanos , defensionem ut
» accusatione potiorem haberem , effecerunt :
» & Athenienses in Deos superos inferosque

(y) *venissent Gron.*

» nefanda atque inhumana scelera ejus re-
 » ferendo, quid mihi aut cuiquam relique-
 » runt, quod objicere ultra possim? Ea-
 » dem Cianos, Abydenos, Æneios, Maro-
 » nitas, Thafios (2), Parios, Samios, Larif-
 » fenses, Messenios hinc ex Achaia, existi-
 » mate queri; graviora etiam acerbioraque
 » eos, quibus nocendi majorem facultatem
 » habuit. Nam quod ad ea adinet, quæ no-
 » bis objecit; nisi gloria digna sunt, fateor
 » ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam,
 » & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi
 » bello, legio a nobis, Rheginis ipsis, ut
 » mitteremus, orantibus, in præsidium missa,
 » urbem, ad quam defendendam missa erat,
 » per scelus possedit. Comprobavimus ergo
 » id facinus? an bello persecuti sceleratam
 » legionem, in potestatem nostram redactam
 » tergo & cervicibus pœnas sociis pendere
 » quum coëgissimus, urbem, agros, suaque
 » omnia, cum libertate legibusque, Rheginis
 » reddidimus? Syracusanis oppressis ab ex-
 » ternis tyrannis, quo indignius esset, quum
 » tulissimus opem, & fatigati prope per
 » triennium terra marique urbe munitissima

U. c. 552.
 a. C. 200.

(2) Thafios del. Gron.

U. c. 552.
a. C. 200.

» obpugnanda effemus, quum jam ipsi Syra-
 » cufani servire tyrannis, quam capi a nobis
 » mallent, captam iisdem armis & liberatam
 » urbem reddidimus. Neque inficias imus,
 » Siciliam provinciam nostram esse, & civi-
 » tates, quæ in parte Carthaginiensium fue-
 » runt, & uno animo cum illis adversus nos
 » bellum gesserunt, stipendiaris nobis ac
 » vestigales esse. Quin contra, hoc & vos
 » & omnes gentes scire volumus, pro meri-
 » to cuique erga nos fortunam esse. An Cam-
 » panorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem
 » queri possunt, nos pœniteat? Hi homines,
 » quum pro iis bellum adversus Samnites per
 » annos prope septuaginta cum magnis nostris
 » cladibus gessissemus, ipsos foedere primum,
 » deinde connubio, atque inde cognationibus,
 » postremo civitate nobis conjunxissemus,
 » tempore nostro adverso primi omnium Ita-
 » liæ populorum, præsidio nostro foede inter-
 » secto, ad Hannibalem defecerunt: deinde,
 » indignati se obsideri a nobis, Hannibalem
 » ad obpugnandam Romam miserunt. Horum
 » si neque urbs ipsa, neque homo quisquam
 » superesset, quis durius, quam pro merito
 » ipsorum, statutum indignari posset? Plures

» sibi met ipsi conscientia scelerum mortem *U. c. 552.*
 » consciverunt, quam a nobis supplicio ad *a. C. 206.*
 » festi sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros
 » ademimus, ut agrum locumque ad habi-
 » tandum daremus; urbem innoxiam stare
 » incolumem pateremur; ut, qui hodie vi-
 » deat eam, nullum obpugnatae captivae ibi
 » vestigium inveniat. Sed quid ego Capuam
 » dico? quum Carthagini victae pacem ac
 » libertatem dederimus. Magis illud est peri-
 » culum, ne, nimis facile victis ignoscendo,
 » plures ob id ipsum ad experiendam adver-
 » sus nos fortunam belli incitemus. Haec pro
 » nobis dicta sint; haec adversus Philippum:
 » cujus domestica parricidia, & cognatorum
 » amicorumque caedes, & libidinem inhumana-
 » niorem prope, quam crudelitatem, vos,
 » quo propiores Macedoniae estis, melius
 » nostis. Quod ad vos adinet, Aetoli, nos
 » pro vobis bellum suscepimus adversus Phi-
 » lippum: vos sine nobis cum eo pacem fe-
 » cistis. Et forsitan dicatis, bello Punico oc-
 » cupatis nobis, coactos metu vos leges pa-
 » cis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse.
 » Et nos, quum alia majora urguerent, de-
 » positum a vobis bellum & ipsi omisimus.

U. c. 552. » Nunc & nos, Deum benignitate Punico
a. C. 200. » perfecto bello, totis viribus nostris in Ma-
 » cedoniam incubuimus : & vobis restituendi
 » vos in amicitiam societatemque nostram for-
 » tuna oblata est; nisi perire cum Philippo,
 » quam vincere cum Romanis, mavultis. »

XXXII. HÆC dicta ab Romano quum essent,
 inclinatis omnium animis ad Romanos, Da-
 mocritus prætor Ætolorum, pecunia, ut fa-
 ma est, ab rege accepta, nihil aut huic aut
 illi parti adensus, « Rem magni discriminis
 » consiliis nullam esse tam inimicam, quam
 » celeritatem, » dixit. « Celerum enim pœni-
 » tentiam, sed eandem seram atque inutilem,
 » sequi; quum præcipitata raptim consilia
 » neque revocari, neque in integrum resti-
 » tui possint. Deliberationis autem ejus, cujus
 » ipse maturitatem exspectandam putaret, tem-
 » pus ita jam nunc statui posse. Quum le-
 » gibus cautum esset, ne de pace bellove,
 » nisi in Panætologico & Pylaico concilio, age-
 » retur, decernerent extemplo, ut prætor
 » sine fraude, quum de bello aut de pace
 » agere velit, advocet concilium : &, quod
 » tum referatur decernaturque, ut perinde jus
 » ratumque sit, ac si in Panætologico aut Pylaico

» con-

LIBER XXXI CAP. XXXIII 237

» concilio actum esset. » Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat : nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinatuos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

U. c. 552a.
a. C. 200.

Dimissi
suspensa re
legati.

XXXIII. PHILIPPUS in pigre terra marique parabat bellum : navales copias Demetriadem in Thessaliam (a) contrahebat. Attalum Romanamque classem, principio veris, ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præferebat. Ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. Quædam vi expugnata, quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad

Philippus
in pigre
bellum
parat.

Consul per
Dassare-
tiorum fi-
nes ducit
exercitum.

(a) *Thessalia* Gron. *Crev.*

Tom. VII,

Q

U. c. 552.
a. C. 200.

Lyncum (b) stativa posuit prope flumen Bevum : inde frumentatum circa horrea Dalfaretiorum mittebat. Philippus confternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat : sed parum gnarus, quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans. Is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dalfaretios essent, tandem in unum iter conveniunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes adpropinquare. Itaque prius, quam in conspectum venirent, equos armaque expedierant. Nec mora, ubi primum hostem videre, concurrenti facta est. Forte & numero & virtute, utpote lecti utrimque, haud inparēs, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incerta victoria, diremit prælium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati

Exploratores Romani & Macedones concurrunt dubio eventu.

(b) *Lycum Gron. Crev.*

quidquam, in qua regione castra hostium
essent, aut illi ad regem, aut hi ad consu-
lem retulerunt. Per transfugas cognitum est,
quos levitas ingeniourum, ad cognoscendas
hostium res, in omnibus bellis præbet.

XXXIV. PHILIPPUS, aliquid & ad carita-
tem suorum, & ut promptius pro eo pericu-
lum adirent, ratus profecturum se, si equi-
tum, qui ceciderant in expeditione, sepelien-
dorum curam habuisset, adferri eos in castra
iussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris
honos. Nihil tam incertum nec tam inæstima-
bile est, quam animi multitudinis. Quod
promptiores ad subeundam omnem dimicatio-
nem videbatur facturum, id metum pigritiam-
que incussit: nam, qui hastis sagittisque &
rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græ-
cis Illyriisque pugnare adsueta, postquam
gladio Hispaniensi detruncata corpora brachii
abscisis (e), aut tota cervice desecta divisa
a corpore capita, patentiaque viscera, & fœ-
ditatem aliam vulnerum viderunt, adversus
quæ tela, quosque viros pugnandum esset,
pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque regem
terror cepit, nondum iusto prælio cum Ro-

*Macedo-
nes terren-
tur con-
spectis vul-
neribus
suorum.*

(e) *abscissis Gron. Crev.*

U. e. 552.
a. C. 200.

*Philippus
miratur
Romano-
rum
Castra.*

manis congressum. Itaque, revocato filio præsidioque, quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augetet, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paullo plus ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit: ac, subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

XXXV. REX vero; tam celerem aleam univèrsi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenfes trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad laceffendos hostium equites misit. Ab Ro-

LIBER XXXI CAP. XXXV 241

manis autem (d) (aberat acies eorum paullo plus quingentos passus) velites & equitum duæ ferme alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ, quo adfuerant (e), fore; ut equites, in vicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones & inpetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effuse hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, inpetus Romanorum. Nam haud fecus, quam si tota acie dimicarent, & velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant, & equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes inmiscentesque se peditibus, pugnabant. Ita nec eques regius equiti par erat, infuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator & vagus, & prope seminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem

U. c. 552.
a. C. 200.

Equestris
pugna.

(d) autem l. cum sublatis parentheos signis Gron.

(e) assueverant Gron. Crev;

U. c. 552. petendum armato. Non tulere itaque dimica-
a. C. 200 tionem; nec alia re, quam velocitate, tutan-
 tes se, in castra refugerunt.

XXXVI. UNO deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cætratos, quos peltastas vocant, loco obportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athenagoræ & equitibus, ut, si aperto prælio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cætratae cohortis, non satis expectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus, & aperto prælio victor, & tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis; quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum subcessit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extem-

*Insidiæ
 Philippi
 inrita.*

*Tum pri-
 mum ele-
 phantis usi
 Romani.*

plo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo (f) tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu & Cretensum auxiliariis, quantum equitem velocissimi pedites cursu aquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad confectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim caedes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nunciis cladis pervenerat; quia refugientes in regionem stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad caedem, interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuncium, intulerunt castris.

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Castra ad
Octolophum mo-
vent.*

*Vagos frum-
mentato-
res, caedit
Philippus.*

(f) millium intervallo Gron. Crev.

*U. c. 552.
a. C. 200.*

XXXVII. CONSUL, equitibus iussis, quæ quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam (g) aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio existentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes: pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. Nam & ipsa multitudine equitum peditumque prope iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod & rex ipse hortator aderat, & Cretenesium auxiliares multos ex inprovise vulnerabant, conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præfentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc, aviditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere: & fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus, qui

*Dein re-
pellitur.*

(g) quidem Gron. Crevi

modo secun-
multi fugi-
periere, le-
profundo li-
Rex quoque
sancio equo-
multum ab-
Saluti fuit
pavidumque
quum pe-
posset eq-
concitati-
paludes
castra t-
incolum-
cedonum
ferme
spoliis
XX
temerit-
Nam &
paucis
agro,
& con-
que
ipsum

LIBER XXXI CAP. XXXVIII 245

modo secuti erant. Multi cominus congressi, *U. c. 552^a*
 multi fugientes interfecti : nec ferro tantum *a. C. 200.*
 periere , sed in paludes quidam coniecti ,
 profundo limo cum ipsis equis hausti sunt.
 Rex quoque in periculo fuit : nam , ruente
 faucio equo , præceps ad terram datus , haud
 multum abfuit , quin jacens obprimeretur.
 Saluti fuit eques , qui raptim ipse desiluit ,
 pavidumque regem in equum subjecit. Ipse ,
 quum pedes æquare cursu fugientes non
 posset equites , ab hostibus ad casum regis
 concitatis confossus periit. Rex , circumvectus
 paludes pervias inviasque trepida fuga , in
 castra tandem , jam desperantibus plerisque
 incolumem evasurum , pervenit. Ducenti Ma-
 cedonum equites eo prælio periere. Centum
 ferme capti ; octoginta admodum ornati equi ,
 spoliis simul armorum relatis , abducti.

XXXVIII. FUERUNT , qui hoc die regem *Judicium*
 temeritatis , consulem segnitiae accusarent. *de prælio.*
 Nam & Philippo quiescendum fuisse , quum
 paucis diebus hostes , exhausto circa omni
 agro , ad ultimum inopiæ venturos sciret :
 & consulem , quum equitatum hostium levem-
 que armaturam fudisset , ac prope regem
 ipsum cepisset , protinus ad castra hostium

U. c. 552.
a. C. 200.

ducere debuisset. Nec enim mansuros ita percussos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius. Nam, si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque percussi ex prælio intra vallum proxinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. Quum vero integræ copiae peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis, effuse paullo ante secuti percussos equites, imitaretur, profecisset? Neque enim ne regis quidem primum consilium, quo inpetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnae inposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam transcendisse. Quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, secundum duas adversas equestres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus

*Philippus
recedit.*

ratus, q
hostem
ad consul
dos equi
cunda vi
relictis,

XXXI

quum, v
set, nun
mane po
id quod
tis pars
est. Mo
gravi ag
sul, pri
misso,
quum se
dem stat
sumsit. S
lagonia f
vexit. In
nondum
petissent.
nium stat
versis lim

(b) Pel

LIBER XXXI CAP. XXXIX 247

ratus, quum abire inde & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem missō, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit.

XXXIX. CORPUS jam curabat consul; quum, venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, perit. Consul, prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iidem stativis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluvinam (h) est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum

(h) Pellinam Gron. Crev.

V. c. 552.
a. C. 200.

*Occupat
angustias
qua iter in
Eordæam
erat.*

hosti. Movere itaque ex Pluvina Romanī; & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse, vallo super ripam amnis ducto, (Erigonum incolæ vocant) confedit. Inde satis comperto, Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. Ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia subpeditabat, permuniit (i); atque (ut ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, objectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque silvestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clipeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usus est. Thracas (k) quoque romphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretenesium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa ut, si quis inpetum faceret, in patentem vulneri equum

(i) opere permuniit Gron.

(k) Thraces Gron.

equitemque sagittas conjicere poterat, ita adversus scuta Romana nec ad trajiciendum fatis magnam vim habebat, nec aperti quidquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, faxis passim tota valle jacentibus incessabant hostem. Ea, majore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine facta, per adversos vadunt hostes: partim, brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex praesidiis stationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obruncant.

XL. ITA angustiæ minore certamine, quam quod animis proposuerant, superata, & in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. Inde inpetum in Orestidem fecit; & oppidum Celentrum est adgressus, in peninsula situm. Lacus mœnia cingit: angustiis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuere: deinde, postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsesasque fauces agmine hostium viderunt

*U. c. 550.
a. C. 200.*

*Perrumpunt
Romani
angustias*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

priusquam experirentur certamen, metui in
deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassa-
retios processit, urbemque Pelium vi cepit.
Servitia inde cum cetera præda abduxit, &
libera capita sine pretio dimisit: oppidum-
que iis reddidit, præsidio valido inposito.
Nam & sita obportune urbs erat ad inpetus in
Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium
agris, consul in loca jam pacata ad Apollo-
niam, unde orsus bellum erat, copias redu-
xit. Philippum averterant Ætoli; & Athama-
nes, & Dardani, & tot bella repente alia
ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos,
jam recipientes ex Macedonia sese, Athenä-
goram cum expeditis peditibus ac majore parte
equitatus misit, iussum instare ab tergo abeun-
tibus, &, carpendo postremum agmen, se-
gniores eos ad movendos domo exercitus
efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui
moræ ad decernendum bellum ad Naupactum
auctor fuerat, idem proximo concilio ad
arma conciverat: post famam equestris ad
Otolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleu-
rati cum Illyriis transitum in Macedoniam,
ad hæc classis Romanæ adventum in Oreum,
&, super circumfusas tot Macedoniae gentes,
maritimam quoque instantem obsidionem.

XLI. HÆ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis : &, Amyndro rege Athamanum adjuncto , profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas , incertum vi , an voluntate : quia regium habebant præsidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium , atque incensum. Qui superfuerant e magna clade , liberi seruique , inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes , qui circumcolunt Bœben paludem , relictis urbibus , montes coëgit petere. Ætoli , inopia prædæ inde averfi , in Perrhæbiam (1) ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt , fœdeque diripiunt : qui Malloëam incolunt , voluntate in deditioem societatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynder auctor erat : & inminet Athamania huic urbi , videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere ; sequente , quamquam non probante , Amyndro , nec effusas populationes Ætolorum , nec castra , quo fors tulisset loco , sine ullo discrimine ac cura muniendi , posita. Itaque , ne temeritas eorum neglegentiaque sibi ac suis etiam cladis ali-

U. c. 352.
a. C. 200.

Ætoli &
Athama-
nes bellum
inferunt
Philippo.

Thessa-
liam po-
pulantur.

(1) Perrhæbiam Gron.

U. c. 552.
a. C. 200.

*Obprimun-
tur a
Philippo.*

cujus causa esset, quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paullo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adeste refugientes ex agris quidam pavidi nunciassent, trepidare Damocritus ceterique duces: & erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur. Tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum expleissent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præstantem. Itaque primo inpetu fusi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra. Cæsi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

XLII.

LIBER XXXI CAP. XLII 253

XLII. PHILIPPUS, suis jam vallo adpropinquantibus, receptui cani iussit. Fatigatos enim equos virosque non tam prælio, quam itineris simul longitudine, simul præproperea celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipsis imperatum, ut, statutis signis armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis ternisve summum ex manipulis aquandi causa missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli, (jam enim & , quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. Postquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente, relictis stationibus, per averfam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. Multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolo-

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Ætoli
deserunt
castra.*

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Fugiant in
Ætoliā
cum
Athamani-
nibus.*

*Dardani
male
multati.*

rum. Philippus, si fatis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumto, sub tumulo in proxima planitie confedit, prima luce insequentis diei hostem adgressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliā perduxerunt. Non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

XLIII. PER eos dies & Athenagoras regius præfectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit. Dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. Ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauca sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt

temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant, & cedunt. Ira damna Romano accepta bello, duabus per obportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum & equites mercede conductos Ægyptum avexit. Nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adverteretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc ea ætate ab Romanis Philippoque gesta erant.

XLIV. CLASSIS a Corcyra ejusdem principio ætatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermonionici Attalo regi conjuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit. Nec umquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus

U. c. 552.
a. C. 200.

*Ætolorum
juventus in
Ægyptum
avecta.*

*Res mari
gestæ.*

*U. e. 552.
a. C. 200.*

*Decreta
Athenien-
sum in
Philippum.*

liberis civitatibus , tum præcipue Athenis ,
 ubi oratio plurimum pollet , favore multitu-
 dinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt,
 plebesque scivit , « ut Philippi statuæ , ima-
 » gines omnes , nominaque earum , item
 » majorum ejus virilis ac muliebris sexus
 » omnium tollerentur , delerenturque : dies
 » festi , sacra , sacerdotes , quæ ipsius majo-
 » rumve ejus honoris causa instituta essent ,
 » omnia profanarentur. Loca quoque , in
 » quibus positum aliquid inscriptumve ho-
 » noris ejus causa fuisset , detestabilia esse ,
 » neque in iis quidquam postea poni dedica-
 » rique placere eorum , quæ in loco puro
 » poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publi-
 » cos , quotiescumque pro populo Atheniensi,
 » fociisque , & exercitibus , & classibus eorum
 » precarentur , toties detestari atque execrari
 » Philippum , liberos ejus , regnumque , ter-
 » restres navalesque copias , Macedonum ge-
 » nus omne nomenque. » Additum decreto ,
 « Si quis quid postea , quod ad notam igno-
 » miniamque Philippi pertineret , ferret , id
 » omne populum Atheniensem jussum : si
 » quis contra ignominiam , prove honore ejus
 » dixisset , fecissetve , qui occidisset eum ,

» jure cæsurum. » Postremo inclusum, « Ut
 » omnia, quæ adversus Pisistratidas decreta
 » quondam erant, eadem in Philippo servaren-
 » tur. » Athenienses quidem literis verbisque,
 quibus solis valent, bellum adversus Philip-
 pum gerebant.

XLV. ATTALUS Romanique, quum Piræeum
 primo ab Hermione petissent, paucos ibi
 morati dies, oneratique æque inmodicis ad
 honores sociorum, atque (m) in ira adver-
 sus hostem fuerant, Atheniensium decretis,
 navigant a Piræeo Andrum. Et quum in por-
 tu, quem Gaureleon vocant, constitissent,
 missis, qui tentarent oppidanorum animos, si
 voluntate tradere urbem, quam vim experi-
 mallent; postquam præsidio regem arcem ten-
 neri, nec se potestatis suæ esse respondebant;
 expositis copiis, omnique adparatu urbium
 obpugnandarum, diversis partibus rex & le-
 gatus Romanus ad urbem subeunt. Plus ali-
 quanto Græcos Romana signa armaque non
 ante visa animique militum, tam promte suc-
 cedentium muros, terruere. Itaque fuga ex-
 templo in arcem facta est: urbe hostes po-
 titi. Et in arce quum biduum loci se magis,

U. c. 552.
 a. C. 200.

Andros
 capta a
 Romanis.

(m) ac quæ in iram Gron, Crev,

U. C. 552.
A. C. 200.

quam armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi præsidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Bœotix transveherentur, Ea ab Romanis regi Attalo concessa: prædam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, & Macedonum fere omnibus, & quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea & ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt. Ibi dies aliquot obpugnanda urbe nequidquam absumti: & quia vix operæ pretium erat, abcessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classis Romanorum adjuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros. Cetera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenire: ibi paucos dies, sæviente Borea, retenti: ubi prima tranquillitas data est, Scythum trajecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites

frumentum, & si qua alia usui esse ad ves- U. G. 552.
a. G. 200.
cendum poterant, ad naves retulere. Præda
nec erat quidquam, nec meruerant Græci,
cur diriperentur. Inde Cassandream petentes,
primo ad Mendin, maritimum civitatis ejus
vicum, tenuere. Inde quum, superato pro-
montorio, ad ipsa moenia urbis circumagere
classem vellent, sæva coorta tempestate,
prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex
parte amissis armamentis, in terram effuge-
runt. Omen quoque ea maritima tempestas
ad rem terra gerendam fuit. Nam, conlectis
in unum navibus, expositisque copiis, ad-
gressi urbem, cum multis vulneribus repulsi,
(& erat validum ibi regium præsidium) in-
rito incepto regressi Canastræum (n) Palle-
nes trajecere. Inde, superato Toronæ pro-
montorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi
primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta
ac direpta. Nec ultra progressi (jam enim &
graves præda naves habebant) retro, unde
venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam
repetunt.

(n) *Canastrum Gron. Crev.*

*U. e. 552.
a. C. 200.*

*Conlo-
quium*

*Ætolorum
cum Atta-
lo & Ro-
manis.*

XLVI. IBI relicta classe, decem navibus expeditis finum Maliacum intravere ad conloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret. Tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo obpugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, & quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjuxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agefimbrotō viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes. Eam classem in stationem ad Zelasium miserunt, (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est perobportune objectum) ut, si quid inde moverent Macedo-

num naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quidquam aufurus.

Oreum diversi Romani & rex Attalus obpugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas jacentem arces, qua & muro intersepta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam obpugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris: regii ballistis, catapultisque & alio omni genere tormentorum tela ingerentes. Et pondere ingenti faxa jaciebant, & cuniculos, & quidquid aliud priore obpugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, simul (o) minarum, simul promissionum in futurum memores, ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis, quot satis videbantur ad opera perficienda, militibus, trajicit in proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia

U. c. 552.
a. C. 200.
Oreum obpugnatum.

(o) & simul Gron. Crev.

*U. c. 552.
a. C. 200.*

nobilem urbem, sed alteram, quam Cremastem vocant) subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque Ægeleon, nihil minus quam tale quidquam in alterius obpugnatione urbis timentibus, obpressit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: præsidium oppidanique in alteram arcem perfugere, unde biduo post deditio facta. Urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. JAM autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cœla vocant, suspectus nautis. Itaque, ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit,

LIBER XXXI CAP. XLVIII 263

Secundum Initia & ipse in Asiam se recepit, Agefimbrotæ & Rhodiis domum remisit. Hæc ea ætate terra marique adversus Philippum sociosque ejus a consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta, Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus prætorem, quod absente se rem gessisset. Misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque, cum præda majore, quam gloria, bellum gessit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho inminens, quem, absente consule irato atque invidente, facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in ædæ Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

XLVIII. APUD magnam partem senatus & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. Majores natu negabant triumphum, « & » quod alieno exercitu rem gessisset, & quod » provinciam reliquisset aviditate rapiendi per » occasionem triumphi; id vero eum nullo » exemplo fecisse. » Consulares præcipue,

*U. c. 552.
a. C. 200.*

*Aurelius
Cof.
in Gallia,*

*Furius
triumphus
petit.*

*Varis
sententia
in senatu.*

U. e. 552.
a. C. 200.

» expectandum fuisse consulem, » dicebant.
 » Potuisse enim castris, prope urbem positis,
 » tutanda colonia, ita ut acie non decerneret,
 » in adventum ejus rem extrahere. Et, quod
 » prætor non fecisset, senatui faciendum esse.
 » Consulem expectarent : ubi coram discep-
 » tantes consulem & prætorem audissent,
 » verius de causa existimatos esse. » Magna
 pars senatus nihil præter res gestas, & an
 in magistratu suisque auspiciis gessisset, cen-
 sebant spectare senatum debere. « Ex duabus
 » coloniis, quæ velut claustra ad cohiben-
 » dos Gallicos tumultus obpositæ fuissent,
 » quum una direpta & incensa esset, trajec-
 » turumque id incendium, velut ex continen-
 » tibus tectis, in alteram tam propinquam
 » coloniam esset, quid tandem prætori fa-
 » ciendum fuisse? Nam, si sine consule geri
 » nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui
 » exercitum prætori dederit, (potuisse enim,
 » si non cum prætoris, sed consulis, exercitu
 » rem geri voluerit, ita finire senatusconsul-
 » tum, ne per prætorem, sed per consulem,
 » gereretur) aut consulem, qui non, quum
 » exercitum ex Etruria transire in Galliam
 » jussisset, ipse Arimini obcurrerit, ut bello

» interesset, quod sine eo geri fas non esset.
 » Non expectare belli tempora moras & dilaciones imperatorum. Et pugnandum esse
 » interdum, non quia velis, sed quia hostis
 » cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnae
 » spectari oportere. Fufos caesosque hostes:
 » castra capta ac direpta: coloniam liberatam
 » obsidione: alterius coloniae captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno
 » proelio esse. Non homines tantum ea victoria laetatos, sed Diis quoque immortalibus
 » per triduum supplicationes habitas, quod
 » bene ac feliciter, non quod male ac temere,
 » respublica a L. Furio praetore gesta esset.
 » Data fato etiam quodam Furiae genti Gallica bella. »

U. c. 552.
 a. C. 200.

XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, praesentis gratia praetoris, absentis consulis majestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius praetor. In aerarium tulit trecenta viginti millia aëris, argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia praelata, neque milites fecuti. Omnia, praeter victoriam, penes

Furius triumphat.

*U. c. 552/
a. C. 200.*

*Scipionis
milites
agris
donati.*

consulem esse adparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa voverat, magno adparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet; eum agrum decemviri adsignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis adtenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quem ex provincia Romam comitorum causa venisset, non id, quod animis præceperant, questus est, « Non expectarum se ab senatu, » neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam : sed ita triumphum decrevisse (p) senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui

(p) *decrevisse Gron. Crev.*

» bello interfuissent, verba audiret. Majores *U. c. 552.*
 » ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, *a. C. 200.*
 » centuriones, milites denique triumpho ad-
 » essent; ut veritas rerum gestarum ejus, cui
 » tantus honos haberetur, publice videretur.
 » Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis
 » pugnaverit, si non militem, lixam saltem
 » fuisse, quem percunctari posset senatus,
 » quid veri prætor vanive referret? » *Comitia.*
 Comitiiis deinde diem edixit (q) : quibus creati
 sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Vil-
 lius Tappulus. Prætores inde facti L. Quinc-
 tius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L.
 Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

L. ANNONA quoque eo anno pervilis fuit.
 Frumenti vim magnam ex Africa advectam
 ædiles curules M. Claudius Marcellus & Sex.
 Ælius Pætus binis æris in modios populo
 diviserunt : & ludos Romanos magno adpa-
 ratu fecerunt : diem unum instaurarunt : signa
 ænea quinque ex multaticio argento in æra-
 rio posuerunt. Plebeiis ludi ab ædilibus L.
 Terentio Massiliota (r) & Cn. Bæbio Tam-
 philo, quem prætorem designaverant, ter-
 toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per
 quatrimum in foro, mortis M. Valerii Lævini
 caussa, a P. & M. filiis ejus facti : & munus

*Vilis
annona.*

*Ludi, in
quibus 25
paria gla-
diatorum.*

(q) *indixit Gron. Crev.*

(r) *Massa Gron. Crev.*

U. c. 552.
a. C. 200.

gladiatorium datum ab iis. Paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus. In ejus locum M. Acilius Glabrio subfectus. Comitibus ædiles curules creati sunt forte ambo, qui statim occipere magistratum non possent. Nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem præsentem creaverant (s), quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui jurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit, ut, si ædilis, qui pro se juraret, arbitrato consulum daret, consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui juraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, prætor designatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit, ut perinde esset, ac si ipse ædilis jurasset. Et de altero ædile scitum plebis est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magistratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post annos. Plebes (t) Cn. Cornelio Lentulo & L. Stertino pro consuli-bus imperium esse in Hispania jussit.

(s) *creant Gron. Crev.* (t) *plebs Gron. Crev.*

in. Peto quippe &
 Aulus Cotta, de-
 mus. In eju locum
 Comiti ad-
 re ambo, qui trim
 se possunt. Non C.
 in amicus est, quum
 vincium; C. Vlerius
 am amaverat (1),
 jurare in legs not
 plus quinque dies,
 non liceret potere.
 am solvere, fena-
 qui pro se juraret,
 consules, si eis
 verba agerent, uti
 qui juraret pro fra-
 trum deignatus.
 et, pluresque scivit,
 et nullis juraret. Et
 in factum, rogant
 in Hispaniam cum
 abeunt, ut C. Cor-
 nelius propterea
 catus deceret de
 os. Pictos (1) Ca.
 termino pro consuli
 Hispania iussit.
 (1) P. Sabinus. Crev.

